

"ปิดปากหม้อเสีย" ดังนี้ เพราะแสงสว่างอัน
จะลอคออกไปทางปากหม้อมีมากไป.

ภิตติมุขนติ ภิตติอภิมุข. อุจฺจิตมณฑลสทิสนติ
ภิตติอาทิส อุจฺจิตปากติกอาโลกมณฑลสทิส.
สนวิปสนนอาโลกปณชสทิสนติ ภควโต
พยามบุปภา วิย พทโล, วิปสนโน
จ หุตฺวา ปุณฺชภูโต อาโลกิ อตฺถิ เจ,
ตํสทิสตี^๑ อตฺถิ.

บทว่า ภิตติมุข แปลว่า หันหน้าเข้าผา.
คำว่า เหมือนดวงแสงที่ต้งขึ้น (ที่ผา หรือที่
พื้นดิน) คือ เหมือนดวงแสงสว่างที่มีตามปกติ
อันต้งขึ้นที่ผาเป็นต้น. คำว่า เป็นดวงแน่นทึบ
ผ่องใสเช่นกับกลุ่มแสงสว่าง ความว่า ถ้า
หากว่า แสงสว่างที่เป็นกลุ่ม แน่นทึบ, และ
ผ่องใส จะมียู่เหมือนอย่างพระรัศมียาว
๑ ๖ ของพระผู้มีพระภาคไซริ, ก็จะเป็น
เหมือนแสงสว่างอันนั้น.

ปริจฺจนนากาสกสกลิณภาวณฺณา

พรรณนากถาว์ด้วยปริจฺจนนากาสกสกลิณ

๘๘. ฉิทฺทสทิสเมว โทคิตี เยหิ
ภิตฺติปริยฺนตาทีหิ ปริจฺจนฺนํ, ตํ ฉิทฺทํ, ตํสทิสํ,
เตเนวากาเรน อุกฺกหนิมิตฺตํ อุกฺกจาทิตี

๘๘. คำว่า เป็นเช่นกับช่องว่าง
(พร้อมกับบริเวณฝารอบ ๆ เป็นต้น) นั้นเทียว
ความว่า ช่องว่างนั้น, ตัดตอนด้วยบริเวณ

^๑ ตํสทิสนติ ภวิตพพ.

คุณสุกัญญา คุณศรีวัชร.
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อตุโถ. "วชฺฌิมมานมฺปิ น วชฺฌตฺตี"^๑ติ
อุกฺกหนิมิตฺตสฺส อวชฺฌนียตฺถ ทสฺเสตฺถ วุตฺตตฺถ.

ฝารอบ ๆ เป็นต้นใด, ก็เป็นเช่นกับช่องว่าง
นั้น, หมายความว่า อุกกหนิมิต ปรากฏโดย
อาการนั้นนั่นเอง. ท่านกล่าวว่า "แม่เมื่อจะ
ขยาย ก็ขยายไม่ได้" ดังนี้ เพื่อแสดงถึง
ความที่อุกกหนิมิต เป็นนิมิตที่ไม่ควรขยาย.

สพฺพมฺปิ ทิ อุกฺกหนิมิตฺตํ วชฺฌิมมานํ
น วชฺฌตฺตีเยว. สติปิ จ วชฺฌเตตฺถกามตฺถาย
วชฺฌนา น สมฺภวติ ภาวนาย ปริทฺตพฺลตฺตทา.
ภาวนาวเสน ทิ นิมิตฺตวชฺฌนา. ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ
ปน ตสฺสมิ อูปฺปนฺเน ภาวนา ธิราติ กตฺวา
"วชฺฌิมมานํ จ วชฺฌตฺตี"^๑ติ วุตฺตตฺถ.

จริงอยู่ อุกกหนิมิต แม้ทั้งปวงถูกพระโยคี
ขยายอยู่ ก็ไม่ขยายขึ้นเลย. และแม่เมื่อ
มีความต้องการจะขยาย ก็ห้ามการขยาย
ได้ไม่ เพราะภาวนาทฺรพฺลโดยรอบด้าน. ก็
การขยายนิมิต ย่อมเป็นไปได้ ด้วยสามารถ
แห่งภาวนา. ส่วนปฏฺิภาคนิมิต ท่านกล่าวว่า
"และเมื่อจะขยาย ก็ย่อมขยายได้" ดังนี้
เพราะทำอธิบายว่า เมื่อปฏฺิภาคนิมิตนั้น
เกิดขึ้นแล้ว ภาวนาย่อมเป็นธรรมชาติมั่นคง
ดังนี้.

กิญฺจาปิ ปาฬิย^๑ "ปจฺจวิกสิณาทินิ
รูปชฺฌานารมฺมณานิ อฏฺุจฺเจว กสิณานิ สรฺูปโต"^๒

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "พระทศพล ได้
ตรัสกสิณ ๑๐ ดังได้พรรณนามาจะนี้ อันใด

^๑ อภ. มหาวิภงฺค. ๓๔/๔๔.
^๒ ฉ. สรฺูปโต.

อากทานิ, โอทาทกสิณเ ปน อาโลกกสิณ
อากาสกสิณเ จ ปริจฉินนากาสกสิณ อนุโตคธ
กตฺวา เทสนา กตา"ติ อธิปฺปาเยนาท "อิติ
กสิณานิ ทสฺพล, ทสฺ ยานิ อโวจา"ติ.

ไว้" ดังนี้ เพราะมีความประสงค์ว่า "กสิณ
ที่เป็นอารมณ์ของรูปฌาน มีรูปวิกสิณเป็นต้น
ที่มาโดยสภาวะมีอยู่ (มีการระบุตัว) ใน
พระบาลี มี ๘ เท่านั้น ก็จริงอยู่ แต่ว่าทรง
กระทำพระเทศนารวมเอาอาโลกกสิณเข้าไป
ในโอทาทกสิณ และปริจฉินนากาสกสิณเข้าไป
ในอากาสกสิณ" ดังนี้.

ปฏิกณฺณกถาปิ วิญญฺเยยยาติ ปุพฺเพ วิย
ธัสสาธารณํ ตสฺมึ ตสฺมึ กสิณเ ปฏินียกเมว^๑
อตุถํ อคฺคเหตุวา อสสาธารณโต, สาธารณโต
ล ตตฺถ ตตฺถ ปกิณฺณ^๒ วิสฺสุ
อตุถํ กเหตุวา ปวตฺตา ปกิณฺณกถาปิ
นิตฺขานิตฺพพา.

คำว่า พึงทราบ แม้ปฏิกณกถา ความว่า
อย่าถือเอาเนื้อความ อันไม่เป็นสาระณะ
คือเป็นของเฉพาะตนในกสิณนั้น ๆ เท่านั้น
แล้วพึงทราบแม้ปฏิกณกถา ที่เป็นไปถือเอา
เนื้อความที่เป็นปฏิกณะ คือที่เร่ร่ายไปใน
กสิณนั้น ๆ ทั้งโดยเป็นเนื้อความที่ไม่
สาระณะ, ทั้งโดยเป็นเนื้อความที่เป็น
สาระณะ เกิด.

^๑ ฉ. ปฏินียต เมว.
^๒ ฉ. ปกิณณก.

ปกิณกถาวรรณนา

๑๐๐. อาทิภาโวติ เอตถ อาทิ-
สทฺเทน ยสฺส กสฺสจิ ปจฺวีปกฺขียสฺส วตฺถุโน
นิมฺมานาที สงฺกคฺคาตี. จฺานนีสฺชชาทิกปฺปนํ
วาทิ เอตฺถาปิ "อากาเส วา อุกเก วา"^๑ติ
อาเนตฺวา สมฺพฺนุชิตฺพฺมํ. ปริตฺตอปฺปมาณ-
นเยนาตี นีลาทีวณฺณํ อนามสีตฺวา
ปริตฺตอปฺปมาณนเยเนว. เอวมาทีนิตฺติ
อาทิ-สทฺเทน สรีระโต อุทกธารานิมฺมานาที
สงฺกคฺคาตี.

ยเทว โส อิจฺฉตี ตสฺส ทฺหนสมฺตถตาคี^๑
พฺหุสฺ กปฺปาสปิจฺสวารุอาทิสฺ เอกชฺฌํ

พรรณนาปกิณกถา

๑๐๐. ด้วยอาทิ คัมภีร์ ในบทว่า อาทิ-
ภาโว นี้ รวมเอาการเนรมิตวัตถุอันมีในฝ่าย
แห่งปฐมวैयाอย่างใดอย่างหนึ่งไว้. แม้ในบทว่า
จฺานนีสฺชชาทิกปฺปนํ วา นี้ ก็พึงนำคำว่า
"อากาเส วา อุกเก วา" มาสัมพันธ์กัน
(อันจะแปลได้ว่า "หรือสำเร็จอริยาบถ มี
การยืนการนั่งเป็นต้น ในอากาศ หรือในน้ำ
ได้"). คำว่า โดยปริตตณฺย และอัปฺปมาณฺย
คือ โดยนัยที่มีอารมณ์เป็นปริตตะ (เล็กน้อย
คือไม่ขยาย) และมีอารมณ์เป็นอัปฺปมาณะ
(หาประมาณมิได้ คือขยาย) เท่านั้น ไม่
แต่จะต้องมี มีสีเขียวเป็นต้น. ด้วยอาทิ คัมภีร์
ในบทว่า เอวมาทีนิตฺติ (คุณทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า
...เป็นต้น) รวมเอาการเนรมิตธารน้ำ (ที่
พุ่งออก) จากสรีระเป็นต้น.

คำว่า ความสามารถที่จะเผาเฉพาะ
สิ่งที่ต้องการได้ ความว่า ในบรรดาวัตถุ

^๑ ฉ. ทน

ราสิภูเตสุ (๑) ยี่ ยเทว อิจฺฉติ, ตสฺส ึ่งหลายเป็นอันมาก มีฝ่าย สำลี ไม้แก่น
 ตสฺสเสว ^๒ ทหนสมตฺถตา. อิตฺ อาทิ-สทฺเท ไม้พืนเป็นต้น ึ่งรวมไว้เป็นกองเดียวกัน
 อนุธการวิธมนาทิ สงฺกฺคฺคทาติ. มีความสามารถในการจะเผา เฉพาะวัตถุ

แต่ละอย่างที่ต้องการจะเผาได้. ด้วยอาทิ
 ศัพท์ ในเตโชกสิณนี้ รวมเอาการขจัดความ
 มีคได้เป็นต้นไว้.

วายุคฺคิยา กมนํ วายุคฺคิคมน์,
 อติสํกมนํ. อิตฺ อาทิ-สทฺเท
 ยทิจฺฉิตเทสนฺตรํ สมฺปาปฺณนาทิติ^๓ สงฺกฺคฺคทาติ.

การไปได้โดยเหมือนกับลมพัดไป ชื่อว่า
วายุคฺคิคมน์, ได้แก่ การไปได้เร็วยิ่ง. ด้วย
อาทิ ศัพท์ ในวาโยกสิณนี้ รวมเอาการไปถึง
 ประเทศอื่นได้ ตามที่ปรารถนา (จะไป)
 เป็นต้นไว้.

สฺวณฺณติ อธิมฺจฺจนา สฺวณฺณภาวา-
 ธิฐฺจฺจนา เสยฺยถาปิ อายสฺมา ปิสิทฺทวฺจฺโจ^๔
 คิณฺณหฺคฺคปฺปาสาทาทินิ. วุตฺตฺนเยนาติ สฺวณฺณ-
 หฺคฺคปฺปชฺชเยน.

ชื่อว่า ความน้อมใจ (อธิษฐาน) ว่า
จงเป็นทองเกิด ได้แก่ การอธิษฐานความ
 เป็นทอง เหมือนอย่างที่ท่านปิสิทฺทวฺจจะ
 อธิษฐานความเป็นทอง แก่คิณฺณหฺคฺคปฺปาสาท

^๑ ฉ. เขตฺถนฺตเร () จิตฺเตสุติ ปาโล
 ทิสฺสติ. ^๒ ฉ. ทหน...

^๓ ฉ. ปาปฺณนาทิติ.

^๔ วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๑๒๐.

^๕ ฉ. คิณฺณหฺคฺคปฺค...

เป็นต้น. คำว่า ตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว คือ โดยสุวรรณนัยและทุพรรณนัย.

วณฺณกลีเณสุ ตตุถ ตตุถ อาทิ-สทุเท
นีโลภาสนิมมานาทีนํ สงฺกโห ทฏฺฐพฺโพ.
ปจฺวีปพฺพตาทีติ อาทิ-สทุเท สมฺมุตฺทาทีนํ
สงฺกโห ทฏฺฐพฺโพ.

ในวรรณกลีณทั้งหลาย ด้วย อาทิ ศัพท์
ในกลีณั้น ๆ ฟังเห็นว่า รวมเอาการเนรมิต
แสงสีเขี้ยวได้เป็นต้น. ด้วย อาทิ ศัพท์ ใน
บทว่า ปจฺวีปพฺพตา (มีแผ่นดินภูเข่าเป็นต้น)
ฟังเห็นว่า รวมเอาสถานที่มีทะเลเป็นต้นไว้.

สพฺพาเนว ทสฺปิ กลีณานิ. อิมํ ปภทฺ
ลภนฺตีติ อิมํ วทฺธนาทีวิเสสํ ปาปฺพนฺติ.
เอโกติ เอกจฺโจ. สฺยชานาตีติ
ภาวนาสฺยญา^๑ สฺยชานาติ. อาทิ-สทุเท
"อาโปกลีณน"ติอาทิปาฬี สงฺกฺคฺคฺหาติ.

คำว่า กลีณทั้งหมดนั้นทีเดียว คือ กลีณ
ทั้ง ๑๐. คำว่า ย่อมได้ความแตกต่างกันอันนี้
คือ ย่อมถึงความต่างกันด้วยการขยายเป็นต้น
นี้. บทว่า เอโก แปลว่า บางคน. คำว่า
ย่อมจำหน่าย คือย่อมจำหน่ายไว้ ด้วย
ภาวนาสฺยญา. ด้วยอาทิ ศัพท์ รวมเอาพระ-
บาลีที่ว่า "บางคนย่อมจำหน่ายอาโปกลีณ"
ดังนี้เป็นต้น.

อุปริ กคณตลาภิมุขํ "ปจฺวีกลีณเมโก
สฺยชานาตี"ติ ปาฬิปทานิ อาเนตฺวา

ฟังนำบทพระบาลีมาสัมพันธ์กัน ว่า
อุปริ กคณตลาภิมุขํ "ปจฺวีกลีณเมโก สฺยชานา-

^๑ ฉ. ภาวนาปณฺญา.

สมุพฺพชิตพฺพ. ตณฺจ โข วทฺตณฺวเสณ. เตนนาท
"เอกจฺโจ ทิ อุตฺตเมว กสิณฺ วทฺตเมตฺตี"ติ.
เหฎฺฐา ภูมิตลาภิมุขฺนติอาทิสฺสปี เอเสว นโย.

บุพฺเพ วทฺตณกาเล ปโยชนํ อนเปกฺขิตฺวา
วทฺตณฺตณํ วเสณ วุตฺตตฺตา อิทานิ
"เตน เตน วา การณฺณ เอว
ปสาเรตฺตี"ติ อาท, กสิณฺ วทฺตเมตฺตี อตฺตโณ.
ยถา กิณฺติ อาท "อาโลกมิว ทิพฺพจกฺขณา
รูปทสฺสนกาโม"ติ.

อุทฺธํ เจ รูปํ ทฏฺฐกาโม อุทฺธํ
อาโลกํ ปสาเรตฺตี, อโธ เจ รูปํ ทฏฺฐกาโม
อโธ อาโลกํ ปสาเรตฺตี, สมฺนุตโต เจ รูป

นาติ" บางคนย่อมาจำหมายปฐวีกสิณไว้ใน
เบื้องบน คือมุ่งหน้าสู่ท้องฟ้าเบื้องบน ดังนี้.
ก็ซื่อนั้นแล ย่อมเป็นไปด้วยสามารถแห่งการ
ขยาย. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
ว่า "เป็นความจริงว่าบางคนขยายกสิณไป
เบื้องบนอย่างเดียว" ดังนี้. แม้ในคำว่า
คือมุ่งหน้าสู่พื้นดินเบื้องล่างเป็นต้น ก็มีนัย
นแหละ.

ท่านอาจารย์กล่าวไว้ในบัดนี้ว่า "หรือว่า
ย่อมาแต่ไปอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ ๑" ดังนี้
เพราะเป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ โดย
เกี่ยวกับบุคคลผู้จะขยาย ไม่เพ่งถึงประโยชน์
ในเวลาที่ขยายครั้งก่อน ๆ, ความว่า ขยาย
กสิณไป. ถ้ามว่า คุณอะไร ตอบว่า "คุณ
ผู้ต้องการเห็นรูปด้วยทิพยจักขุแผ่แสงสว่างไป
ฉะนั้น" ดังนี้.

ความว่า ถ้าหากเป็นผู้ต้องการจะเห็นรูป
ในเบื้องบน ก็ย่อมาแผ่แสงสว่างไปในเบื้อง-
บน, ถ้าหากเป็นผู้ต้องการจะเห็นรูปใน

คุณสุกัณญา ดุจศรีวัชร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทฏฐกาโม สมฺมตโต อาโลกิ ปสาเรติ,
เอวมยํ กสิณฺตุ อตุโถ.

เบื้องล่างก็ย่อมแผ่แสงสว่างไปในเบื้องล่าง,
ถ้าหาก เป็นผู้ต้องการจะเห็นรูปโดยรอบด้าน
ก็ย่อมแผ่แสงสว่างไปโดยรอบด้าน, บุคคลนี้
ย่อมแผ่กสิณไป โดยอาการอย่างนี้เหมือนกัน.

เอกสฺสาติ ปจฺวีกสิณาทีสุ เอเกกสฺส.
อณฺณภาวานุปกมฺมตฺถนฺติ อณฺณกสิณภาวานุ-
กมฺมตีปนฺตถํ, น อณฺณํ ปจฺวีกาที. น หิ
อุทฺเทน จิตฺตฺจาเน สสมฺมาปจฺวี อตุถิ.
อณฺโณ กสิณสมฺภเวทิตฺติ อาโปกสิณาทีนา
สงฺกโร. สพฺพตฺถาติ สพฺพेषุ อาโปกสิณาทีสุ
เสสฺสกสิณेषุ.

คำว่า กสิณหนึ่ง คือ กสิณแต่ละอย่าง
ในบรรดากสิณทั้งหลาย มีปฐมกสิณเป็นต้น.
คำว่า เพื่อความที่ (กสิณหนึ่ง) ไม่เข้าถึง
ความเป็นกสิณอื่น คือ เพื่อแสดงถึงความที่
(กสิณแต่ละอย่าง) ไม่เข้าถึงความเป็นกสิณ
อื่น, ชื่อว่า ไม่มีอย่างอื่น คือไม่มีดินเป็นต้น.
จริงอยู่ ตรงที่หน้าตั้งอยู่ ย่อมไม่มีสัมมา-
ปฐม (ดินพร้อมทั้งสัมมาระ ใต้แกดินที่กล่าว-
ถึงกันทั่วไป ว่าดินเหนียว ดินปนทราย
เป็นต้น). คำว่า ไม่มีความปะปนกับกสิณอื่น
คือ ไม่มีความปะปนกับอาโปกสิณเป็นต้น.
คำว่า ในกสิณทุกกสิณ คือในกสิณที่เหลือ
มีอาโปกสิณเป็นต้น ทุกกสิณ.

จอมพลประภาส จารุเสถียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกเทเส อฏฐตฺวา ^๑อนวเสสพรรณปมาณสฺส
 อกฺกทณฺโฑ ฌรณฺ อฺปฺปมาณฺ. เตเนว
 ฐิ เนสํ กสิณสมฺมณฺหา. ยถา จาท
 "ตฺถทฺธิ"^๑ติอาทฺธิ. ตตฺถ เจตฺสา ฌรณฺโฑ^๒
 ภาวนาจิตฺเตน อารมฺมณฺ กโรนฺโฑ.
 ภาวนาจิตฺตํ ฐิ กสิณํ ปริตฺตํ วา วิปฺลํ วา
 เอกกฺขณฺเด สกฺลเมว มนสิกาโรทฺธิ, น
 เอกเทสนฺตฺติ.

การแผ่ไปไม่มีเหลือ ไม่หยุดอยู่ที่ตรงส่วนหนึ่ง
 เป็นการแผ่ไปโดยไม่ถือเอาประมาณ ชื่อว่า
อฺปฺปมาณฺ. ก็เพราะเหตุเช่นนั้นแหละ กสิณ
 เหล่านั้น จึงมีสมัญญา (ชื่อเรียก)ว่า กสิณ
 (คำว่า กสิณ แปลว่า สิ้นเชิง คือไม่มี
 เหลือ). ก็เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า
 "ตฺถทฺธิ" (คือว่า เมื่อจะแผ่ไปด้วยใจซึ่งกสิณ
 นั้น ฯลฯ) เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
เมื่อจะแผ่ไปด้วยใจ คือ เมื่อกระทำให้เป็น
 อารมณด้วยภาวนาจิต. จริงอยู่ ภาวนาจิต
 ย่อมกระทำกสิณเล็ก หรือกสิณใหญ่ ไว้ในใจ
 ได้สิ้นเชิง ในขณะเดียวกันทีเดียว, ไม่ใช่
 กระทำไว้ในใจได้เพียงส่วนหนึ่งแล.

๑๐๑. อนนฺตริยกมฺมสมงฺกิโนติ ปณฺจสุ
 อนนฺตริยกมฺเมสุ เยน เกณฺจิ สมนฺนาคตา.
นียตฺมิจฺฉาทิฏฺฐิกาทิ อเหตุกฺทิฏฺฐิ อภิริยฺทิฏฺฐิ
 นตฺถิกฺทิฏฺฐิตฺติ ติสฺสุ มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺสุ ยาย ภายจิ
 นียตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตา.

๑๐๑. คำว่า พร้อมเพรียงด้วย
อนันตริยกรรม คือ ถึงพร้อมด้วยอนันตริย-
 กรรม ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง. คำว่า เป็นผู้มี
นียตมิจฉาทิฐิ คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยนียต-
 มิจฉาทิฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดา

^๑ ฉ. อนวเสเสน... ^๒ ฉ. อาลมฺพนํ.

อุกโตพยณชนกปถกาคี
ปถกกา จ.

อุกโตพยณชนกา,

มิจฉาทิสฺสุ ๓ อย่าง คืออุเหตุกทิสฺสุ อภิรียทิสฺสุ
นัตถิกทิสฺสุ. คำว่า อุกโตพยณชนกปถกกา
คือ เป็นอุกโตพยณชนก (คน ๒ เพศ)
และกะเทย.

กามณฺเจเต

อเหตุกปฏิสนธิกตฺตา

ก็อุกโตพยณชนกและกะเทยเหล่านี้ ชื่อว่า
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิปากาวรณ เพราะความ
เป็นผู้มีอเหตุกปฏิสนธิ ก็จริงอยู่, ถึงอย่างนั้น
เพราะความที่เขาเป็นผู้มีกิเลสแรงกล้า ท่าน
จึงกล่าวว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกิเลสาวรณ.
บทว่า อเหตุกทวิเหตุกปฏิสนธิกา แปลว่า
เป็นผู้มีอเหตุกปฏิสนธิพวกหนึ่ง มีทวิเหตุก-
ปฏิสนธิพวกหนึ่ง.

วิปากาวรณ สมนฺนาคตา โหนฺติ, ตถาปี
ติพฺพกิเลสฺตฺตา กิเลสาวรณ สมนฺนาคตา
วุตฺตา. อเหตุกทวิเหตุกปฏิสนธิกา
อเหตุกปฏิสนธิกา ทวิเหตุกปฏิสนธิกา จ.

ทฺเหตุกปฏิสนธิกานมฺปิ ทิ อริยมคฺคปฏิเวธ,
ฉานปฏิลาโภ จ นตฺถิ, ตสฺมา เตปี
วิปากาวรณ สมนฺนาคตา เอว.

จริงอยู่ สำหรับสัตว์ทั้งหลาย แม้ว่ามี
ทฺเหตุกปฏิสนธิ ก็ไม่มีการแทงตลอดพระ-
อริยมรรค, และการได้ฉาน, เพราะฉะนั้น
พวกมีทวิเหตุกปฏิสนธิแม้ขึ้น ก็จัดเป็นผู้ถึง-
พร้อมด้วยวิปากาวรณ นั้นเทียว.

จอมพลประภาส จารุเสถียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อปจณีนกปฏิบัติทายนติ มกคสฺส อนุโลม-
 ปฏิทาย^๑ สจฺจานุโลมิกาย^๑ วิปัสสนายํ.
อจฺจนฺตีกาติ "กตฺตกมฺยตาจฺจนฺตริทิตา"^๑ติ
สมฺโมทวิโนทนิยํ วุตฺตํ, ตมฺปิ นิพฺพานาธิ-
 คมตฺถเมว กตฺตกมฺยตาจฺจนฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ
 ทฎฺฐพฺพํ. อุตฺตรกฺรฺุกาปิ มนุสฺสา มาราทโย
 วย อจฺจนฺตีกฎฺฐานํ ปวิฎฺฐา นิพฺพติ-
 จฺจนฺตริทิตฺตา.

คำว่า ในปฏิบัติอันไม่เป็นข้าศึก
 ความว่า ในปฏิบัติอันอนุโลมต่อมรรคคือใน
 วิปัสสนาอันอนุโลมต่อสัจจะ. คำว่า ไม่มี
ฉันทะ ท่านกล่าวไว้ในสัมโมทวิโนทนีว่า
 "ได้แก่ เป็นผู้ปราศจากกตฺตกมฺยตาฉันทะ
 (ฉันทะคือความใคร่จะทำ)", คำในสัมโมท-
วิโนทนีนั้น ฟังเห็นว่า ท่านกล่าวหมายเอา
 กตฺตกมฺยตาฉันทะที่มีการบรรลुพระนิพพานเป็น
 ประโยชน์เท่านั้น. แม้ผู้คนชาวอุตฺตรกฺรฺุทวิป
 ก็เหมือนอย่างพวกมารเป็นต้น ก็เข้าไปสู่
 ฐานะแห่งคนผู้ไม่มีฉันทะ เพราะความที่เขา
 ปราศจากความพอใจในพระนิพพาน.

ทฺุปฺปณฺณาติ ภวฺงคปฺปณฺณาย ปรีทึนา.
 "ภวฺงคปฺปณฺณาย ปรีปฺปณฺณายปิ ยสฺส ภวฺงคํ
 โลกุตฺตรสฺส ปาทกํ น โทติ, โสปิ
 ทฺุปฺปณฺโณเยวา"^๑ติ สมฺโมทวิโนทนิยํ วุตฺตํ.
 ยสฺมิณฺหิ ภวฺงเค วตฺตมาเน ตํสนฺตติยํ

คำว่า มีปัญญาทรม คือเสื่อมจากปัญญา
 ในภวังค์. ท่านกล่าวไว้ในสัมโมทวิโนทนี
 ว่า "บุคคลใด แม้ว่ามีปัญญาในภวังค์
 บริบูรณ์ (แต่) ภวังค์ ก็มิได้เป็นบาทแห่ง
 โลกุตฺตรธรรม, บุคคลนั้น ชื่อว่า เป็นผู้

^{๑-๑} ฉ. อนุโลมปฏิบัติทายนํ สจฺจานุโลมิกายํ.

จอมพลประภาส จารุเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โลกุตฺตริ นีพฺพตฺตติ, ตํ ตสฺส ปาทกํ นาม โหติ.

ปัญญาทรามันนํเทียว" ดังนี้. ส่วนเมื่อหวังใจ เป็นไปอยู่ โลกุตรระก็บังเกิดได้ ในความ สืบต่อแห่งภวังค์นั้น, ภวังค์นั้นก็ชื่อว่า เป็น บาทแห่งโลกุตรระนั้น.

กุสฺเสสฺส ฐมฺเมสฺสตี อนวชฺชฐมฺเมสฺส, สฺขวิปากฐมฺเมสฺส วา. โลกฺกมิตฺตํ อธิคฺคํ. กสิณเยเววาทิ กสิณกมฺมกุสาเนเยว. เอเตสฺสนติ กมฺมวาวรณสมฺนํนาคตาหิ. ตสฺมาติ ยสฺมา เอเต วิปากนฺตฺรรายาทโย เอว อตฺตชานิกฺรา, อนตฺตเหตุฏฺฐตา จ, ตสฺมา.

คำว่า ในกุศลธรรมทั้งหลาย คือใน ธรรมที่ทาโทษมิได้ทั้งหลาย, หรือว่าในธรรม ที่มีวิปากเป็นสุขทั้งหลาย. คำว่า เพื่ออัน ก้าวลง คือ เพื่ออันบรรล. คำว่า (ไม่ใช่) เฉพาะในกสิณอย่างเดียวกันเท่านั้น คือ เฉพาะ ในกสิณกรรมฐานเท่านั้น. คำว่า สัตว์เหล่านี้ คือ สัตว์ผู้ถึงพร้อมด้วยกัมมวารณเป็นต้น. คำว่า เพราะฉะนั้น ความว่า เพราะเหตุที่ อันตรายมีวิปากเป็นต้นเหล่านี้ กระทบความ เสื่อมแห่งประโยชน์, และเป็นเหตุแห่งความ ฉิบหายได้อย่างนี้, ฉะนั้น.

ติณฺณเมว เจตฺถ อนฺตฺรายนํ คหณํ อิตฺรสฺส สบฺปฏิการตฺตา, กมฺมฺนฺตฺรราย- ปกฺขิกตฺตา วาติ ทฺฐุจพฺพํ. สบฺปริสฺสุ- นิสฺสยาทีหิตี อาทิ-สทฺแทน ตชฺช

อนึ่ง พึงเห็นว่า ในอันตราย ๕ อย่าง เหล่านี้ การที่ท่านถือเอาอันตราย ๓ อย่าง เท่านั้น ก็เพราะความที่อันตราย ๒ อย่าง นอกนี้ (คือการว่าร้ายพระอริยเจ้า และการ

จอมพลประภาส จารุเสถียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โยนิโสมนสิการาที สงฺกคฺคาติ. สฺทฺธฺนฺติ กุมมผลสฺทฺธฺ, รัตนตฺตยสฺทฺธฺจ.

ม

ม

ฉฺนฺทฺนฺติ ภาวนา นโยเค ติปฺพกตฺตกมฺยตา-
สงฺขาติ กุสลจฺจนฺที. ปณฺณฺติ ปาริหาริยปณฺ. วทฺเตตฺวาติ ยถา ภาวนา อิชฺฉติ,
คฺถา ปริพฺรุเหตฺวา. ยํ ปเนตฺถ
อฺตฺถโต น วิกตฺ, ตํ สุวฺยเณยฺยตฺตา,
เหฎฺจา วุตฺตนยตฺตา จ น วิกตฺ.

จงใจลวงสักขาบัพฺณฺติ) มีการแก้ไขได้,
หรือว่า เพราะความที่อันตราย ๒ อย่าง
นอกนี้ เป็นฝ่ายแห่งกัมมฺนฺตราย. ด้วย
อาทิสฺสํ ในบทว่า สฺปฺริสฺสฺนฺติสฺสยาที (การ
อิงอาศัยสฺตฺบุรุษเป็นต้น) รวมเอาโยนิโส-
มนสิการเป็นต้น อันเกิดจากการอิงอาศัย
สฺตฺบุรุษเป็นต้นนั้น. คำว่า ศรฺทธา ได้แก่
ศรฺทธาในกรรมและผลของกรรม, และ
ศรฺทธาในพระรัตนตรัย.

คำว่า ฉฺนฺท ได้แก่ กุสลฉฺนฺท กล่าว
คือความใคร่จะทำอย่างแรงกล้า ในการ
บำเพ็ญภาวนา. คำว่า ปณฺญา ได้แก่
ปาริหาริยปณฺญา. คำว่า ทำให้เจริญ คือ
ทำให้งอกงามโดยประการที่ภาวนาจะสำเร็จ
ได้. ก็ในเรื่องนี้ คำใด ท่านมิได้จำแนกไว้
โดยอรรถ, คำนั้น ท่านมิได้จำแนกไว้
เพราะบัดนี้พึงรู้ได้ง่าย, และเพราะมีนัย
อันได้กล่าวแล้วในหนหลัง.

เสสฺกสิณฺนิทฺเตสฺวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พฺรณฺณาเสสฺกสิณฺนิทฺเตศฺ จป.

อิตฺติ ปณฺจมฺปฺริจฺเจทฺวณฺณา.

พฺรณฺณาปฺริเจทฺที ๕ จปแล้วด้วยประการฉนฺ.

จอมพลประภาส จารุเสถียร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖. อสุภกมฺมฏฺฐานนิตฺเทศวณฺณา

อุทฺตฺมาตกาทปทคฺคาถวณฺณา

๑๐๒. "อวิณฺณานกอสฺสเกสุ"^๑ อิทํ
อุทฺตฺมาตกาทนี สภาวทสฺสนวเสน วุตฺตํ.
ตสฺมา ภูตกณมตฺตํ ทฏฺจพฺพํ, น
สววิณฺณานกอสฺสเกสุ กมฺมฏฺฐานภาวโต? ตถา
หิ วกฺขติ "น เกวลํ มตฺสรีเรนุ"^๒ อิทํ.
อุทฺธํ ชีวิตฺปริยาทานาติ ชีวิตกฺขยโต อุปริ
มรณโต ปรํ.

๖. พรวณฺณาอสุภกมฺมฏฺฐานนิตฺเทศ

พรวณฺณาอรรณแห่งบวหาอุทฺตฺมาตกาเป็นคณ

๑๐๒. คำว่า "ในบรตาอสุภอันหา
วิณฺณานมิได้" นี้ ท่านกล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับ
เป็นคำแสดงสภาพแห่งอสุภที่ขึ้นพอง เป็นต้น.
เพราะฉะนั้น จึงพึงเห็นว่า เป็นเพียงคำ
กล่าวถึงสภาวะ (แห่งอสุภ) ที่ชัดเจนเท่านั้น,
จะได้กล่าวไว้ เพราะอสุภที่มีวิณฺณานไม่มี
ความเป็นกรรมฐานได้ก็หาไม่? จริงอย่างนั้น
ท่านจึงกล่าว (ต่อไปข้างหน้า) ว่า " (อสุภนี้
นั้น) จะปรากฏแต่ในร่างของคนตาย อย่าง-
เดียว ก็หาไม่" เป็นต้นไว้. ชื่อว่า อุทฺธํ
ชีวิตฺปริยาทานา แปลว่า ถัดไปแต่ความสิ้น
ชีวิต คือหลังจากตาย.

^๑ ฉ. อกมฺมฏฺฐานภาวโต.

^๒ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๔๘, น เกวลํ
मतฺสรีเรติ.

^๑ ปาฐะเป็น น สววิณฺณานกอสฺสเกสุ
กมฺมฏฺฐานภาวโต น่าจะเป็น น...
กมฺมฏฺฐานภาวโต จึงจะรับกับข้อความ
ที่ยกมาอ้าง ได้แปลไปตามที่เห็นว่า
น่าจะเป็น.

สมคคเตนาติ อุฏฺฐิเตน. อุทฺธมาตตตาคติ
อุทฺธ อุทฺธ ธฺมาตตต สูนตต. อุทฺธมาตเมว
อุทฺธมาตกนฺติ ก-กาเรน ปทวทฺธนมาท
อนตฺถนฺตรโต ยถา "ปิตกั โลหิตกนฺ"ติ.
ปฏิกูลตตาคติ ชิกฺขจฺฉนียตต.

คำว่า (โดยภาวะที่^๕อด) ขึ้นไป คือตั้งขึ้น.
คำว่า เพราะความที่^๕พองขึ้น ความว่า
เพราะความที่^๕พอง คือเพราะความที่^๕ค่อย ๆ
อืด^๕ขึ้น. คำว่า อุทฺธมาตนั้นเองเป็น
อุทฺธมาตกะ ท่านกล่าวเพิ่มเติมด้วย ก อักษร
โดยไม่มี ความหมายอื่น คุณคำว่า "ปิตกะ
โลหิตกะ (ซึ่งก็คือปิตะโลหิตะ^๕นั้นเอง)" ดังนี้
ฉะนั้น. คำว่า เพราะความเป็นของ^๕ปฏิกูล
คือเพราะความเป็นสิ่ง^๕ที่น่ารังเกียจ.

กฺขจฺฉิตฺ อุทฺธมาต อุทฺธมาตกนฺติ
กฺขจฺฉนตฺถ วา อัย ก-กาโรติ ทสฺเสตฺ วุตฺต
ยถา "ปายโก กิตฺติสฺทโท อพฺภุคฺคจฺฉนฺติ"ติ.
ตถารูปสฺสาคติ "ภสฺมา^๒ วีย วายน"ติอาทินา
ยถารูป วุตฺต, ตถารูปสฺส.

อีกอย่างหนึ่งท่านกล่าวว่า อสุภที่^๕ขึ้นพอง
น่าเกลียด ชื่อว่า อุทฺธมาตกะ ดังนี้ เพื่อ
แสดงว่า ก อักษร นี้ เป็นไปในอรรถว่า
น่าเกลียด เหมือนอย่างคำว่า "ปายโก
กิตฺติสฺทโท อพฺภุคฺคจฺฉนฺติ" - กิตติศัพท์อันลามก
น่าเกลียดย่อม^๕พองไป ดังนี้. คำว่า

^๑ วิ. มหา. ๕/๘๘, วิ. ป. ๘/๓๓๓,
ที. มหา. ๑๐/๑๐๑, อง. ปญจก.
๒๒/๒๘๑.
^๒ ฉ. ภสฺต

(เป็นชื่อของชากศพ) ที่เป็นเช่นนั้น ความว่า
ท่านกล่าวชากศพที่เป็นเช่นใด ไว้ด้วยคำว่า
"เหมือนอย่างลูกหนังที่พองขึ้นด้วยลม ฉะนั้น"
 เป็นต้น ก็เป็นชื่อของชากศพที่เป็นเช่นนั้น.

เสตรตฺเตหิ ปริภินฺนํ วิมิสฺสิตํ นิลํ
วินิลํ, ปุริมาณฺณวิปริณามภูตํ วา นิลํ วินิลํ.

อุสมมีสีเขี้ยวอันปะปน คือเจือด้วย
สีขาวและสีแดง ชื่อว่า วินิละ, อีกอย่างหนึ่ง
อุสมมีสีเขี้ยวซึ่งเป็นความปรวนแปรแห่งสีแดง
ชื่อว่า วินิละ.

ปริภินนฺญาเนสฺ กากกงฺกาทีหิ.
วิสฺสนฺทมานปฺพพฺพตี วิสฺสวณฺตปฺพพฺ, ตหฺ ตหฺ
ปคฺขรณฺตปฺพพฺพตี อคฺโก.

ชื่อว่า ตรงที่ปริแตก คือตรงที่ปริแตก
ไป เพราะกาหรือเหี่ยว เป็นต้น. บทว่า
วิสฺสนฺทมานปฺพพฺ แปลว่า มีหนองไหลออกอยู่,
ความว่า มีหนองไหลไปทั่ว ตรงที่นั้น ๆ.

อปฺถาริตฺตํ วิวฏฺ อคฺขมาฏิตฺ. ขิตฺตฺตํ
ฉพฺพิตฺ, โสณฺสังคาลาทีหิ วิสฺสํ กตฺวา
ชาทเนน สรฺรสงฺฆมาฏโต ลุณฺจิตฺวา ตหฺ ตหฺ
ฉพฺพิตฺ. วิวิทฺ ขิตฺตฺตํ วิกฺขิตฺตํ.

บทว่า อปฺถาริตฺ แปลว่า เปิดอ้า
ได้แก่เฟิกออก. บทว่า ขิตฺตํ แปลว่า ถูกทิ้ง
ไว้, คือถูกสัตว์มีสันขี้จิ้งจอก เป็นต้น ทำให้
หลุดจากเรือนร่าง โดยการที่กัดขาดเป็น
ส่วน ๆ ทิ้งไว้ ณ ที่นั้น ๆ. ชื่อว่า วิกฺขิตตะ
เพราะอรรถว่า ถูกทิ้งไว้ มีประการต่าง ๆ.

คุณธงชัย โกมลศิริภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปุริมเนนาติ "วิวิธ ชิตฺตฺนุ"ติอาทินา
 ปุพฺเพ วุตฺตฺนเณ. สฺตฺเถน หนิตฺวาติ เวรฺหิ
 ชคฺคกรวาทินา^๑ สฺตฺเถน ปหริตฺวา.
วุตฺตฺนเณนาติ : "อณฺเณน หตฺตฺนุ"ติอาทินา
 ปุพฺเพ วุตฺตฺนเณ.

คำว่า โดยนัยก่อน คือโดยนัยที่ท่าน
 กล่าวไว้ในตอนก่อน ด้วยคำว่า "ถูกทิ้งไว้
 มีประการต่าง ๆ" เป็นต้น. คำว่า ใช้
ศาสตราวุธลับพันเอา คือคนผู้มีเวรกัน ใช้
 ศาสตราวุธ มีพระขรรค์ กรวาล (ศาสตรา
 พิเศษชนิดหนึ่ง) เป็นต้น ประหารเอา.
 คำว่า ตามนัยที่กล่าวแล้ว คือ ตามนัยที่กล่าว
 แล้ว ในตอนก่อน ด้วยคำว่า "มีถูกทิ้งไว้
 ทางหนึ่ง" เป็นต้น.

อพฺภนฺตรโต นิกฺขมฺนฺเตหิ กิมฺหิ
 ปคฺขรฺนตฺกิมิกุลฺ ปุพฺพวกฺนฺติ อาห "กิมิ-
ปริปฺณสฺสา"ติ.

อสุภที่เคลื่อนไหวด้วยหนอนหลังไหลไป
 ทั่ว เหตุเพราะหนอนที่ออกมาจากข้างใน
 ชื่อว่า ปุพฺพวเก เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "ที่เต็มไปด้วยหนอน" ดังนี้.

อุทฺตฺมาตกาทินิ อามกฺสุสํานาที่สุ
 จตฺติตาสํานิ. นิสฺสายาติ ปฏิจฺจ ตานปิ
 อารพฺภ. นิมิตฺตานนฺติ อุกฺคหปฏิกฺภาคนิมิตฺตํ.

ชื่อว่า อุทฺตฺมาตกา เป็นต้น ได้แก่ อสุภ
 ที่เขาทิ้งไว้ ณ สถานที่ที่มีป่าช้าฝังศพ เป็นต้น.
 บทว่า นิสฺสาย แปลว่า อาศัย คือปรารภ

^๑ ชคฺคกรวาลาทินาติ ภเวยฺย, กรวาลโละ หิ
 สตฺถวิเสโส โหติ.

^๒ ฉ. ปุพฺพวกฺนฺติ.

เอตาเนว อุทฺตมาตกาทีเนว นามานิ.

อสุภแม่เหล่านั้. คำว่า ของนิमितทั้งหลาย คือ ของ อุกคหนิมิตและปฐภาคนิมิต. คำว่า อุทฺตมาตกเป็นต้นเหล่านั้ นั้นเทียว จัดเป็นชื่อ.

อุทฺตมาตกกรรมฐานวณฺณา

พรรณนาอุทฺตมาตกกรรมฐาน

๑๐๓. ภาเวตกาเมนาติ อุปฺปาเตตฺ-
กาเม. เตนาติ อจฺริเยน. อสุสํติ
โยคิโน. อสุภนิमितฺตตถายาติ อสุภนิमितฺตสฺส
อุกคณฺหนตถาย, อสุภเว วา อุกคหนิมิตฺตสฺส
อตถาย. กมนวิธานนฺติ กมนวิธิ. เยน
วิธินา กนฺตพฺพํ, โส วิธิ. อุกคหนิมิตฺตสฺส
อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺจาย ปจฺวิกสิณเ วุตฺตํ
ปฏฺิพชฺชนวิธิ สนฺธายาท "อุปฺปนฺนาวิธาน-
ปรีโยसानนฺ"ติ.

๑๐๓. บทว่า ภาเวตกาเม แปลว่า
ผู้ใคร่จะทำ (ฅานที่เรียกว่าอุทฺตมาตกะ) ให้
เกิดขึ้น. บทว่า เตน แปลว่า อ้นอาจารย์
นั้น. บทว่า อสุสํ คือ แก่พระโยคินั้. คำว่า
เพื่อประโยชน์แก่อสุภนิमित คือ เพื่อประโยชน์
แก่การเรียนเอาอสุภนิमित, หรือ เพื่อ
ประโยชน์แก่อุกคหนิมิตในอสุภ. บทว่า
กมนวิธานํ แปลว่า วิธิไป. คือ พระโยคิพึง
ไปโดยวิธิใด, ได้แก่วิธินั้น. ท่านอาจารย์
กล่าวว่า "อ้นมีอุปฺปนฺนาวิธิเป็นที่สุด" ตั้งนี้
หมายเอาวิธิปฏิบัติที่ท่านกล่าวไว้ ในปฐวิกสิณ
จับตั้งแต่กาลที่อุกคหนิมิตเกิดขึ้นแล้ว.

คุณธงชัย โภมลศิริภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๔. ดาวเทวาทิ สุตฺกฺขณฺเวยว.
อติตฺถน ปฺถณฺนทึอาทึ ปกฺชนทฺนฺเตน วีย
อนฺุปวิสนฺุเตน วีย. เกทฺหารโกภฺยวาทิ
เกทฺหารมรียาทาย^๑. วิสภากฺรปฺนฺติ
เชตฺตฺรภฺชิกาทิ วิสภากฺวตฺตฺรป. สรฺรณฺติ
อุทฺตฺมาตกฺกเพวริ. อฺธฺนามตฺนฺติ อจิรมต
อุทฺตฺมาตกฺกาวิ อปฺตฺต. ตกฺกยตฺตี สมฺภาเวติ
ภาริย กตฺวา น มณฺณติ.

๑๐๕. รูปสทฺทาทิ เอตฺถ อมนฺุสฺสาน
รูปฺเท, สีหฺพยฺคฺฆาทีน สทฺทาทิ,
อมนฺุสฺसानมฺปิ วา รูปสทฺทาทิ. ตถ
สีหฺพยฺคฺฆาทีนฺติ ยถารท โยเชตฺพพิ.
อนิฏฺฐารมฺมณฺาภิฏฺฐสฺสาติ เกรฺวาทิภาเว
อนิฏฺฐเจติ อารมฺมณฺเ อภิฏฺฐสฺส

๑๐๔. บทว่า ดาวเทว (ก่อนเทียว)
คือในขณะที่ได้ยินนั้นเทียว. เหมือนอย่างจะ
แล่นไป คือเหมือนอย่างจะตามเข้าไปสู่แม่น้ำ
ปฺถณะ เป็นต้นอย่างพิศทำ ฉะนั้น. คำว่า ทาง
ปฺลาเยนา คือทางเขตนา. คำว่า รูปอันเป็น
วิสภาคะ คือรูปอันเป็นวิสภากวตฺต มีหญิง
รักษาเป็นต้น. คำว่า ชากศพ ได้แก่
ชากศพ ชนพอง. บทว่า อธฺนามต แปลว่า
ที่ตายได้ไม่นาน ได้แก้อย่างไม่ถึงความเป็นชาก
ศพ. คำว่า ตระหนัก คือ ยกย่อง
(ตนเองได้) ไม่สำคัญว่า หนัก.

๑๐๕. ในคำว่า (อารมณ์ที่ไม่น่า
ปรารถนา) มีรูปและเสียงเป็นต้น นี้ พึง
ประกอบความตามสมควรว่า สำหรับพวก
อมนุษย์ก็ได้แก่รูปทั้งหลาย, สำหรับสัตว์ หรือ
เสือโคร่งเป็นต้น ก็ได้แก่เสียงเป็นต้น, อีก
อย่างหนึ่ง แม้สำหรับพวกอมนุษย์ก็ได้แก่ทั้งรูป

^๑ ฉ. ...มรียาทาย.

อชฺโฏตถุสฺส. น ปริสฺสจฺจาสีติ วิทาหวเสน
 อาสเย น ติฏฺฐติ, อจฺจุตฺเตตฺตพฺพิ โหตีติ
 อตฺถโถ.

อญฺโถติ อมนุสฺสํสาทึนํ วเสน วา อญฺญถา
 วา วุตฺตปฺปการโต อญฺโถ อาพาโธ
 โหตี. โสตี สํมตฺเตโร, อภินฺณาตภิกฺขุ
 วา. ยสฺสาเนน อาโรจิตํ, โส. กตฺกมฺมาติ
 กตฺเตยฺยกมฺมา. อกตฺกมฺมาติ เตยฺยกมฺมํ
 กาทฺตุคามา. กตฺกมฺมา ปน อิทาธิปฺเปตา.
 ตสฺมา เตตี กตฺกมฺมา โจรา.

ทั้งเสียงเป็นต้น. สำหรับสี่หะหรือสี่อโคระ
เป็นต้น ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. คำว่า ถูก
อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาครอบงำเอา คือถูก
 อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา เพราะความเป็น
 อารมณ์ที่น่ากลัวเป็นต้น ครอบงำ คือคุกคาม
 เอา. คำว่า จะตั้งอยู่ไม่ได้ คือจะตั้งอยู่ในที่
 อาศัยเกี่ยวกับการย่อยไม่ได้, หมายความว่า
 จะเป็นอันต้องอาเจียนเสีย.

คำว่า ความป่วยไข้อย่างอื่น คือ จะ
 เกิดความป่วยไข้อย่างอื่นจากประการที่กล่าว
 แล้ว ด้วยอำนาจแห่งพวกอมนุษย์เป็นต้น หรือ
 โดยประการอื่น. บทว่า โส ได้แก่ พระ-
 สัมฆเถระ, หรือ ภิกษุที่คนรู้จักดี. ซึ่งเป็น
 ผู้ที่พระโยคีนี้ได้แจ้งการไปไว้. คำว่า ที่ได้
ทำการ คือ ที่ได้ทำการปล้น. คำว่า ที่ยัง
มิได้ทำการ คือที่ใครจะทำการปล้น. แต่ว่า
 ในที่นี้ ประสงค์เอาพวกโจรที่ได้ทำการปล้น
 มาแล้ว. เพราะฉะนั้น คำว่า พวกโจร
เหล่านั้น จึงได้แก่ พวกโจรที่ได้ทำการปล้น
 มาแล้ว.

คุณธงชัย โกมลศิริภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สห โอเจนาติ สโทม, เถเนตฺวา ชื่อว่า สโทม เพราะอรรถว่า เป็นไป
 วิทยมานภณ^๑ สทุธิติ อตุโถ. พร้อมกับของกลาง, ความว่า พร้อมทั้งของ
 ยชมาโนติ ยณฺเฑ ยชนโต ยณฺณสามิโก. ที่ปล้นเอาไป. บทว่า ยชมาโน แปลว่า คน
 "อตุธา อิมาย ปฏิปัตติยา ชรามรณโต ผู้จะบูชาญ คือเป็นเจ้าของญ. ชื่อว่า ทำ
มุจฺจิสสามิ"ติ ปิตฺติโสมนสฺส อุปฺปาเทตฺวา. ปิตฺติโสมนสฺสให้เกิดขึ้น เพราะคิดว่า "เราจัก
 หลุดพ้นจากชรา มรณะได้ ด้วยข้อปฏิบัตินี้เป็น
 แน่แท้" ดังนี้.

เอวํ คมนวิธานํ เอกเทเสน วตฺวา
 อิทานิ อฏฺฐกถาสฺ อาคตนเยน ตํ ทสฺเสตฺถ
 "อฏฺฐกถาสฺ วุตฺเตน วิธินา"ติอาทิมาท. ตตฺถ
 อุกฺกณฺหนโตติ อุกฺกณฺหนเหตฺ. เอโกติ อัย
เอก-สทฺโท อสหายญฺโร, น อณฺญาทีอตุโถติ
"อตุติโย"ติ วุตฺตํ.

ท่านอาจารย์ครั้นกล่าววิธีไป โดย
 ส่วนหนึ่ง อย่างนี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์แสดงวิธี
 ไปนั้น ตามนัยที่มาแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย
 จึงกล่าวว่า "(แล้วก็ไป) โดยวิธีที่ท่านกล่าว
ไว้ ในอรรถกถาทั้งหลาย" ดังนี้ เป็นต้น.
 ในคำนั้น คำว่า เมื่อจะเรียนเอา คือ
 เพราะการจะเรียนเอาเป็นเหตุ. บทว่า
เอโก ความว่า เอกศัพท์ นี้ มีอรรถว่าไม่มี
 สหาย, ไม่ใช่มีอรรถว่าเป็นคนคนหนึ่ง เป็นต้น
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ไม่มีคนที่ ๒"
 ดังนี้.

^๑ ฉ. วิทยมานภณ.

ยถา วรรณาทิตโต ววตฺถานํ เอกัสสโต ปิศาฬิ^๑ ซึ่งมีอรรถว่ารวบรวม (จึงแปลว่า สมุทิตเมว อิจฺฉิตพฺพํ สหฺพตฺถกภาวโต, น ทั้ง) ท่านถือเอาในฐานะ ๖ (ไม่หมดทั้ง ๑๑ ตถา สนฺธิอาทิตฺติ ทสฺสนตฺถํ "วรรณโคปิ"^๒- ในฐานะ) ด้วยคำว่า "วรรณโคปิ" ทั้งโดยสี อาทินา ฉสฺ จาเนสฺ สมฺปิณฺทนฺนุโจ ปิ-สทฺโท เป็นต้น เพื่อแสดงว่า การกำหนดโดยสี คหิตโต. ปุน เอโก อหฺตฺติโยติอาท เป็นต้น ซึ่งพระโยคีทำให้ตั้งขึ้นได้โดยแน่นอน คหิตนฺนิมิตฺตสฺส โยคิโน นีวตฺติตฺตวา ที่เดียว เป็นกิจที่พึงต้องการ เพราะความ วสนฺนุจฺจานกมฺมํ สนฺธาย วุตฺตํ. เป็นกิจที่พึงปรารถนาในอสุภทั้งปวง ฉนฺได, การกำหนดโดยที่ต่อเป็นต้น จะเป็นฉนฺไดนั้น หามิได้ ดังนี้. ท่านกล่าวว่า เป็นคนเดียว ไม่มีคนที่ ๒ เป็นต้น ไว้อีก หมายถึงการที่ พระโยคีผู้ถือเอา นิมิตได้แล้ว กลับไปสู่ สถานที่อยู่.

ตพฺภากิยเมวาทิ^๑ ตปฺปกุขิยฺเยว อสุภนฺนิมิตฺต- คำว่า ให้มีส่วนแห่งอสุภนินิตนั้นนั้น เทียว มนสิการสหิตเมว. อาสนํ ปณฺญาเปตฺติ^๒ ได้แก่ ให้มีในฝ่ายแห่งอสุภนินิตนั้นนั้น เทียว นิสฺซุขํ กปฺเปติ. ยํ ปน "อสุภนินิตฺตทิสาวิมุข คือ ให้เป็นไปร่วมกันกับการมนสิการอสุภนินิต ภูมิปฺปเทเส"^๓ วุขฺติ, ตมฺปิ อิมเมวตฺถํ นั้นเทียว. คำว่า ปูลาคอาสนะ คือเตรียม

^๑ ฉ. ตพฺภากิยญฺเฒวาทิ.

^๒ ฉ. ปณฺญเปตฺติ.

^๓ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๓๗.

คุณธงชัย โกมลศิริภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สนุชาย วุฑฺฒ์. น หิ เกวเลน ทิสากิมฺช-
ภาเวน กิณฺจิ อิชฺฌติ.

การจะนั่ง. ส่วน ท่านจ๊กกล่าว คำว่า "ใน
ภูมิประเทศ ที่หันหน้าตรงทิศแห่งอสุภนิมิต"
ดังนี้ อันใดไว้, แม้คำนั้น ท่านก็กล่าวไว้
หมายเอาอรรถาธิบายนี้ นั้นแหละ. ด้วยว่า
พระโยคีจะสำเร็จคุณอะไร ๆ โดยภาวะที่
หันหน้าตรงทิศแต่อย่างเดียวกันได้ ก็หาไม่.

สมนฺตา นิมิตฺตฺพลกฺขณาคิ อุกฺกุ-
มาตกสฺส สมนฺตา ปาสาณาทินิมิตฺต-
สสฺสลกฺขณา. อสมฺโมหตฺถาคิ อุกฺกหนิมิตฺเต
อุปฺภูจฺเจเต อุปฺปชฺชนกสมฺโมหวิกรมตฺถา.
เอกาทสฺวิเณนาคิ วณฺณาทิวเสน เอกาทส-
วิเณ. อุปนินฺนตฺถโถติ อสุภารมฺมเณ จิตฺตํ
อุปนตฺวา นินฺนตฺถโถ. วิธิสมฺปฺปฏิปาหนตฺถาคิ
กมฺมฏฺฐานวิธียา สมฺมเทว ปฏฺิปาหนตฺถา.
ปฺุณฺณกิริยาวตฺถุ อธิคฺตํ โหตีติ สมฺพฺนฺโธ.

คำว่า การกำหนดนิมิตโดยรอบ ได้แก่
การกำหนดนิมิตมีกอนหินเป็นต้น รอบ ๆ
อุทฺธมาตกอสฺภ. คำว่า มีความไม่หลงลืม
เป็นผล คือ เมื่ออุคคหนิมิตปรากฏแล้ว ก็มี
ความปราศจากความหลงลืมที่เกิดขึ้น เป็น
ผล. คำว่า โดยอาการ ๑๑ อย่าง คือ โดย
อาการ ๑๑ อย่าง โดยเกี่ยวกับสี่เป็นต้น.
คำว่า มีความเข้าไปผูกไว้เป็นผล คือ มี
ความนำจิตเข้าไปผูกไว้ในอสุภารมณเป็นผล.
คำว่า มีการยังวิถีให้ดำเนินไปโดยชอบเป็น
ผล คือ มีการยังวิถีแห่งกรรมฐานให้ดำเนิน
ไปโดยชอบ นั้นเดียวเป็นผล. เชื่อมความว่า
ปฺุณฺณกิริยาวตฺถุ อธิคฺตํ โหตี.

คุณธงชัย โกมลศิริภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๖. ตสมาติ ยสมา อสุกนิมิตตสุส
 อุกุคณฺหนํ อริยมกุคปทฏฺฐานสุส ปจฺมชฺฌานสุส
 อธิคมฺปาโย, ยสมา วา "อสุกนิมิตฺตํ
 อุกุคณฺหนฺโต เอโก อหฺติโย คจฺฉตี"ติ วุตฺตํ,
 ตสมา. จิตฺตสณฺณตตฺถายาติ สรีรฺสภาว-
 สลฺลภฺขณฺณ, สํเวคชนเนน จ อตฺตโน
 จิตฺตสุส สณฺณตฺตํ สณฺญาปนตฺตํ.

๑๐๖. คำว่า เพราะฉะนั้น ความว่า
 เพราะเหตุที่การเรียนเอาอสุกนิมิต เป็น
 อุบายบรรลุปฐมฌาน อันเป็นปทัฏฐานแห่ง
 พระอริยมรรค, หรือ เพราะเหตุที่ พระ-
 อรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "เมื่อจะเรียน
 เอาอสุกนิมิต ย่อมเป็นคนเดียว ไม่มีคนที่ ๒
 เดินไป" ดังนี้, ฉะนั้น. คำว่า เพื่อ
ประโยชน์แก่ความสำรวมจิต ได้แก่ เพื่อ
 ความสำรวม คือ เพื่อทำจิตของตนให้สำรวม
 โดยการกำหนดสภาพของซากศพ, และโดย
 การทำความสลัดใจให้เกิด.

"จิตฺตสณฺณตตฺถายา"ติ วา ปาโฐ,
 กิเลสฺวเสน อสณฺณตสุส จิตฺตสุส สํยมนตฺตํ
 ทมนตฺตํ, (๑) กมฺมฏฺฐานตฺถนฺติ อตฺตโน.
กมฺมฏฺฐานสีเสนาคิ กมฺมฏฺฐานเนน สีสฺสกุเตน,
 ตํ อตฺตมจฺจํ ปธานํ การณํ กตฺวา.

หรือว่า ปาฐะจะเป็น "จิตฺตสณฺณตตฺถาย"
 ดังนี้ ก็ได้, มีความหมายว่า เพื่อความ
สำรวม คือ เพื่อ ทรมาณจิตที่ไม่สำรวม
 ด้วยอำนาจแห่งกิเลส, ได้แก่ เพื่อเป็น
กรรมฐาน. บทว่า กมฺมฏฺฐานสีเสน แปลว่า
 เพราะกรรมฐานอันเป็นประธาน, กระทำ

๑ ฉ. เหตุถนฺตเร () นาติ ทิสฺสตี.

กรรมฐานนั้น ให้เป็นองค์อันสูงสุด คือ ให้
เป็นเหตุที่เป็นประธาน.

มูลกมฺมฏฺฐานนฺติ ปกฺติยา อตฺตนา
กาเลน กาลํ ปรีทรียมานํ พุทฺธานุสฺสติ-
อาทิสฺพุทฺธกมฺมฏฺฐานํ. "กมฺมฏฺฐานสึเสณ
คจฺจามิ"ติ ตํ อวิสฺสชฺเชตฺวา. เตนาท "ตํ
มนสิการมฺมฏฺฐานนํ"ติ. สุปฺปิฏฺฐิตภาว-
สมฺปาทเนนาติ มูลกมฺมฏฺฐานเณ สุญฺจอุปฺปฏิ-
ภาวสฺส สมฺปาทเนน.

คำว่า มูลกรรมฐาน คือ สัมผัสตถ-
กรรมฐานมีพุทธานุสติเป็นต้น ที่ตนบริหารอยู่
ตามปกติตามกาลอันควร. พระโยคีไม่ละ
มูลกรรมฐานนั้น ด้วยคิดว่า "เราจะไป
เพราะกรรมฐาน (อสุภกรรมฐาน) อันเป็น
ประธาน" ดังนี้. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว
ว่า "มนสิการมูลกรรมฐานนั้นนั่นแหละ" ดังนี้.
คำว่า โดยการทำให้ภาวะที่สติเข้าไปตั้งไว้
ด้วยดีให้ถึงพร้อม คือ โดยการทำให้ภาวะที่สติ
เข้าไปตั้งไว้ด้วยดี ในมูลกรรมฐาน ให้ถึง
พร้อม.

เอวํ ทิ สติ อปมฺมฏฺษา นาม โหติ.
พหิทฺธา ปุตุตฺตารมฺมเณ อปฺปวตฺตติตฺวา
กมฺมฏฺฐานเณเยว ปวตฺตมานํ มานสิ อพฺพิคฺคํ
นาม. ตถาภูเตน จาเนน รูปินฺทุริยานิ

เพราะว่าสติ จะชื่อว่า เป็นอันไม่หลงลืม
ก็โดยประการอย่างนี้. ใจที่ไม่เป็นไปใน
อารมณ์มากมายภายนอก เป็นไปเฉพาะ
ในกรรมฐาน ชื่อว่า ไม่พล่านไปภายนอก.

๑ ฉ. สุปฏิจิต...

อปฺปวตฺตกิจฺจํ อกฺคานิ โหนฺตฺติ อาท "มจฺจฺจฺจํ" ๆเปฯ กนฺตพฺพนุ"ติ.

ก็พระโยคีนั่น จะเป็นอันทำอินทรีย์ที่เป็นรูป
ทั้งหลาย ให้มีกิจหยุดเป็นไปได้ ก็ด้วยใจที่
เป็นอย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"โดยการทำให้ภาวะที่อินทรีย์ทั้งหลาย อันมีใจ
เป็นที่ ๖ ๆลฯ แล้วไปเกิด" ดังนี้.

ทวาริ สลฺลฺกเชตพฺพนุติ วิหารเ
ปุรตฺตฺติมาทิสฺส ทิสฺสํ อสฺสทิสฺสํ อิทํ ทวาริ,
ตโต เอว ตาย ทิสฺสํ สลฺลฺกขิเตน
อสฺสทฺวาเรน นิกฺขนฺโตมฺหิติ ทวาริ
อุปฺธาเรตพฺพํ. ตโตติ ทวารสลฺลฺกขณฺโต
ปจฺจํ. เยน มคฺเคน กจฺจติ สยํ.
นิมิตฺตญฺจฺจํติ. อสฺสํนิมิตฺตสฺส กณฺหนฺญจฺจํ.
อาหาริ จฺจฺจฺจํติ วมฺนิ การาเปยฺย.
กณฺทกญฺจฺจํติ^๑ กณฺทกวนฺตํ จํ.

คำว่า ควรสังเกตประตูไว้ คือ ควร
จำประตูในทิศทั้งหลาย มีทิศตะวันออกเป็นต้น
ในวิหารไว้ว่า ประตูนี้ อยู่ทางทิศโน้น, เรา
ออกจากวิหารนั้นนั่นแหละ ทางประตูโน้นที่ได้
กำหนดไว้แล้วทางทิศนั้น ดังนี้. คำว่า
ต่อจากนั้นไป คือ ภายหลังจากการสังเกต
ประตู. ชื่อว่า ไปตามเส้นทางใด คือ
ตนเองจะไปตามเส้นทางใด. คำว่า สถานที่
ตั้งแห่งนิมิต คือสถานที่ที่จะถือเอาอสุภนิมิต.
คำว่า จะพึงทำให้สำรอกอาหาร คือจะพึง
ทำให้อาเจียน. บทว่า กณฺทกญฺจฺจํ ได้แก่
สถานที่มีหนาม (คงหนาม).

^๑ วิสุทฺธิมคฺเคปิ อิติโสว ปาโจ ทิสฺสติ.
เยภฺยเยน ปน กณฺทกญฺจฺจํติ วลฺลฺกขิยติ.

๑๐๗. ทิสำ วฏฺฐเปตพฺพาทิ สงฺเขปโต
 วุตฺตมตฺถํ วิวริตฺตํ "เอกฺสมี หิ"ติอาทิ วุตฺตํ.
ชายตีติ อุปฏฺฐาติ. กมฺมนิยฺนติ ภาวนา
 กมฺมกฺขมํ. อุพฺพาพฺหสฺสาติ พาทิตฺสฺส.
วิธาวตีติ นานารมฺมเณ วิสฺรติ. โอกฺกมฺมาติ^๑
 อุกฺกํ ออนุวาทโต อปฺกุกฺกมฺ.

๑๐๗. ท่านอาจารย์ประสงค์จะเปิด-
 เผยเนื้อความที่ได้กล่าวไว้ โดยสังเขปว่า
ควรกำหนดทิศทั้งหลายไว้ ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"เพราะว่า(เมื่อเขย็นอยู่ทางทิศ) ด้านหนึ่ง
แล้ว" ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า ชายตี แปลว่า
 ปราบกฏ. คำว่า ควรแก่การงาน คือควร
 แก่การงานแห่งภาวนา. บทว่า อุพฺพาพฺหสฺส
 แปลว่า ผู้ถูก (กลืนศพ) รมกวน. คำว่า
ย้อมพลาญไป คือ ย้อมชานไปในอารมณ์
 ต่าง ๆ. คำว่า เลียงไป คือ เลียงไปจาก
 ทิศตามลมตรง ๆ.

มตฺกเพวีริ ปฺนุชฺชนสฺส เญฺยฺเยน ภยโต
 อุปฏฺฐาตีติ อาท "อจฺจาสนฺเน ภย
อุปฺปชฺชตี"ติ. อนฺปาหนติ ปาทสมิํ. ยตฺถ
 จิตฺสฺส สฺเชน โอลฺลเกตุํ สกฺกา, ตํ
โอลฺลเกนตฺสฺส ผาสฺกฏฺฐานํ.

ซากคนตาย โดยมากย้อมปราบกว่าน้ำกล้ว
 สำหรับผู้เป็นปุถุชน เพราะฉะนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ในที่ไถ่เก็นไป ก็จะ
เกิดกลัวขึ้นได้" ดังนี้. คำว่า ก่อนไปทาง
เท้า คือไถ่เท้า. เมื่อพระโยคีเขย็นอยู่
 ณ ที่ใด อาจที่จะมองดู (อสุภ) ได้โดยง่าย
 นั้น ชื่อว่าที่ที่สะตวก สำหรับเธอผู้จะมองดู.

^๑ ฉ. อุกกมมาติ.

๑๐๘. สมฺมตาทิ สมฺมตโต. ปุณ
สมฺมตาทิ สามนฺตว สมีเป. กจฺจโกติ
 กภาพจฺจโก, "ปิลฺกฺโข"^๑ติปิ^๑ วนฺตติ.
กปิฏฺจโนติ^๒ ปิปลฺลฺรฺกฺโข. สินฺทิตฺติ ชุทฺทกชชฺชฺรี.
กรมฺมทาทโย ปากฺฎา เอว. สามาติ
 สามลตา. กาฬวลฺลิตฺติ กภาพณฺณา อปตฺติกา
 เอกา ลตาชาติ. ปุทฺติลตาติ ชีวนวลฺลิตฺติ, ยา
 "คไฟฺจ"^๒ติ วุจฺจติ.

๑๐๘. บทว่า สมฺมตาทิ แปลว่าโดยรอบ.
 บทว่า สมฺมตาทิ อีกบทหนึ่ง คือ สามนฺตว
 แปลว่าในที่ใกล้. บทว่า กจฺจโก (ต้น
 เต่าร้าง) ได้แก่ ต้นเต่าร้างดำ, อาจารย์
 หลายท่านกล่าวว่า ได้แก่ "ต้นเลียบ" ดังนั้
 ก็มี. คำว่า ต้นมะขวิด ได้แก่ ต้นไม้ที่คล้าย
 ต้นเลียบ. คำว่า กอเป็ง ได้แก่ กอเป็ง
 ชนิดเล็ก. ชื่อว่า กอเสียบเหี่ยว เป็นต้น
 ชัดอยู่แล้วเหี่ยว. บทว่า สามา ได้แก่
 เถาธัญานาง. บทว่า กาฬวลฺลิตฺติ (เถา
 กระพังโหม) ได้แก่ ไม้เถาชนิดหนึ่ง มีสีดำ
 ไม่มีใบ. คำว่า เถาหัวด้วน ได้แก่ เถา
 ที่เรียกกันว่า "คไฟฺจ".

๑๐๙. ตี นิमितฺตกรณาทิ อิเชว
 ยถาวุทฺเต ปาสาณาทินิमितฺตกรณ เอว
อนฺโตคฺธ ปริยาปนฺน. สนิมิตฺต กโรตฺติ

๑๐๙. การทำให้เป็นนิमितเป็นต้นนั้น
ก็รวมลง คือนับเนื่องเข้าในข้อนี้ คือในข้อ
 กระทำก่อนหินเป็นต้นให้เป็นนิमित ตามที่กล่าว

^๑ ก. "มิลกฺช"ติปิ.

^๒ ฉ. กปิตโนติ.

สหนิมิตต์ กโรติ, อสุภํ ปาสาณาทินิมิตฺเตน
 สห กโรติ ววฏฺฐเปติ. อถวา อสุภนิมิตฺตํ,
 ปาสาณาทินิมิตฺตํ จ สห เอกชฺฌํ กโรนฺตุโต
 ววฏฺฐเปนฺตุโต "สหนิมิตฺตํ กโรตี"ติ วุตฺโต.

สมานกาลตาทีปเกน หิ สห-สทฺเทน
 อัยฺย สมาสเ ยถา "สจฺจกฺกนฺเทหิ"^๑ติ. ตยฺหิ
 นิมิตฺตกรณํ อปฺราปรํ สลฺลชฺชเณน โหติ,
 น เอกวารเมวาทิ อาท "ปุนฺปุนํ
 ววฏฺฐเปนฺตุโต สหนิมิตฺตํ กโรตี"ติ. เทวติ
 ปาสาณาสุภนิมิตฺตานิ. สมาเสตฺวา
 สงฺคเหตุวา เอกชฺฌํ กตฺวา.

แล้วนั่นเอง. คำว่า สหนิมิตต์ กโรติ แปลว่า
 ทำให้เป็นนิมิตร่วมกัน, ได้แก่ ทำ ก็กำหนด
 อสุภไปพร้อมกับนิมิตมีก่อนห็นเป็นต้น. อีกนัย-
 หนึ่ง เมื่อทำคือเมื่อกำหนดอสุภนิมิต, และ
 นิมิตมีก่อนห็นเป็นต้น พร้อมกัน คือคราวเดียว
 กันก็เรียกว่า "ทำให้เป็นนิมิตร่วมกัน" ดังนี้.

เพราะว่า นี่เป็นคำสมาสกับ สห ศัพท์
 ที่แสดงถึงความมีกาลเสมอกัน เหมือนอย่าง
 คำว่า "สจฺจกฺกนฺเทหิ" จงให้พร้อมทั้งล้อ
 ฉะนั้น. ก็การทำให้เป็นนิมิตนั้น ย่อมมีได้
 โดยการสังเกตอยู่เรื่อย ๆ, ไม่ใช่เพียง
 คราวเดียวเท่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า "เมื่อกำหนดอยู่บ่อย ๆ ก็ชื่อว่า
ทำให้เป็นนิมิตร่วมกัน" ดังนี้. คำว่า ซึ่ง
 นิมิตทั้งสอง ได้แก่ นิมิต คือก่อนห็นและนิมิต
 คืออสุภ. คำว่า รวม ๆ กัน ได้แก่
 สงเคราะห์ คือ กระทำให้รวมเป็นอันเดียว-
 กัน.

^๑ ฉ. สจฺจกํ เทหิ.

สารมมณฺฑล อสุภารมฺมณฺฑล สหฺธิ คำว่า เป็นอารมณ์ร่วมกัน ความว่า ปาสาณาทิ สมนารมฺมณฺฑล กโรติ, สท วา ทำก่อนหินเป็นต้น ให้เป็นอารมณ์เสมอกัน อารมฺมณฺฑล กโรติ, เอการมฺมณฺฑล วีย อุภยํ พร้อมกันกับอารมณ์คืออสุภ, อีกอย่างหนึ่ง อารมฺมณฺฑล กโรติ, เอกษณฺฑล วีย จ อปรายริ ได้แก่ ทำให้เป็นอารมณ์พร้อมกัน, คือทำนิมิต สลฺลกุเชนฺโต ปาสาณาทิ, อสุภนิมิตฺตญฺจาทิ ทั้งสอง ให้เป็นอารมณ์ ราวกะว่าเป็นอารมณ์ หุวยํ อารมฺมณฺฑล กโรติติ อตฺโถ. เดียวกัน, และเมื่อสิ่งเกิดอยู่เรื่อย ๆ ก็ ชื่อว่า ทำสิ่งทั้งสอง คือ ก่อนหินเป็นต้น, และอสุภนิมิตให้เป็นอารมณ์ ดูจว่ารวมเป็น อารมณ์เดียวกัน.

อตุตฺตนิโยติ สโก. วณฺฑิตฺต สุนฺ. บทว่า อตุตฺตนิโย แปลว่า เป็นของตน. สภาเวน สรเสนาติ อุทฺธมาตกภาวสงฺขาทน บทว่า วณฺฑิต แปลว่า นำเกลียด. คำว่า ตาม สภาวะ ตามรสของตน ได้แก่ ตามลักษณะ ของตน กล่าวคือความเป็นอสุภขึ้นพอง, และ ตามกิจของตน กล่าวคือการทำความน่า- รังเกียจให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น, อีกอย่างหนึ่ง สภาวนั้นแหละ ท่านเรียกว่า "รส" เพราะ สำเร็จอย่างนั้น.

๑๑๐. ฉพิเชน นิมิตฺต กเหตุพฺพนติ ๑๑๐. คำว่า พึงถือเอานิมิตโดยประ-
วณฺณาหิณา ฉปฺภาเรน ตาว อุทฺธมาตก- การ ๖ คือ พึงถือเอาอุทฺธมาตกอสุภนิมิต

อสุภนิมิตต์ คเหตุพพิ. เกจิ "กเพวรสุส
ที่ขรสุสาทิปมาณณ สหธิ สตุตวิธนา"ติ
วหนติ, ตํ อฏฺจกถายํ นตฺถิ.

ลึงคโตติ เอตถ ลึงคํ นาม วโยลึงคํ,
น ณนมสุสาทิ อิตฺถิปุริสลึงคนฺติ ทสฺเสนฺเตน
"อิตฺถิลึงคํ วา"ติอาทิ วุตฺตํ. จิตฺตสฺส สตุตสฺส
อิทํ สรฺรณฺติ สมฺพนฺโต. อุทฺตฺมาตกสฺสณฺจาน-
วเสเนว, น ปากติกสฺสณฺจานวเสน.

เอเตน ยทิ ตตฺถ โกจิ อุทฺตฺมาตก-
ภาวปฺตฺโต ปเทโส สียา, โส น
คเหตุพพิติ ทสฺเสติ. โอฬาริกาวยวเสน
อิทํ สฺสณฺจานวฏฺจานํ, น สุขุมายวเสนาติ
สีสฺสณฺจานาทิ นวิธเมว สฺสณฺจานํ คทิตํ.

โดยประการ ๖ มีสี่เป็นต้นก่อน. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า "พึงถือเอาโดยประการ ๗
พร้อมทั้งขนาดยาวหรือสั้นเป็นต้น ของซาก"
ดังนี้, คำนั้น ไม่มีในอรรถกถา.

ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า ชื่อว่า เพศ
ในคำว่า โดยเพศ นี้ ได้แก่ เพศคือวัย,
ไม่ใช่เครื่องหมายเพศหญิงหรือชาย มีถัน
หรือหนดเป็นต้นดังนี้ จึงกล่าวว่า "หรือว่า
อย่ากำหนดว่าเป็นเพศหญิง" ดังนี้ เป็นต้น.
เชื่อมความว่า จิตฺตสฺส สตุตสฺส อิทํ สรฺร.
ชื่อว่า (พึงกำหนด) โดยเกี่ยวกับเป็นสัณฐาน
ที่ชนพองนั้นแหละ, คือไม่พึงกำหนดโดย
เกี่ยวกับเป็นสัณฐานที่มีตามปกติ.

ด้วยคำนี้ ท่านแสดงว่า ถ้าหากว่าใน
ร่างนั้น พึ่งมีส่วนไหน ๆ ที่ยังไม่ถึงความ
ชั้นพอง, พระโยคี ก็ไม่ควรถือเอาส่วนนั้น
ดังนี้. นี่เป็นการกำหนดสัณฐาน โดยเกี่ยวกับ
อวัยวะที่หยาบ (คือเห็นได้ชัด) ไม่ใช่โดย
เกี่ยวกับอวัยวะที่ละเอียด เพราะเหตุนี้

คุณคุสิต-คุณทองพับ พานิชพัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ท่านจึงถือเอาสี่ฐาน ๙ อย่าง มีสี่ฐาน
ศีรษะเป็นต้นเท่านั้น.

อิมิสฺสา ทิสายาติ อิมิสฺสา ปุรตฺติมาย,
ทกฺขินฺณจฺฉิมอุตฺตราย ทิสาย, อนุทิสาย วา
จิตฺติ โยชนา. อิมฺสมิ นาม โสภาเส
หตฺถาติ อิมฺสมิ นาม ภูมิปฺปะเทเส อิมฺสฺส
กเพฺวรสฺส หตฺถา จิตฺตาติ ววฺฏฺฐเปตฺตพฺพนฺติ
โยชนา.

คำว่า ทางทิศนี้ ประกอบความว่า
เรายืนอยู่ทางทิศตะวันออก, ทางทิศใต้ ทิศ
ตะวันตก ทิศเหนือ, หรือทางทิศย่อย
(ทิศเฉียงต่าง ๆ) นี้. คำว่า มือตั้งอยู่ใน
โอกาส ข้อนี้ ประกอบความว่า ฟังกำหนดว่า
มือของชากัน ตั้งอยู่ในภูมิประเทศ ข้อนี้.

อโธ ปาทตเลนนาติอาทิ นาภียา
เหตุจา อโธ, ตโต อุทฺธิ อุปรีติ อิมฺสฺส
ววฺฏฺฐานสฺส วเสน วุตฺตํ. หตฺถปริจฺเจโท
เหตุจา องฺคฺลือกฺเคน อุปริ อํสฺสภูมฺสนฺธินา
ติริยํ ตจฺปริยฺนฺเตน กเหตุพฺโพ.

คำว่า เบื้องต่ำตัดคอนด้วยฝ่าเท้า
เป็นต้น ท่านกล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับข้อกำหนด
ข้อนี้ว่า ใต้สะค็อลงไป ข้อว่า เบื้องต่ำ,
เหนือสะค็อนั้นขึ้นไป ข้อว่า เบื้องบน ดังนี้.
ข้อว่า ตัดคอนมือ ฟังถือเอาทางเบื้องล่าง
ด้วยปลายนิ้ว เบื้องบนด้วยที่ต่อจะงอยบ่า
เบื้องขวางด้วยหนังกำพืดเป็นที่สุกรอบ.

เอส นโย ปาทปริจฺเจทาทีสุปี. ยตฺตกํ
วา ปน จานํ กณฺหตีติ สเจ สพฺพิ สรีริ
ปริจฺฉินฺนิตฺตวา กเหตุ น สกฺโกติ, ปเทโส
ตสฺส อุทฺธฺมาโต, โส ยตฺตกํ สรีรฺปะเทสํ

แม้ในตัดคอนเท้าเป็นต้นก็มีนัยนี้. คำว่า
ก็หรือว่า พระโยคียอมถือเอาได้สักกี่ส่วน
ความว่า ถ้าหากว่า พระโยคีไม่อาจที่จะ
กำหนดถือเอาตลอดร่างทั้งหมดได้, ส่วนที่

คุณคฺสิต-คุณทองพับ พานิชพัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุทฺธมาตกวเสณ ณาณณ ปริกฺคณฺหติ,
ตตฺตกเมว ยถาปริกฺคหิตเมว. อิทฺถิ อธิสนฺติ
อิทฺถิ ทตฺตาทิกํ อธิสฺสึ เอวมาการํ.
อุทฺธมาตกนฺติ ยถาสภาวโต ปริจฺฉินฺทิตพฺพํ.

ชั้นพองของร่างนั้นมีอยู่, พระโยคีนั้น ย่อม
กำหนดถือเอา ส่วนแห่งสรีระได้สักเท่าไร
ด้วยความรู้เกี่ยวกับว่า มันเป็นส่วนที่ชั้นพอง,
ก็พึงตัดตอนส่วนเท่านั้นนั้นแหละ คือเท่าที่
กำหนดถือเอาได้นั้นแหละ. คำว่า ที่เช่นนั้น
ความว่า พึงตัดตอน โดยสภาวะตามความ-
จริง ว่า ที่เป็นเช่นนั้นมื่อเป็นต้นนี้ คือทมิ
อาการอย่างนี้ ชั้นพอง ดังนี้.

วิสภาคะ สรีเร อารมฺมณฺณฺติ กมฺมฏฺฐานํ
ปฏิกฺกุลาการโ น อุปฺปฏฺจชาติ น
ชายติ, สุกฺโกโต อุปฺปฏฺจเหยย. เตนาท
"วิปฺพนฺทนฺสฺเสว ปจฺจโย โทตี"ติ, กิเลส-
ปรีปฺพนฺทนฺสฺเสว นิमितฺตํ โทตีติ อตฺถโถ.
อุคฺคมาฎิตาปีติ อุทฺธมาตกภาวปฺตฺตฺตาปี,
สพฺพโส กุติตสรีราปีติ วา อตฺถโถ.
สฺวายมตฺถโถ ปจฺมปาราชิเก^๒ วินิตฺตวตฺถุทิ
ทีเปตพฺโพ.

คำว่า ในร่างอันเป็นวิสภาคะ อารมณ
จะไม่ปรากฏ คือ กรรมฐานอันได้แก่อาการ
ที่เป็นปฏิกุล จะไม่ปรากฏ น อุปฺปฏฺจชาติ
ความเท่ากับ น ชายติ แปลว่า ย่อมไม่
ปรากฏ, ก็พึงปรากฏว่างามได้. เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า "ย่อมเป็นปัจจัยแก่
ความคั่นรนไปต่าง ๆ เสียเท่านั้น" ดังนี้,
ความว่า นิमितจะเป็นปัจจัยแก่ความคั่นรนไป
รอบคือกิเลสนั้นเอง. คำว่า แม้ว่าชั้นอีกแล้ว
คือ แม้ถึงความเป็นอุทฺธมาตกอสฺสุภ, หรือมี

^๑ ฉ. กุติตสรีราปีติ. ^๒ วิ. มหาวิภังค. ๑/๖๒.

คุณคฺสิต-คุณทองพับ พานิชพัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายว่า แม้เป็นร่างที่เนาแล้วโดย
ประการทั้งปวง. ความหมายนั้น บัณฑิตพึง
แสดงไว้ด้วยเรื่องทั้งหลาย ที่ท่านแนะนำไว้
ในอาบัติปาราชิกข้อแรก.

๑๑๑. อาเสวิตกมมฺญาโนติ อสุภ-
กมฺมฺญาเน กตปริจโย. โสสานิกงฺกาหิ
วเสน ปริหฺรุตฺตงฺโก. จตุธาตฺววจฺจาวเสน
ปริมหิตฺตมหาภูโต. สลฺกฺขณโต ณาณ
ปริคฺคหิตฺตสงฺขาโร. ปจฺจยปริคฺคหตฺวเสน
ววจฺจาปีตนาทรูโป. สลฺกฺขณารมฺมณิก-
วิปฺสฺสนาย อุกฺกัสนเนน สฺสณฺตานุปฺสฺสนาพเลน
อฺกฺขมาภฺติสฺตตฺตสฺสณฺโณ.

๑๑๑. คำว่า เคยเสพกรรมฐาน
บ่อย ๆ คือ ได้ทำความคุ้นเคยไว้ในอสุภ-
กรรมฐาน. ชื่อว่า เคยบริหารชฺตงฺค ก็โดย
เกี่ยวกับชฺตงฺคชื่อโสสานิกงคะ (องค์แห่งภิกษุ
ผู้อยู่ป่าช้า) เป็นต้น. ชื่อว่า เคยย่ำยีมหาภูต
ได้ ก็โดยเกี่ยวกับการกำหนดธาตุ ๔. ชื่อว่า
เคยกำหนดถือเอาสังขาร ก็โดยการกำหนด
ด้วยญาณ. ชื่อว่า เคยกำหนดนามรูป ก็โดย
เกี่ยวกับการกำหนดปัจจัย. ชื่อว่า เคยถอน
สัตตสฺสณฺญาได้ ก็โดยกำลังของสฺสณฺตานุปฺสฺสนา
อันสูงส่งแห่งวิปฺสฺสนาที่มีธรรมพร้อมทั้งลักษณะ
เป็นอารมณ์.

วิปฺสฺสนาย ปฏิปทาญาณทฺสฺสนวิสุทฺธิ-
สมฺปาปเนน กตสมณฺธมฺโม. ตโต เอว
สพฺพโส กุสลวาสนาย, กุสลภาวนาย จ

ชื่อว่า เคยทำสมณธรรม ก็โดยการทำ
วิปฺสฺสนา ให้บรรลุถึงปฏิปทาญาณทฺสฺสนวิสุทฺธิ
ได้. เพราะเหตุที่นั่นนั่นเอง จึงชื่อว่า เคย

คุณชิต แซ่โฮ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปุรณณ วาสิทวาสนโน ภาวิตภาวโน. อบรมวาสนา เคยเจริณฺณาวนา โดยกระทำ
 วิวัฏฏูปนีสสยกุลสพีเชน สพีโซ. ณณสฺส กุศลวาสนา, และกุศลภาวนา ให้เต็มได้โดย
 ปริปกุกภาเวณ ณณตฺตโร. ยถาวุตฺตตาย ประการทั้งปวง. ชื่อว่ามีพีช ก็โดยพีชคือกุศล
 ปฏิปัตติยา กิเลสานํ ตฺนุกรณณ อปฺปกิเลส. อันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะ. ชื่อว่ายิ่งด้วยญาณ
เพราะภาวะที่ได้บ่มญาณไว้แล้ว. ชื่อว่า
มีกิเลสน้อย ก็โดยการกระทำกิเลสทั้งหลาย
 ให้เบาบางด้วยข้อปฏิบัติ ตามที่ได้กล่าวแล้ว.

โอลกิตโลโลกิตฺฐาเนเยวาทิ อุทฺธมาตกาติ- คํวํ ในสถานที่ที่เธอแลดูแล้ว แลดูแล้ว
อสุภสฺส ยตฺถ ตตฺถ โอลกิตโลโลกิตฺฐาเน นั้นเที่ยว คือ ณ สถานที่ใดที่หนึ่ง แห่ง
เอว, ตาทิสฺส กาลวิเสโส, อสุภสฺส อสุภมีอุทฺธมาตกอสฺภเป็นต้น ที่เธอแลดูแล้ว
ปเทสวิเสโส วา อเปกฺขิตพฺโพ นตฺถิติ แลดูแล้วนั้นเที่ยว, ความว่า สำหรับพระโยคี
อตฺถ. โน เจ เอวํ อุปฺภูจาทิตฺติ เอวํ ผู้เป็นเช่นนั้น ไม่มีอันต้องเล็งถึงเวลาพิเศษ
ยถาวุตฺตปุริสฺวิเสสสฺส วีย ปฏิกากนินิมิตฺตํ หรือสถานที่พิเศษแห่งอสุภ. คํวํ ถ้าหากว่า
โน เจ อุปฺภูจาทิตฺติ. ไม่ปรากฏ อย่างนี้ไซ้ ความว่า ถ้าหาก
 ปฏิกากนินิมิตไม่ปรากฏ เหมือนอย่างที่ปรากฏ
 แก่บุรุษพิเศษตามที่กล่าวแล้ว อย่างนี้ไซ้.

เอวํ ฉพฺพิเณนาติ เอวํ วุตฺตกาเรน คํวํ โดยประการ ๖ อย่างนี้ คือโดย
วณฺณาทิวเสน ฉพฺพิเณ. ปุนปฺปิติ ปิ-สทฺโท ประการ ๖ โดยเกี่ยวกับสี่เป็นต้น อันมี
สมฺปิณฺตฺนญฺโจ. เตน นินิมิตฺตคฺคฺคฺทวิธึ อาการตามที่กล่าวแล้วอย่างนี้. ศัพท์ว่า ปุนปิ

คุณชิต แซ่โฮ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมฺปิณฺเฑติ, น ปณฺจวิธํ. ฉพฺพิเชน หิ ปุพฺเพ
นิमितฺตคฺคกณฺ์ วิหิตํ.

(แม่อีก) ความว่า ปิตุ (ที่แปลว่า แม่)
มีอรรถว่ารวบรวม. ด้วยปี ๕ นั้น ท่านรวม
เอาวิธีถือเอานิมิต, ไม่ใช่รวมเอาความมี
ประการ ๕. เพราะว่าการถือเอานิมิตใน
ตอนต้น ท่านจัดแจงไว้โดยประการ ๖.

๑๑๒. อสีตีสตสนฺธิโตติ สพฺเพปิ
สนฺธโย ททาปิ อตฺถเววาทิ ทสฺสนตฺถํ วตฺวา
อุทฺตมาตกภาเวน เขภฺยุเยน น ปณฺณายนฺติ.
เย ปน ปณฺณายนฺติ, เต ววฺฏฺฐเปตพฺพาทิ
ทสฺสเสตุํ "อุทฺตมาตเก ปนา"ติอาทิ วุตฺตํ.

๑๑๒. ท่านอาจารย์กล่าวว่า ได้แก่
โดยที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง ดังนี้ เพื่อแสดงว่า ที่ต่อ
แม่ทั้งหมด มียู่แม่ในเวลานั้นนั้นทีเดียว
ประสงค์แสดงว่า ที่ต่อทั้งหลาย โดยมากไม่
ปรากฏ เพราะความเป็นอสุกชั้นพอง. ส่วนที่
ต่อเหล่านี้ปรากฏได้, ก็ควรกำหนดที่ต่อ
เหล่านั้น ดังนี้ จึงกล่าวว่า "แต่ว่า ใน
อุทฺตมาตกอสุก" ดังนี้ เป็นต้น.

ตตฺถ ตโย ทกฺขินฺนตฺถสนฺธิติ อํสฺกปฺปุร-
มณฺิพฺพธานํ วเสน ตโย ทกฺขินฺนตฺถสนฺธโย.
ตถา วามตฺถสนฺธโย. กฺกฺขินฺนตฺถสนฺธโย.
วเสน ตโย ทกฺขินฺนตฺถสนฺธโย. ตถา

ในคำเหล่านั้น คำว่า ที่ต่อมือขวา ๓ แห่ง
ได้แก่ที่ต่อมือขวา ๓ แห่ง คือ ไหล่
ข้อศอก และข้อมือ. ที่ต่อมือซ้ายก็อย่างนั้น.
ชื่อว่า ที่ต่อเท้าขวา ๓ แห่ง คือ เอว เข้า

๑ ฌ. อํสฺกปฺปุร...

วามบาทสนฺธโย. เอโก กฺกฺสนฺธิ กฺกฺยา และข้อเท้า. ชื่อว่า ที่ต่อเท้าซ้าย ๓ แห่ง
 สฺหฺธิ ปิฏฺจิกณฺฑุกสนฺธิ สนฺธาย วทฺติ. ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ท่านกล่าวว่า ที่ต่อ
หตุณฺตรนฺติ ทกฺขินฺดหตุณฺทกฺขินฺดปฺสฺสํ, สะเอว ๑ แห่ง หมายถึงที่ต่อตรงกระดูก
 วามหตุณฺทวามปฺสฺสํ จ อนุตรํ วิวรํ. สันหลังกับสะเอว. คำว่า ระหว่างมือ คือ
 เป็นช่องระหว่าง มือขวากับสี่ข้างด้านขวา,
 และมือซ้ายกับสี่ข้างด้านซ้าย.

ปาทนฺตรนฺติ อุภินฺนํ ปาทานํ เวมฺขณฺ. คำว่า ระหว่างเท้า คือตรงระหว่าง
อุทรนฺตรนฺติ นาภิกฺกฺจฺจฺนสฺถนฺติ กุจฺฉิเวมฺขณฺ, กลางแห่งเท้า ๒ ข้าง. คำว่า ระหว่างท้อง
อุทรสฺส วา อพฺภนฺตรํ. กณฺณนฺตรนฺติ คือ ตรงกลางท้องที่รู้กันว่าเป็นฐานสะดือ,
 กณฺณนฺทํ. อิตฺติ-สฺทโท อาทิสฺทโท, เตน หรือว่า ภายในท้อง. คำว่า ระหว่างหู
 นาสจฺฉิหฺทาทีนฺมฺปิ สงฺคโท ทฺกฺจฺพฺโพ. อุกฺขินฺ, ได้แก่ช่องหู. อิตฺติคฺคฺพฺ มีอรรถว่า อาทิ
 มุขสฺส จ วเสนาปิ วิวรํ ลพฺภเตวาทิ (เป็นต้น), ด้วย อิตฺติคฺคฺพฺนั้น ฟังเห็นว่า
 ทสฺเสตฺติ "อกฺขินฺมฺปิ"ติอาทิ วุตฺตํ. สงเคราะห์เอาแม่ช่องจมูกเป็นต้น. เพื่อ
 แสดงว่า ยังได้ที่เป็นช่องแม่โดยเกี่ยวกับตา,
 และปากที่เคียง ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "(ภาวะที่หลับตา...) แม่แห่งตาทั้งสอง"
 ดังนี้เป็นต้น.

สมฺนตฺโตติ เอวํ สนฺธิอาทิตฺโต อุทฺธุมาทกํ คำว่า โดยรอบตัว ความว่า ท่าน
 ววฺกฺจฺเปนฺตสฺส เจ นิमितฺตํ อุปตฺกฺจฺติ, อาจารย์ประสงค์แสดงวิธีกำหนด ว่า ถ้าหาก

คุณชิต แซ่ไฮ่

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิจฺเจตํ กุสลํ โน เจ, สมฺมตฺโต
 ววญฺจเปตพฺพนฺติ ววญฺจปณฺนวิธึ ทสฺเสตฺถ
"สกลสรีเร"ติอาทึ วุตฺตํ. ตตฺถ ณฺณ
จาเรตฺวาติ สพฺพตฺถกเมว สรึริ อวชฺชิตฺวา
 ตตฺถ ปฏิกฺขลาการสฺหิตํ อุทฺตมาตกภาวํ อารพฺภ
 นีรณฺตรํ ภาวนาณฺณํ ปวตฺเตตฺวา.

ว่า เมื่อพระโยคีกำหนดอุทฺตมาตกอสฺภ โดย
 ที่ตอเป็นต้น ตามประการตั้งกล่าวมานี้ นิมิต
 ปราภฏไต้ไชรั, อย่างนี้ ก็เป็นการดี.
 ถ้าหากว่าปราภฏไต้ไม่ได้, ก็ควรกำหนดโดย
 รอบตัว ตั้งนี้ จึงกล่าววว่า "(พึงทำญาณให้
 เที้ยวไป) ในสรีระทั้งสิ้น" ตั้งนี้ เป็นต้น.
 ในคำเหล่านั้น คำว่า ทำญาณให้เที้ยวไป คือ
 นึกถึงสรีระทั่วทุกส่วนนั้นเที้ยว แล้วทำ
 ภาวนาญาณให้เป็นไปไม่ขาดสาย ปราภถึง
 ภาวะที่ขึ้นพอง อันเป็นไปพร้อมกัอากาศที่
 เป็นปฏิภูลในสรีระนั้น.

ยํ จฺานนฺติ เอวํ ปน ณฺณ จาเรนฺตสฺส
 ตสฺมี สรึเร โย ปเทโส วิญฺโต หุตฺวา
 อุทฺตมาตกาการเณ วิญฺตภาเวณ อุปฺภุจฺาติ.
อุทรปริโยสานํ อุปฺริมสรึริ.

คำว่า ที่ส่วนใด ความว่า ก็เมื่อพระโยคี
 ทำญาณให้เที้ยวไปอยู่อย่างนี้ ส่วนใดในสรีระ
 นั้น ปราภฏเป็นส่วนที่ชัดเจน คือโดยภาวะ
 ที่ชัดเจน ด้วยอากาศที่ขึ้นพอง. ชื่อว่า
ส่วนที่ลดลงแก่ท้อง ไต้แก่ สรีระท่อนบน.

คุณชิต แซ่โฮ

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิจิตรกถาญาณ

พรรณनावินิจฉัยกถา

๑๑๓. วิจิตรกถา วิจิตรยสัทธา
 อตุถกถาญาณ? ยถาวุตตนิมิตตคคาหเสนาติ
 วณณาทีโต, สนุธิอาทีโต จ วุตตปการอุทฺธ-
 มาตกนิมิตตคคาหเสน. สุภู นิมิตต์
คเหตุพพตี^๑ ยถา อุกคหนิมิตต์ อปภูหติ,
 เอว สัมมเทว อสุภนิมิตต์ คเหตุพพิ. อิทานิ
 ตเมว นิมิตตสส สุภูคคทณาการิ อูปทิสนโต
 "สตี สุปฺภูจตี กตวา"ติอาทิมาห.

ตตถ เอว ปุนฺปนฺ กโรนฺเตนาติ ยถา
 "อิมาย ปฏิปทาย ชรามรณโต มุจฺจิสฺสามี"ติ
 สลฺชาตาทเรน สติสมฺปชณณจ สุภู

๑๑๓. คำว่า วิจิตรกถา ได้แก่ คำ
 พรรณนา(อธิบาย)ความ ประกอบการ
 วิวินิจฉัย. คำว่า โดยเกี่ยวกับเป็นการถือเอา
นิมิตตามทีกล่าวแล้ว คือ โดยเกี่ยวกับเป็น
 การถือเอาอุทฺธมาตกนิมิต ซึ่งมีประการอันได้
 กล่าวแล้ว โดยสี่เป็นต้น, และโดยที่ต่อ
 เป็นต้น. คำว่า ฟังถือเอานิมิตไว้ด้วยดี คือ
 ฟังถือเอาอสุภนิมิต โดยชอบที่เดียว โดย
 ประการที่อุคคหนิมิตจะปรากฏได้. บัดนี้ท่าน
 อาจารย์ เมื่อจะชี้ถึงอาการที่ถือเอาไว้ด้วยดี
 ซึ่งนิมิต นั้นนั่นแหละ จึงกล่าวว่า "กระทำสติ
ให้เข้าไปตั้งไว้ดี" ดังนี้เป็นต้น.

ในคำเหล่านั้น คำว่า เมื่อกระทำอยู่ซ้ำ ๆ
ซ้ำ ๆ อย่างนี้ ความว่า พระโยคีผู้เกิด
 ความเอื้อเฟื้อว่า "เราจักพ้นจากชรามรณะ

^๑ ส. ม. อตุถกถา อตุถกถาญาณ.

^๒ ฉ. คณฺหิตพพตี.

คุณชิต แซ่โฮ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุฏฐเปตฺวา อุทฺธมาตกอสฺมํ ปจฺมํ อวชฺชิตํ,
 เอวํ ปุณฺปุณฺนี^๑ ตตฺถ อวชฺชนํ กโรนฺเตน.
สาธกํ อุปฺชาเรตพฺพเจว ววฺฏฺฐเปตพฺพเจว
 สกฺกจฺจํ สติยา สลฺลกฺเขตพฺพเจว ปณฺณาย
 นิจฺเจตพฺพเจว.

ได้ด้วยปฏิปทานี้" ดังนี้ เข้าไปตั้งสติและ
 สัมผัสสัญญาไว้ด้วยดี แล้วนึกถึงอุทฺธมาตก-
 อสฺมํเป็นครั้งแรก โดยอาการใด, ก็กระทำ
 การนี้ไป ในอุทฺธมาตกอสฺมํนั้น ข้า ๆ ชาก ๆ
 โดยอาการนั้น. คำว่า ก็จะพึงทรงจำไว้
และพึงกำหนดไว้ด้วยดี คือ จะพึงกำหนดไว้
 ด้วยสติ และจะพึงตัดสินด้วยปัญญา อย่าง
 เคารพ.

สติ หิ "ธารณา"ติ นิตฺธิฏฺฐา, ธารณฺญเจตฺถ
 สลฺลกฺขณํ. ปณฺญา "ปวิจโย"ติ
 นิตฺธิฏฺฐา, ปวิจโย เจตฺถ นิจฺจโยติ^๒
 อถวอ อุปฺชาเรตพฺพนฺติ สติปฺพุทฺทกฺขมา
 ปณฺณาย อุปฺลกฺเขตพฺพํ. น หิ กทาจิ สติรหิตา
 ปณฺญา อตฺถิ. ววฺฏฺฐเปตพฺพนฺติ ปณฺญา-
 ปุทฺทกฺขมา สติยา นิจฺจิตพฺพํ^๓

จริงอยู่ ท่านแสดงไขสติไว้ว่า "เป็นความ
 ทรงจำ", และ ความทรงจำ ในที่นี้
 ได้แก่ ความหมายไว้ได้. ท่านแสดงไขปัญญา
 ไว้ว่า "เป็นความกำหนด", และความ
กำหนด ในที่นี้ ได้แก่ การตัดสินได้. อีกนัย-
 หนึ่ง คำว่า พึงทรงจำไว้ ได้แก่ พึงเข้าไป
 หมายถึงด้วยปัญญา ที่มีสติเป็นประธาน.
 หมายความว่า ปัญญาที่เว้นสติ ในกาลไหน ๆ หา-

^๑ ก. สมฺมเทว.

^๒ อภี. ส. ๓๔/๒๐.

^๓ ฉ. นิจฺจิตพฺพํ.

คุณชิต แซ่โฮ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มีไม่. คำว่า ฟังกำหนดไว้ คือ ฟังตัดสินด้วย
สติที่มีปัญญาเป็นประธาน.

ปณาสหิตา เอว หิ สติ อิธาสิปเปตา,
น ตพฺพิรหิตา. อุกฺโขปาทฺวเสนาปิตฺ๑
โอบโลกนํ อตุถิตี "อุมมีเลตฺวา
โอบโลกนํ อตุถิตี. เตน ปริพฺยตฺตเมว
โอบโลกนํ ทสฺเสตฺติ. เอว ปนฺนปฺนํ
กโรนฺตสฺสชาติ วุตฺตปฺปกาทเรน จกฺขุ
อุมมีเลตฺวา โอบโลกนํ, นิมฺมีเลตฺวา
อวชฺชชณฺณจ อปรายรํ อเนกวารํ กโรนฺตสฺส.

เพราะว่า ในที่นี้ประสงค์เอาสติที่เป็นไป
พร้อมกับปัญญาเท่านั้น, มิได้ประสงค์เอาสติ
ที่เว้นปัญญานั้น. การแลดูอุมมีได้ แม้
โดยเกี่ยวกับการใช้ทางตาเป็นต้น เพราะ-
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ลิมตาคู" ดังนี้.
ด้วยคำว่า ลิมตาคูนี้ ท่านแสดงถึงการดูที่
ชัดเจนนั่นเอง. คำว่า เมื่อกระทำอยู่ซ้ำ ๆ
ซ้ำ ๆ อย่างนี้ ความว่า เมื่อพระโยคี
กระทำการลิมตาคู, และการหลับตานี้ถึง
สิ้นหลายวาระติดต่อกันไป ตามประการที่
กล่าวแล้ว.

อุคฺคหฺนิตฺตนฺติ อุตฺตมาตเก อุคฺคหฺนิตฺตํ.
สุคฺคหฺนิตฺตํ สฺกุรํ กหิตํ. ยถา น วินสฺสตี
น ปมฺมุจฺจํ โหตี, เอว กหิตํ. เอกสฺทิสฺนตี
สมานสฺทิสฺ. สมานญฺโจ หิ อัย เอก-สฺทฺโท,

คำว่า อุคคหณิมิต ได้แก่ อุคคหณิมิตใน
อุทฺตมาตกอสฺภ. บทว่า สุคคหิต แปลว่า
เป็นอันเธอถือเอาได้ดี. คือ เป็นอันเธอ
ถือเอาโดยประการที่มันจะไม่พินาศไป ไม่

๑ ฉ. อุตฺตกฺโขปาทฺวเสนาปิตฺ.

คุณชิต แซ่ไฮ่

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถา "อริยวินยติ วา, สปุริสวินยติ เป็นอันหลงลืมไป. บทว่า เอกสทิส (เหมือน วา, เอกเสเส เอเกกกุเจ สเม สภาเค เป็นอันเดียวกัน) คือเสมอเหมือนกัน. ตชชาเต ทญเฒวา"^๑ติ. เพราะ เอกศัพท์ นี้ มีอรรถว่าเสมอ, เหมือนอย่าง คำว่า "อริยวินยติ วา, สปุริสวินยติ วา, เอกเสเส เอเกกกุเจ สเม สภาเค ตชชาเต ทญเฒวา" (คำว่า ในวินัยของพระอริยะก็ติ, คำว่า ในวินัยของสัตบุรุษก็ติ นั้น มีอรรถเป็นอันเดียวกัน เสมอกัน มีส่วนเหมือนกัน เกิดเป็นอันนั้น อันนั้นนั่นแหละ) ดังนี้.

อากมนกาเลติ วิหารโต สุสาน คำว่า ในเวลา คือ ในเวลา มา อุตฺทิสฺส อากมนกาเล. วุตฺตนเยเนวาติ จากวิหารมุ่งสู่ป่าช้า. คำว่า ตามนัยตั้งได้ อติเทสวเสน ทิปิตมฺปิ อตุถิ "เอกเกนา"^๑ติ- กล่าวแล้วนั้นทีเดียว ท่านแสดงอรรถแก่ที่ได้ อาทินา สรูปโต^๒ ทสฺเสติ. ตตุถ ตเทว แสดงไว้แล้ว โดยเกี่ยวกับเป็นคำชี้แจง โดย กมฺมฏฺฐานนติ อุตฺตฺมาตกกมฺมฏฺฐานิ. สรูปด้วยคำว่า "พึงเป็นคนเดียว" เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า (มนสิการ) กรรมฐาน

^๑ ฉ. เอเสเส เอเก เอกกุเจ สเม
สมภาเค ตชชาเต ทญเฒวาติ.

^๒ ฉ. สรูปโต.

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู

และนักเรียนโรงเรียนหนังสือศึกษาศัย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลกมฺมฏฐานนฺติ เอเก, ตทยฺตฺตํ. อปฺภูจฺติณิมีตฺตํ ติ กมฺมฏฐานํ วิสฺสชฺเชตฺวา กมฺมฏฐานนฺตรมนสิกาโร รณฺโณ รชฺชํ จชฺเชตฺวา วิเทสคมนํ วิทยาติ. อากเตนาติ อตฺตโน วสนฺฏฐานํ อากเตน.

๑๑๔. อเวลายนฺติ สณฺณาเวลาทิ-
 อยฺตฺตเวลายํ. วิจฺจนฺติ วิรูป. ภราวา-
รมมณฺติ เวตาลสทิสฺ^๑ ภยานกํ วิสยํ.
วิกฺขิตฺตจิตฺโตติ ภีรูกปุริโส วิย ปิสาจาทิ
 ทิสฺวา จิตฺตวิกฺเขปํ ปตฺโต. อุมมตฺตโก
วิทยาติ ยกฺขมมตฺตโก วิย เอกจฺโจ โหติ.
ณานวิพฺภนฺตโกติ ณานโต วิจฺจตฺตโก
 สีสฺวิพฺภนฺตกมฺนตฺวิพฺภนฺตกา วิย.

^๑ เวตาลี ปเนตฺถ ภูตวิเสโส โหติ.

นนั้นแหละ คือ (มนสิการ) อุตฺตมาตกั-
 กรรมฐาน.

อาจารย์พวกหนึ่งว่า (มนสิการ) มูล-
 กรรมฐาน, คำนั้น ไม่ถูกต้อง. เพราะว่า
 พระโยคี ปล่อยกรรมฐาน ซึ่งมีนิมิตอันปรากฏ
 แล้วไปมนสิการกรรมฐานอื่น ก็เปรียบประดุจ
 พระราชาทรงทอดทิ้งราชสมบัติ เสด็จไปสู่
 ต่างประเทศเสียจะนั้นแล. คำว่า (พระโยคี
 ผู้...) มาถึง คือมาถึงสถานที่อยู่ของตน.

๑๑๔. บทว่า อเวลายํ คือ ในเวลา
 ที่ไม่สมควร มีเวลาโพล้เพล้เป็นต้น. บทว่า
วิจฺจนํ แปลว่า น่าเกลียด. คำว่า อารมณฺตี
นํากลฺว คืออารมณฺตีที่นํากลฺว เหมือนเวตาล
 (ภูตผีชนิดหนึ่ง). คำว่า มีจิตพฺล่านไป คือถึง
 ความพฺล่านไปแห่งจิต คุจคนชี้ชลาตเห็นปีศาจ
 เป็นต้นเข้า จะนั้น. คำว่า เหมือนเป็นบ้า
 คือบางคนเป็นเหมือนยักษ์บ้า. บทว่า ณาน-

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู

และนักเรียนโรงเรียนพนัสศึกษาลัย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิพฺภนฺตโก ได้แก่ เคลื่อนจากฉาน คฺจกน
ที่ชื่อว่า สีลวิพฺภนฺตก (เคลื่อนจากศีล)
มนฺตวิพฺภนฺตก (เคลื่อนจากมนต์) ฉะนั้น.

สนฺตมภิตฺวาตี อุปฺปนฺนปริตฺตาสวฺปสมเนน คํวํ แข็งใจ คือ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว
วิกตคตกมฺปตาย^๑ นิจฺจโล หุตฺวา. เพราะปราศจากความหวั่นไหว โดยการสงบ
สตี สฺปฺภูจฺิตฺนฺตฺอิอาตี สนฺตมฺภนฺตฺส อุปาย- ความสะดุ้งกลัวที่เกิดขึ้นแล้วเสียได้. คํวํ
ทสฺสนฺตถ^๒ มตฺสรีริ อฺภูจฺิตฺวา อนฺพนฺธกํ ทํสตีให้เข้าไปตั้งไว้ได้ดี เป็นต้น ท่านกล่าว
นาม นตฺถิ อสตี ตาทิเส มนฺตฺปฺปโยเค. ไว้ เพื่อแสดงอุปายแข็งใจ. เมื่อไม่มีความ
พยายามในการแนะนำ (สอน) ตน เช่นว่า
ซึนชื่อว่า ร่างของคนตาย ที่จะลุกขึ้นติดตาม
ใครได้ ห้ามไม่ นั้น.

โสปี อุทฺธฺมาตกาตีภาวมฺปฺตฺเต อวิญฺเญ อาการที่ลุกขึ้นติดตามแม้นั้น ย่อมสำเร็จ
รูเป^๓ เอว อิชฺฌตี, ตถา เทวตาวิกฺกโ, ในรูปที่ยังไม่พินาศ ก็ยังไม่ถึงความเป็น
น เอวรูเปตี อธิปฺปาโย. สฺนฺนฺชิตฺติ อสุกชั้นพองเป็นต้นได้ที่เคี้ยว อธิบายว่า
ภาวนาปริกมฺมสฺนฺนฺยา^๔ ชาโต. ตโต เอว ในร่างกายที่มีสภาพอย่างนี้ (คือชั้นพอง) จะ

^๑ ฉ. วิกตกมฺปตาย.

^๒ ฉ. อุปายทสฺสนํ.

^๓ ฉ. อวิญฺจรูเป.

^๔ ฉ. ปริกมฺปสฺนฺนฺยา.

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู

และนักเรียนโรงเรียนพนัสศึกษาลัย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สณฺหาสมภโว สณฺหามตฺตสมฺภูจฺจาโน.

มีอาการนั้น เหมือนอย่างจะเป็นร่างของ
เทวดาได้ ก็หาไม่. คำว่า อันเกิดจากสัญญา
คือ อันเกิดจากสัญญาในบริกรรมแห่งภาวนา.
เพราะเหตุที่นั่นเอง จึงชื่อว่า เป็นเพราะ
สัญญา คือมีเพียงสัญญาเป็นสมุฏฐาน.

ตาสํ วิโนเทตฺวา นิมิตฺตฺปฏฺฐานนินิมิตฺตํ
อุปฺปนฺนจิตฺตสนฺตาสํ วุตฺตฺตฺปกาเรน
วิโนเทตฺวา วฺยสเมตฺวา. "อิทานิ ทว
ปริสฺสโม สผโล ชาโต"^๑ ติ ทาสํ ปีตี ปโมหนํ
อุปฺปาเทตฺวา. จิตฺตํ สญฺจราเปตฺพพฺพํ^๑
ภาวนาจิตฺตํ ปวตฺเตตฺพพํ มนสิกาตฺพพํ.

คำว่า บรรเทาความสะอึกกลัวเหล่านั้น
คือบรรเทา ได้แก่สงบ ความหวาดกลัว
แห่งจิตที่เกิดขึ้น อันมีความปรากฏแห่งนิมิต
เป็นเหตุ โดยประการที่ได้กล่าวแล้ว. ทำ
ความบันเทิง คือความอímเอิบใจ ความ
รื่นเริงใจให้เกิดขึ้น ด้วยคิดว่า "บัดนี้
ความพยายามของเจ้า เกิดมีผลขึ้นแล้ว"
ดังนี้. คำว่า พึงทำจิตให้สัญจรไป ได้แก่
พึงทำภาวนาจิตให้เป็นไป คือพึงมนสิการ.

นินิมิตฺตคฺคาหนฺติ นินิมิตฺตสฺส อุคฺคณฺหนํ,
อุคฺคหนินิมิตฺตํ. สมฺปาเทนฺโตติ สาเชนฺโต
นิปฺพาเทนฺโต. กมฺมฏฺฐานํ อุปฺนิพนฺธตฺติ

คำว่า การถือเอานิมิต ได้แก่ การ-
เรียนเอานิมิต, ได้แก่อุคคหนิมิต. คำว่า
เมื่อทำให้ถึงพร้อมอยู่ คือ เมื่อทำให้สำเร็จ

^๑ ฉ. สญจราเปตพพ.

ภาวนํ ยถาวุตฺเต นิมิตฺเต อูปเนฺนโต
 นิพนฺธติ. โยคกมฺมํ หิ โยคิโน สุขวิเสสํ
 การณาวโต "กมฺมฐานนุ"ติ อธิปฺเปตํ,
 โยคกมฺมสฺส วา ปวตฺติฐฺจฺจานตาย ยถา-
 อูปญฺจิตนินิตฺตํ กมฺมฐานํ, ตํ ภาวนาจิตฺเต
 อูปนิพนฺธติ.

อยู่ ได้แก่เมื่อทำให้ได้ผลอยู่. คำว่า เข้าไป
ผูกกรรมฐานไว้ คือนำภาวนาเข้าไปผูกไว้ใน
 นิมิตตามที่กล่าวแล้ว. ก็การบำเพ็ญเพียร
 ท่านประสงค์ว่า "กรรมฐาน" เพราะความ
 เป็นเหตุแห่งสุขวิเศษของพระโยคี, อีก-
 อย่างหนึ่ง นิมิตตามที่ปรากฏแล้ว ก็ชื่อว่า
 กรรมฐาน เพราะความเป็นที่ตั้งแห่งความ
 เป็นไปของการบำเพ็ญเพียร, พระโยคีย์่อม
 เข้าไปผูกกรรมฐาน คือนิมิตนั้น ไว้ใน
 ภาวนาจิต.

ตํ ปนสฺส อูปนิพนฺธนํ สนฺธาย จิตฺตํ
 สณฺจราเปตพฺพํ. เอวํ วิเสสมธิคจฺจตฺตี
 วุตฺตนฺติ ทสฺเสนฺโต "ตสฺส" หิ"ติอาทิมาท.
 ตตฺถ ตสฺสาติ โยคิโน, ตสฺส วา
 อุตฺตมาตกาสุภสฺส. มานสิ จาเรนตสฺสาติ
 ภาวนาจิตฺตํ อปรารปํ ปวตฺเตนตสฺส,
 อุกฺคหฺนินิตฺตํ ปุณฺปนฺนํ มนสิกาโรนตสฺสาติ
 อตฺถโถ.

ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า ก็คำว่า
 ทำจิตให้สัญญาจรไป. เธอจะบรรลุคุณวิเศษได้
 ก็โดยประการอย่างนี้ ดังนี้ พระอรธ-
 กถาจารย์ กล่าวหมายเอาความเข้าไปผูกไว้
 ซึ่งนิมิตนั้น ดังนี้ จึงกล่าวว่า "ตสฺส หิ"
 เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า ตสฺส แปลว่า
 แก่พระโยคี, หรือแปลว่าแห่งอุทฺตมาตกอสฺสุ
 นั้น. คำว่า แก่เธอผู้ทำจิตให้เที่ยวไป คือ
 แก่เธอผู้ทำภาวนาจิตให้เป็นไป สืบต่อกันไป,

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู

และนักเรียนโรงเรียนพนัสศึกษาลัย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความว่า แก่เธอผู้มนสิการอยู่บ่อย ๆ ซึ่ง
อุกคหนิमित.

๑๑๕. "วิธิสัมปฏิปาทนต์ถา"ติ ปทสฺส
"กมฺมฏฺฐานวิธียา สุมฺปฏิปาทนต์ถา"ติ อตฺถํ
วตฺวา ตํ ปน กมฺมฏฺฐานวิธี, ตสฺสา จ
สุมฺปฏิปาทนต์ถา วิตุถารโต ทสฺเสตฺถ "สเจ
หิ"ติอาที วตฺตํ. ตตฺถ กตฺมิตี ปกฺขสฺส กตฺม,
กั หุตฺติยา, ตตฺติยาที่สุ วา อณฺตฺรราตี อตฺโถ.

๑๑๕. สำหรับบทว่า "วิธิสัมปฏิปาท-
นต์ถา" ท่านอาจารย์ครั้งบอกความหมายไว้
ว่า "ได้แก่ มีการยังวิธิต่างกรรมฐานให้
ดำเนินไปโดยชอบเป็นผล" ดังนี้แล้ว แต่เพื่อ
จะแสดงวิธิต่างกรรมฐานนั้น, และวิธียังวิธิต่าง
กรรมฐานนั้น ให้ดำเนินไปโดยชอบโดย
พิสดาร จึงกล่าวว่า "จริงอยู่ ถ้าหากว่า"
ดังนี้ เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า เป็นคติที่
เท่าไร ความว่า เป็นคติที่เท่าไร แห่งปัจจุ,
ที่ ๒ หรือ, หรือว่าที่ ๓ เป็นต้น อย่างใด
อย่างหนึ่ง.

ตฺถที่ญ เตน กนฺตํ น วฏฺฏตี ปุจฺจนฺตานิ
จิตฺตสฺส อณฺตฺตตฺตปริหฺรณตฺถ. อปฺปสนฺนานิ หิ
ปสาทาย, ปสนฺนานิ จ ภิชฺชโยภาวาย
สาสนสุมฺปฏิปตฺติ. นสฺสตีตี น ทิสฺสตี, น
อุปฺภูจาสตีตี อตฺโถ. "อาคนตฺกปฏฺิสฺนถาโร
กาตพฺโพ"ติ อิมินา อาคนตฺกาวตฺต เอกเทเสน

ชื่อว่า การที่ภิกษุเป็นผู้หนึ่งเฉย เดินไป
ย่อมไม่ควร ก็เพื่อป้องกันความที่จิตของบุคคล
ผู้ถามเป็นประการอื่น (ป้องกันความที่จิตของ
ผู้ถามจะเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น). เป็นความ
จริงว่า การปฏิบัติชอบในพระศาสนา ย่อม
เป็นไป เพื่อทำบุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสให้

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู
และนักเรียนโรงเรียนพนัสศึกษาลัย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทสฺสีตฺนฺติ "อวเสสานิปิ"ติ วตฺวา อากนฺตฺก-
วตฺตํ ปริปุณฺณํ คฺเหตฺตํ ปุณฺ อากนฺตฺกคฺคหณฺ
กตํ.

เลื่อมใส, และเพื่อทำบุคคลผู้เลื่อมใสแล้วให้
เลื่อมใสมยิ่งขึ้นไป. คำว่า จะเลื่อมไป
ก็จะไม่เห็น, ความว่า จะไม่ปรากฏ. ด้วย
คำว่า "ต้องทำอากันตฺกปฏิสนฺถาร" นี้ เป็น
อันท่านแสดงอากันตฺกวัตรไว้ โดยส่วนหนึ่ง
เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวว่า "แม้วัตร
ที่เหลือ" ดังนี้แล้ว ก็ยังกระทำศัพท์ว่า
อากันตฺกอะถิก เพื่อจะถือเอาอากันตฺกวัตรให้
บริบูรณ์.

กมิกวตฺตาทินิ อาทิ-สทฺเทน อาวาสิก-
อนฺุโมทนปิตฺทจาริกอารณฺณิกเสนาสนวจฺจกฺกุ-
วตฺตาทินิ^๑ สงฺคโท ทฺฐจฺพฺโพ. วตฺตกขณฺธเก^๒
หิ อากตานิ มหาวตฺตานิ อิตฺ
"ขณฺธกวตฺตานิ"ติ วตฺตานิ. ตชฺชนียกมฺมกตา-
ทิกาลे, ปน ปาริวาสิกาทิกาลे จ
จริตพฺพานิ อิมสฺส ภิกฺขุโน อสมฺภวโต อิตฺ
นาธิปเปตานิ.

ในบทว่า กมิกวตฺตาทินิ (กมิกวัตรเป็นต้น)
ด้วยอาทิศัพท์ (ที่แปลว่าเป็นต้น) ฟังเห็นว่า
สงเคราะห์เอาอวาสิกวัตร (วัตรของภิกษุ
ผู้อยู่ประจำอवास) อนฺุโมทนวัตร (วัตร
คือการทำอนฺุโมทนา) ปิตฺทจาริกวัตร (วัตร
ของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต) อารณฺณิกวัตร
(วัตรของภิกษุผู้อยู่ป่า) เสนาสนวัตร (วัตรที่
ต้องทำเกี่ยวกับเสนาสนะ) วจฺจกฺกุวัตร

^๑ ฉ. อวาสิกอนฺุโมทนปิตฺทจาริกอนฺุโมทน-
ปิตฺทจาริกอารณฺณิก...ทินิ.

^๒ วิ. จ. ๗/๒๑๓.

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู

และนักเรียนโรงเรียนพนัสพิทยาสถ์ สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(วัตรที่ต้องทำเกี่ยวกับเว็จกฐี) เป็นต้น.
ก็วัตรใหญ่ ๆ ที่มาแล้วในหมวด วัตตขันธกะ
ท่านเรียกในที่นี้ว่า "ขันธวัตร". ส่วนวัตรที่
ต้องประพฤติ ในเวลาที่ถูกลงโทษชกนียกรรม
(การกำหราบ) เป็นต้น, และในเวลาที่เป็น
ภิกษุอยู่ปรึวาส เป็นต้น ท่านมิได้ประสงค์เอา
ในที่นี้ เพราะไม่มีแกภิกษุรูปนี้.

นิมิตต์ วา อนฺตรธายตี สุสาเน จิตฺ
อสุภนิมิตต์ อุทฺธมาตกภาวาปคเม
อนฺตรธายตี. เตนาห "อุทฺธมาตกนุ" ติอาหิ.
ตสฺมาตี เตน การณ, อิมสฺส กมฺมฏฺฐานสฺส
ทูลฺลภตฺตาตี อตฺโต. นีสีทิตฺวา ปจฺจเวกฺขิ-
ตพฺโพตี สมฺปนฺโธ.

คำว่า หรือนิมิตเลื่อนหายไป ความว่า
นิมิตคืออสุภซึ่งตั้งอยู่ที่ป่าช้า ย่อมเลื่อนหายไป
โดยการหมดความเป็นอสุภขึ้นพอง. เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "อุทฺธมาตกอสุภ"
ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า ตสฺมา แปลว่า เพราะ
เหตุนี้, ความว่า เพราะความที่กรรมฐานนี้
หาได้ยาก. เชื่อมความว่า นีสีทิตฺวา
ปจฺจเวกฺขิตพฺโพ.

นิมิตต์ กเหตุ กมเน วีย นิมิตต์
กเหตุวา นิวตฺตเนปี ยถาสลฺลภชิตฺทิสาทิ-
ปจฺจเวกฺขณิ ยาว นิมิตฺตวินาสา ปวตฺตติ-
กิริยาย อวิจฺเจเทน อุปฺচারณตฺถิ.

การพิจารณาทีศเป็นต้น ตามที่ได้
สังเกตไว้แล้ว แม้ในคราวที่ถือเอานิมิตได้
แล้วกลับมา ก็เหมือนอย่างในคราวไป เพื่อ
จะถือเอานิมิต ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่การ

คุณสุชาติ เหลืองอ่อน และครอบครัวญาติ-เพื่อน-ครู
และนักเรียนโรงเรียนพนัสศึกษาลัย สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จำได้ โดยไม่ขาดตอน ซึ่งกิริยาที่ทำให้
เป็นไป จนกระทั่งถึงคราวนิมิตเสื่อม.

สติ หิ ตสฺส นินฺทรูปธารณ เวหาริ
ปวิสิตฺวา นิสินฺนกาเล กมฺมฏฺฐานสฺส
อุပ္ปุจฺจิตากาโร สมณนิมิตฺตคฺคหณ เจตฺตสฺส
สมาหิตากาโร วีย ปากโฏ หุตฺวา
อุปฺตัญฺเจยฺยชาติ. เตนาท "ตสฺเสว ฯเปฯ
วฺถิ ปฺปฏิชฺชติ"ติ. ปุริมากาเร^๑ นิมิตฺตสฺส
ปากฏภาเวน อุပ္ปุจฺจิตตฺตา ปุริมากาเรเนว
กมฺมฏฺฐานมนสิกาโร ภาวนาวิถิ ปฺปฏิชฺชติ.

จริงอยู่ เมื่อมีความจำได้ติดต่อกัน
ที่กรรมฐานปรากฏ ในเวลาที่ภิกษุนั้น เข้าไป
ยังวิหารแล้วนั่งอยู่ ฟังปรากฏได้ชัดเจน
เหมือนอย่างอาการที่จิตตั้งมั่น ในคราว
ถือเอาสมณนิมิต ฉะนั้นแล. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า "เมื่อเขอนั้นพิจารณาไป
อย่างนี้ ฯลฯ กรรมฐานก็ย่อมดำเนินสู่วิถิโดย
อาการเหมือนอย่างอาการแรก นั้นทีเดียว"
ดังนี้. ความว่า การมนสิการกรรมฐาน ย่อม
ดำเนินสู่วิถิแห่งภาวนาได้ โดยอาการแรก
นั่นเอง เพราะในอาการแรกนิมิตปรากฏ
โดยภาวะที่ชัดเจน.

๑๑๖. อุทฺธูมาตกํ นาม อติวีย
อสุจิทฺตคฺคนฺธเชคฺคจฺฉปฺปฏิกฺกํ วิภจฺฉํ, ภยานกํ จ
เอวรูเป อารมฺมณเ ภาวนมนุชฺชชฺชตสฺส เอว

๑๑๖. ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่า
ขั้นชื่อว่า อสุกฺขนพอง ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น
น่ารังเกียจเป็นปฏิกูล น่าขยะแขยง, และ

^๑ ฉ. ปุริมากาเรน.

อาปนุชปริกมมสุส ธิริภูตสุเสว โยคิโน น้ากลัวเกินจะเปรียบได้ ในอารมณ์ที่เป็น
 อธิปาโย สมัชฌคีติ ทสเสตุ "อานิสส์- เช่นนี้ เฉพาะพระโยคีผู้ประกอบภาวนา
ทสสาวิ"ติอาทิ วุตตุ. อานิสส์ นี้เป็นผู้มั่นคงต่อบริกรรมอันผูกไว้
 มั่นเท่านั้น จึงจะสำเร็จความประสงค์ได้
 อย่างนี้ ดังนี้ จึงกล่าวว่ "เป็นผู้เล็งเห็น
อานิสส์" ดังนี้เป็นต้น.

เอวนติ เอวเมว วุตตุกาเรเนว คำว่า (เล็งเห็นอานิสส์) อย่างนี้
อานิสส์ทสสาวินา. ติ รุกเขยยาติ "อหุธา คือ เป็นผู้เล็งเห็นอานิสส์อย่างนั้นนั่นเอง คือ
 อิมินา สุขี ชีวิสุสามิ"ติ อตุตโน ชีวิต วิย ตามอาการที่ได้กล่าวแล้วนั่นเอง. คำว่า
 ติ มณิรตน์ รุกเขยย. จตุธาตูกมมัญฐานิโกติ- รักษาแก้วมณีนไว้ ความว่า เพราะคิดว่า
อาทิ เนสิ กมมัญฐานานัน สุลกาทาสสนัน. "เราจักอยู่เป็นสุขได้ ด้วยสิ่งนี้เป็นแน่แท้"
 ดังนี้ จึงรักษาแก้วมณีนไว้ จตุรักษาชีวิต
 ของตน. คำว่า พระโยคีผู้บำเพ็ญจตุธาต-
กรรมฐานเป็นต้น เป็นคำแสดงถึงความที่
 กรรมฐานเหล่านั้น หาได้ง่าย.

ตตุถ จตุธาตูกมมัญฐานิโกติ จตุธาต- ในคำเหล่านั้น พระโยคีผู้มีธาตุ ๔ เป็น
 กมมัญฐานัน วา ตตุถ วา นิยุตโต กรรมฐาน หรือประกอบในจตุธาตกรรมฐาน
 จตุธาตูกมมัญฐานัน วา ปริทรนุโต. อิตรานันติ นั้น หรือบริหารจตุธาตกรรมฐาน ชื่อว่า
 วุตตุดาวสิญฐานิ อนุสสติพุทธมหาราทีนิ. ติ ผู้บำเพ็ญจตุธาตกรรมฐาน. คำว่า กรรม-

คุณวรัตน์ สิริวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิมิตตุนติ ตํ ยถาลหุํ อุกคหนิมิตตํ. ฐานนอกนี้ ได้แก่ กรรมฐานมีพวกอนุสติ
"รกขิตพพ"ติ วตฺวา รกขณวิธํ ปุณฺ ทสฺเสตฺถุํ พรหมวิหารเป็นต้น อันเหลือจากที่กล่าวแล้ว.
"รตฺติฎฺฐาเน"ติอาทิ วุตฺตํ. คำว่า (รักษา) นิมิตนั้น คือ อุกคหนิมิต

ตามที่ได้แล้วนั้น. ท่านอาจารย์ ครั้นกล่าวว่า
"พึงรักษา" ตั้งนี้แล้ว ประสงค์แสดงวิธีรักษา
 อีก จึงกล่าวว่า "ในสถานที่พักกลางคืน"
 ตั้งนี้เป็นต้น.

๑๑๗. นานา กรียติ เอเตนาติ
นานากรณี, เกโท. วิจจํ ภราวทสฺสนํ
หุตฺวา อุปฺภูจฺจาติ มนสิการสฺส อุนฺพารตาย,
 อุนฺปสฺนตตาย จ อารมฺมณสฺส. ตพฺพิปริยายโต
"ปฏฺิภาคนิมิตตํ ถฺลฺงกฺปจฺจกฺปฺริโส วีย
อุปฺภูจฺจาติ"ติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ.

๑๑๗. ชื่อว่า นานากรณี เพราะอรรถ
 ว่าเป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน, ได้แก่
 ความแตกต่างกัน. ชื่อว่า ปรากฏเป็นร่างที่
น่าขยะเขยง แสดงความน่ากลัว ก็เพราะ
 ความที่มนสิการหาความขึ้นขมมิได้, และ
 เพราะความที่อารมณ์ไม่สงบ. พึงนำคำ
 เข้ามาเชื่อมกันว่า "ปฏฺิภาคนิมิต ปรากฏ
 เป็นคฺจบุรุษผู้มีอวัยะใหญ่่น้อยอ้วนพี" ตั้งนี้
 โดยปริยายตรงข้ามกับอุคคหนิมิตนั้น เกิด.

พหิทฺธาติ โกจรชฺชตฺตโต พหิทฺธา. คำว่า ภายนอก คือ ภายนอกจากอารมณ์
กามานํ อมฺนสิการาติ อสุภวานานาภาเว ภายใน. คำว่า เพราะไม่มนสิการ กาม
กามสฺสณฺาย ทฺุรสมฺสฺสวาริตฺตฺตา กามคฺุณเ ทงหลาย คือ เพราะไม่มีการทำให้ในใจ

คำว่า ภายนอก คือ ภายนอกจากอารมณ์
 ภายใน. คำว่า เพราะไม่มนสิการ กาม
ทงหลาย คือ เพราะไม่มีการทำให้ในใจ

คุณวรัตน์ สิริวิวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อารพภ มนสิการสเสว อภาวา. ปรารภกามคุณทั้งหลาย เพราะกามสัญญาถูก
อมนสิการาติ ภา มนสิการปฏิปกฺขเหตุ. เสือกใสให้ยู่ไกล ด้วยอำนาจแห่งอสุภ-
 ยาย หิ กามสณฺณาย วเสน สตฺตา กามะ ภาวนานัน้เทียว. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า
 มนสิการโรติ, ตสฺสา ปฏิปกฺขภูตา อสุภสณฺณาย เพราะไม่มนสิการ คือเพราะเหตุเป็นปฏิปักษ์
 กามานัน้ อมนสิการโร, ตนฺนิมิตฺตุนฺติ อตฺถ. ต่อการมนสิการ. จริงยู่ สัตว์ทั้งหลาย ย่อม
 มนสิการ(ไฟใจ) กามทั้งหลายด้วยอำนาจ
 แห่งกามสัญญาใจ, อสุภสัญญาอันเป็นปฏิปักษ์
 ต่อกามสัญญานั้น ชื่อว่า อมนสิการ (คือเป็น
 ปฏิปักษ์ต่อการมนสิการ) กามทั้งหลาย,
 ความว่า เมื่อมนสิการนั้นเป็นเหตุ.

เตนาท "วิกฺขมฺภนวเสน กามจฺจนฺโท เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "กาม
ปหฺยียตี"ติ. ปฏิภาคนิมิตฺตารมฺมณาย หิ ฉันท์จึงถูกละไป ด้วยสามารถวิกฺขมฺภนพหฺวาน"
 อสุภสณฺณาย สหฺธิ พลปฺตฺโต สมาริ ดั้งนี้. จริงยู่ สมาริที่ถึงกำลัง ซึ่งกำลัง
 อฺปฺชชฺมาโนว กามจฺจนฺท์ วิกฺขมฺภเกติ, เกิดขึ้น พร้อมกับอสุภสัญญา อันมีปฏิภาคนิมิต
 อฺนุโรธมฺลโก อาฆาโต มฺลการณฺเว วิกฺขมฺภิตฺเต เป็นอารมณ์นั้นเทียว ย่อมข่มกามฉันท์ได้,
 วิกฺขมฺภิตฺเตเยว โหตีติ อาท "อนฺนย ๗เปฯ ในเมื่อ ข่มมฺลเหตุได้แล้ว ก็จะเป็นอันข่ม
ปหฺยียตี"ติ. ความอาฆาตซึ่งมีความยินดีเป็นมฺลได้ เพราะ
 เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "และ

^๑ ฉ. ปหฺยียตี.

คุณวรัตน์ ลีวิวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เพราะละความยินดีเสียได้ นั่นแหละ...
พยายามจึงถูกพระโยคีละไป" ดังนี้.

น หิ กทาจิ ปทีนानุนยสุส พยาปาโท
 สมุทติ. ยถาวุตตอสุภัสสนาสหคตา หิ ปีติ
 สาคีสยา ปวตฺตมานาว พยาปาโท วิกฺขมฺเภนุติ
 ปวตฺตติ. ตถา อารทฺธวীরียตา ยถา
 อุچارชฺฌานํ อุบฺบชฺชติ, ตถา กมฺมฏฺฐาน-
 มนสีการวเสน ปคฺคหิตวীরียตาย.

จริงอยู่ ในกาลไหน ๆ พยายามก็ย่อม
 ไม่เกิดขึ้น แก่ผู้ละความยินดีได้แล้ว. ก็ปิตีที่
 สหระคด้วยอสุภัสสนุญา ตามที่กล่าวแล้ว กำลัง
 เป็นไปอย่างดียิ่งนักนั่นเอง ย่อมเป็นไป
 ช่มพยายามเสียได้. คำว่า เพราะความที่
ได้ปรารภความเพียร โดยประการนั้นแล้ว
 ความว่า เพราะความที่ได้ระคองความ-
 เพียรไว้ ด้วยอำนาจการใส่ใจกรรมฐาน
 โดยประการที่อุปจารณานจะเกิดขึ้นได้.

วীরียํ หิ ปคฺคณฺหนตฺสุส สมฺมาสงฺกปฺโป
 มิจฺฉาสงฺกปฺโป วีย สวิปฺผารตาย ถีนมิตฺถํ
 วิกฺขมฺเภนุตฺเตว อุบฺบชฺชติ.

จริงอยู่ สำหรับพระโยคีผู้ระคองความเพียร
 สัมมาสังกัปย่อมเกิดขึ้น ช่มถีนมิตฺถะ
 ได้ที่เดียว เพราะภาวะที่มีความแผ่ไป คุด
 ช่มมิจฉาสังกัปจะนั้น.

วิปฺปฏิสํวโร ปจฺฉานฺตํวโร, ตปฺปฏิ-
 ปกฺชโต อวิปฺปฏิสํวโร ทรณฺปริฬาหาวาเว

ชื่อว่า วิปปฏิสาร ได้แก่ความเดือดร้อน
 เนื่อง ๆ ในภายหลัง, ชื่อว่า อวิปปฏิสาร

คุณอรุณี สิริวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตตัสส นิพพุตตา^๑ ตสฺส อวิปฏิสารสฺส
 ปจฺจยภูตํ สีลํ, ตสฺสทคฺคา ตพฺพนิสฺสยา จ
 ปิตฺติปสฺสทฺธิสฺสชาทโย สภาวโต, เหตุโต จ^๒
 สนฺตสภาวา, เตสํ อญฺญชเนน อวฺปสนฺต-
 สภาวํ อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจํ ปหฺยียตีติ อาท
"อวิปฏิสารกรสนฺตธฺมมานุโยควเสนอุตฺถจ-
กุกฺกจฺจํ ปหฺยียตี"ติ.

ก็เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อวิปฏิสารนั้น ได้แก่
 ภาวะที่จิตดับเย็นแล้ว เพราะไม่มีความ
 ร่ำร้อน คือ ความกระวนกระวาย. คีลเป็น
 ปัจจัยแก่อวิปฏิสารนั้น, ธรรมทั้งหลายมีปิตฺติ
 ปัสสัทธิ สุขเป็นต้น อันสหรัคด้วยคีลนั้น และ
 มีคีลนั้นเป็นอุปนิสัย มีสภาวะสงบโดยสภาวะ,
 และโดยเหตุ, อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจจะ ซึ่งมีสภาวะ
 ไม่สงบ จึงถูกละไป เพราะการประกอบ
 เนื่อง ๆ ซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า "อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจจะ
ก็ถูกละไป ด้วยอำนาจแห่งการประกอบ
เนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันสงบ ซึ่งสร้างแต่
อวิปฏิสาร" ดังนี้.

ภวานาย หิ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสํ
 อวาทนฺตฺติยา ยํ สาทิสฺสํ สุขํ ลพฺภติ, ตํ
 อวฺปสนฺตสภาวํ อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจํ วิกฺขมฺเภน-
 ตเมว อวฺปชฺชติ. อริคฺทวิเสสสฺสชาติ

จริงอยู่ เมื่อภวานา นำมาซึ่งคุณวิเศษ
 สืบต่อกันไป พระโยคีย่อมได้สุขที่ดียิ่งนัก
 อันใด, สุขนั้นย่อมเกิดขึ้น ช่มอุตฺถจฺจกุกฺกจฺจจะ
 ซึ่งมีสภาวะไม่สงบได้ที่เดียว. คำว่า ซึ่งคุณ-

^๑ ก. นิพพุตตฺตา.
^๒ ก. ตาว.

ยถาถิกตสฺส ภาวนาวิเสสสฺส. ปัจจุขตยาติ
 ปฏิชฺชนตสฺส โยคิโน ปัจจุขภาวโต
 "สมมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควา, โย เอวรูป
 สมมาปฏิปัตติ เทเสตี"ติ ปฏิปัตติเทสเก
สตฺถริ.

วิเศษที่ได้บรรลุแล้ว คือ ซึ่งภาวนาพิเศษตาม
 ที่ได้บรรลุแล้ว. คำว่า เพราะภาวะที่เห็น
ประจักษ์ คือ เพราะภาวะที่ประจักษ์แก่
 พระโยคีผู้ปฏิบัติอยู่ วิจิกจนา ในพระศาสนา
ผู้ทรงแสดงข้อปฏิบัติ ถูกละไป โดยนัยว่า
 "บุคคลผู้แสดงสมมาปฏิบัติเห็นเช่นนี้ได้, ต้อง
 เป็นพระผู้มีพระภาค สมมาสมพุทเจ้า ทนอ"
 ดังนี้.

ปฏิปัตติยนฺติ ปฏิชฺชชมานณานปฏิปัตติยํ.
ปฏิปัตติผลฺเลติ ตาย สาเชตพฺเพ โลกีย-
 โลกุตฺตรผลฺเล. วิจิกจนา ปหฺยยฺติ ฌมฺมณฺว-
 วิจารณ์ทพเลน วิจารณ์พเลน. อิตฺติ
ปณฺจ นีวรณานิ ปหฺยยฺนฺตีติ เอวํ ปฏิภาค-
 นิमितฺตปฏิลาภสมกาลเมว เหฏฺฐา ปวตฺต-
ภาวนาภาวนิปุณฺณเนหิ สมาธิอาทีหิ
กามจฺจนฺทาทีหิ ปณฺจ นีวรณานิ วิชฺขมฺภนฺวเสณ
ปหฺยยฺนฺติ.

คำว่า ในการปฏิบัติ คือในการปฏิบัติ
 ฌานที่กำลังปฏิบัติอยู่. คำว่า ในผลของการ
ปฏิบัติ คือ ในโลกียผล และโลกุตฺตรผล ที่พึง
 ทำให้สำเร็จได้ด้วยการปฏิบัตินั้น. ชื่อว่า
วิจิกจนา ถูกละไป ก็โดยกำลังของวิจารณ์
 โดยกำลังที่วิจารณ์ อันคล้อยตามธรรมนำมา.
 คำว่า นิ वर्ณ ๕ ถูกละไปอย่างนี้ ความว่า
 นิ वर्ณ ๕ มีกามฉันทเป็นต้น ถูกพระโยคีละไป
 โดยเกี่ยวกับเป็นการข่มไว้ด้วยธรรม มีสมาธิ
 เป็นต้น อันสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งภาวนาที่
 เป็นไปในหนหลัง สิ้นกาล พร้อมกันกับการ
 ได้มาซึ่งปฏิภาคนิมิตนั้นเทียว อย่างนี้.

คุณอรุณี สิริวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น หิ ปฏิปกฺขเณ วินา ปหาตพฺพสุส จริงอยู่ เว้นธรรมอันเป็นปฏิปักษ์เสีย ก็ย่อม
 ปหานํ สมฺภาวติ, ปฏิปกฺขา จ สมฺภาวติโย ไม่มีการละธรรมที่ควรละ, ก็ธรรมมีสมาธิ
 กามจฺจนฺทาหีนํ. ยถา เปฏฺเฏ "สมาธิ เป็นต้น เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมมีกามฉันท
 กามจฺจนฺทสุส ปฏิปกฺโข"ติอาหิ. เป็นต้น. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ใน
 ปกรณ์เปฏฺเฏ ว่า "สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อ
 กามฉันท" ดังนี้ เป็นต้น.

เตเนว จ "อิเมหิ เตสํ นีวรณานํ
 ปหานนุ"ติ ปหานปรีที่ปนฺมุขเณ ฉานงฺกานิ
 สรฺูปโต^๑ หสฺเสตุ "ตฺสฺมีเยว จ"ติอาหิ
 วุตฺตํ ตตฺถ ตฺสฺมีเยว จาติ ยนฺตํ ยถาอุปฺภูจฺติ
 อุกฺกหนิมิตฺตํ ภาณิตฺวา วิย อุปฺภูจฺติ, ตสฺส
 ปฏิจฺจนฺนฺภูตํ^๒ ปฏิภาณิมิตฺตํ, ตสฺมีเยว
 นิมิตฺเต.

ก็เพราะเหตุนี้ นั้นแหละ ท่านอาจารย์
 ประสงค์แสดงองค์มานทั้งหลาย โดยตัว
 สภาวะที่มีอยู่ โดยแสดงการละเป็นช่องทาง
 ว่า "การละนิวรรณ์เหล่านั้น ย่อมมีได้ด้วย
 องค์มานเหล่านั้น" ดังนี้ จึงกล่าวว่า
 "ตฺสฺมีเยว จ" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า (มีการยกจิตไว้) ในนิมิตนั้นนั้นแหละ
 คือ ในนิมิตซึ่งเป็นปฏิภาณิมิต ที่ปรากฏคฺจ
 ชำแรกอุคฺกหนิมิตตามที่ปรากฏออกมา, เป็น
 นิมิตที่เป็นร่องรอยแห่งอุคฺกหนิมิตนั้นนั้นแหละ.

^๑ ฉ. สรูปโต.

^๒ ปฏิจฺจนฺนฺภูตนิ ภเวยฺย เอวฺมุปฺปริปี.

พระโยคีผู้มีจิตสทรรคด้วยปีติ. คำว่า เกิด
ปัสสัทธิ ก็สำเร็จกายปัสสัทธิ และจิต-
ปัสสัทธิ. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "ปีติมนัสสุ
กาโย ปัสสมุทติ" กายของภิกษุผู้มีใจปีติย่อม
ระงับ ดังนี้.

ปัสสัทธินิมิตต์ ปัสสัทธิเหตุกั สุขั
"ปัสสัทธิกาโย สุขั เวทยตี"^๑ วจนโต.
สุขันิมิตตา สุขัจจยา เอกกคตา. "สุขัโน
จิตต์ สมာธิตี"^๑ ที วัตต. อิติ ฉานงฺกานิ
ปาคฺฆวนฺตีติ เอว. เอตานิ วิตกฺกาทีนิ
ฉานงฺกานิ ตสมึเยว นิมิตฺเต อุปฺปชฺชนฺติ.
ปฺรชฺฌานปฺริหิพฺภูตฺนติ ปฺรชฺฌานสุส
ปฺริจฺจนฺนฺต. ตฺขณฺเยว ปฺริภาคนิมิตฺตปฺริลาภ-
สมกาลเมว อุปลารชฺฌานมฺปิ นิพฺพตฺตติ, น
นึวรณฺปทานเมวาทิ อธิปฺปาโย.

สุข ที่มีปัสสัทธิเป็นเหตุ ชื่อว่า ปัสสัทธินิมิตต์
ตามคำที่ตรัสไว้ว่า "ปัสสัทธิกาโย สุขั
เวทยตี" ภิกษุผู้มีกายระงับแล้ว ย่อมเสวยสุข
ดังนี้. เอกกคตา ที่มีสุขเป็นปัจจัย ชื่อว่า
มีสุขเป็นเหตุ. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "สุขัโน
จิตต์ สมာธิตี" จิตของภิกษุผู้มีสุข
ย่อมตั้งมั่นเสมอ ดังนี้. คำว่า องค์ฉาน
ทั้งหลาย ย่อมปรากฏอย่างนี้ ความว่า
องค์ฉานทั้งหลายมีวิตกเป็นต้นเหล่านี้ ย่อม
เกิดขึ้นในนิมิตนั้นนั่นแหละ อย่างนี้. คำว่า
อันเป็นรูปเปรียญของปฐมฉาน คือ อันเป็น

๑-๑ อง. ปญจก. ๒๒/๒๕, ที. ส.
๔/๒๕๔, อง. ติก. ๒๐/๓๑๓,
อง. เอกาทสก. ๒๔/๓๖๒.

บุตร-ธิดา น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.
ขออุทิศส่วนกุศลให้ น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.

ร่องรอยแห่งปฐมฌาน. อธิบายว่า แม้
อุปจารฌาน ก็ย่อมบังเกิดในขณะนั้นนั่นแหละ
คือ สันกาลพร้อมกันกับการได้มาซึ่งปฏิภาณ-
นิมิตนั้นแหละ, ไม่ใช่เฉพาะการละนิวรณ์
เท่านั้น ดังนี้.

วินีลกาธิกมฺมฺฐานวณฺณา

**พรรณนากรรมฐานมีวินีลกอสุกกรรมฐาน
เป็นต้น**

๑๑๘. วินีลกาที่สุปิ กมฺมฺฐานเนสุ.
ลกฺขณํ วุตฺตฺนฺติ ยนฺตํ นิมิตฺตคฺคฺกฺทลลฺกฺขณํ
วุตฺตํ. วุตฺตฺนเยเนวาทิ อุตฺตฺมาตเก
วุตฺตฺนเยเนว. สห วิเนจฺเจเน, อธิปฺปาเยน
จาทิ สฺวินิจฺฉยาธิปฺปายํ. ตํ สพฺพํ ลกฺขณํ
เวทิตพฺพนฺติ สมฺพฺนฺโธ.

๑๑๘. ในกรรมฐาน แม้มีวินีลกอสุก-
กรรมฐานเป็นต้น. คำว่า ลักษณะที่ท่านกล่าว
ไว้ คือลักษณะการถือเอานิมิตที่ท่านกล่าวไว้
นั้น อันใด. คำว่า ตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว
นั่นแหละ คือ ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในอุทฺต-
มาตกอสุกกรรมฐานนั่นแหละ. ลักษณะชื่อว่า
สฺวินิจฺฉยาธิปฺปายํ เพราะอรรถว่า เป็นไป
พร้อมทั้งคำวินิจฉัย, และคำอธิบาย. เชื่อม
ความว่า ตํ สพฺพํ ลกฺขณํ เวทิตพฺพํ.

บุตร-ธิดา น.อ.กล้าหาญ ชาญชนบท ร.น.
ขออุทิศส่วนกุศลให้ น.อ.กล้าหาญ ชาญชนบท ร.น.

กพรกพรวณฺณติ เยภุยุเยน สพลวณฺณิ.
อุสฺสทวเสนาติ รตฺตเสตฺถนึลวณฺณเณสฺส อุสฺสทสฺส
 วณฺณสฺส วเสน.

คำว่า (ปรากฏเป็น) สีต่าง ๆ คือ
 สีต่างพร้อยโดยมาก. คำว่า ตัวยออำนาจแห่ง
สีที่มีหนาแน่น คือ ในบรรดาสีแดง สีขาว
 และสีเขียว ปรากฏตัวยออำนาจแห่งสีที่มี
 หนาแน่น.

สนฺนิสินฺนติ นิจุลภาเวเนว สพฺพโส
 ธิรตฺติ^๑

คำว่า สงบนิ่ง คือ ถึงความมั่นคงโดย
 ประการทั้งปวง เพราะความที่ไม่สั่นไหว
 นั้นเอง.

โจราฎวียนฺติ โจเรหิ ปริยฺญูจฺจิตฺตอรรณฺเณ.
ยตฺถาติ ยสฺมิ อาฆาตฺเต. ฉินฺนปริสฺสุจฺจาเนติ
 ฉินฺนปริสฺสวนฺเต. จาเน. นานาทีสาย^๒
ปติตฺมปฺปติ ฉินฺนํ หุตฺวา สรียสฺส ฆนฺธทฺวยํ
 วิสฺสิ ทิสาสฺส ปติตฺมปิ. เอกาวชฺชเนนาติ
 เอกสมฺมนาหาเรน.

คำว่า ในดวงใจ คือในป่าที่พวกโจร
 ซ่องสุมกันอยู่. คำว่า ในสถานที่ที่ (พระ-
 ราชารับสั่งให้จับพวกโจร) คือในสถานที่ที่
 เป็นทะเลงแวง. คำว่า ตรงที่คนถูกสีหะหรือ
เสือโคร่งกัดตัวขาด คือตรงที่มีคนถูกสีหะ
 เป็นต้นกัดตัวขาด. คำว่า แม้ที่ตกไปทางทิศ
ต่าง ๆ คือ ร่างที่ขาดเป็น ๒ ท่อน แม้ตกไป
 ทางทิศทั้งหลายแต่ละทิศ. คำว่า โดย

^๑ กิมิท ๑ ธิรปฺปตฺตฺตฺนติ มณฺเณ.

^๒ ฉ. นานาทีสาย.

อ่าวชชนะ เดียวกัน คือ โดยการนี้ก็น้อมมา
คราวเดียวกัน.

อาปาถ อากัจฉีตี^๑ เอกชณฺ์ อาปาถ
อากัจฉตี. วิสุตาสี อาปชชตี อเชคฺฉณฺ์
อุปกฺฉณฺ์ เสยฺยถาปี ฉวทาโท. สหตฺถา
อปฺรามสเน ชิกฺฉณา สณฺฺจาทิเยวาทิ อาท
"กตฺตรณฺฺญา วา ทตฺแทน วา ฯเปฯ
อุปนาเมตพฺพตี. วิจฺฉิทฺทภาวปณฺฺณายนตฺถิ
เอกงฺกุลนฺฺตรกรณฺ์. อุปนาเมตพฺพตี
อุปเนตพฺพ.

คำว่า มาสู่คลอง ก็มาสู่คลอง (ทวาร)
พร้อมกัน. คำว่า จะถึงความคุ้นเคยไป
คือ จะพึงเข้าถึงความเป็นสิ่งไม่น่ารังเกียจ
เหมือนอย่างผู้เป็นสัปเทร่อ ฉะนั้น ความ
น่ารังเกียจย่อมตั้งอยู่ได้ ก็ในเพราะฉฉ
ไม่แตะต้องด้วยมือของตนนั้นเทียว เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ควรใช้
ไม้ถือ หรือไม้เท้า งัดให้เข้าไปหากัน..."
ดังนี้. การทำให้มีช่องห่างกันสัก ๑ องคุลี
ก็เพื่อทำความเป็นวิจฉิททอสฺก ให้ปรากฏ.
บทว่า อุปนาเมตพฺพตี แปลว่า ควรงัดให้
เข้าไปหากัน.

ชายิตสทิสเมวาทิ ชายิตาสุภทิสเมว.
องฺกุลนฺฺตรนฺฺติ วิวิทฺ ชิตฺถิ สรีราวยว
องฺกุลนฺฺตร องฺกุลนฺฺตร. กตฺวา วาทิ

คำว่า เหมือนร่างที่ถูกกักกั้นนั้นแหละ
คือเหมือนอสฺกที่ถูกสัตว์กักกั้นนั้นแหละ. คำว่า
ให้มีช่องห่างกันส่วนละ ๑ องคุลี คือ (พึงใช้

^๑ ฉ. อาปาถมาคัจฉตี.

กตฺตรยญฺจียา วา ทณฺทเกณ วา สยฺม กตฺวา
วา.

ให้เขาทำ หรือทำเอง) ให้ส่วนแห่งสระ
ที่ถูกทิ้งไว้ มีประการต่าง ๆ มีช่องห่างกัน
ส่วนละ ๑ องคุลี. บทว่า กตฺวา วา
ได้แก่ หรือว่าใช้ไม้ถือ หรือไม้เท้า (ทำให้มี
ช่องห่างกันส่วนละ ๑ องคุลี) ด้วยตนเอง.

ลทฺธปฺปหารานนฺติ ลทฺธาวุชฺชปฺปหารานํ
มุขโตติ สมฺปนฺนโต. มุขโตติ ปหาราติมุขโต.
ปคฺขรฺมานกาเลติ โลหิตํ ปคฺขรฺมานกาเล.
โลหิตกํ ลพฺภตฺตีติ โยชฺนา.

บทว่า ลทฺธปฺปหารานํ เชื่อมความว่า
ลทฺธาวุชฺชปฺปหารานํ มุขโต (แปลว่า ทางปาก
แผลของร่างที่ได้รับการประหารด้วยอาวุธ).
บทว่า มุขโต แปลว่าทางปากแผลของ
ร่างกายที่ได้รับการประหารเป็นต้น. คำว่า
ในเวลาที่มีน้หลังไหลออกมา ประกอบ
ความว่า โลหิตกอสูก ย่อมได้ในเวลาที่โลหิต
หลังไหลออกมา.

ตฺนฺติ ปุพฺพกํ. เตสุติ โสณาทิสฺรีเรสุ.
อญฺจิกนฺติ อญฺจิกอสูกํ นานปฺปการโต วุตฺตนฺติ
สมฺปนฺนโต. ปุริมฺนเยเนวาทิ ปุพฺพเพ
อุทฺธมาตเก วุตฺตนเยเนว.

บทว่า ตํ ได้แก่ ปุพฺพกอสูก นั้น.
บทว่า เตสุ ได้แก่ ในร่างของสุนัขบ้าน
เป็นต้นเหล่านั้น. บทว่า อญฺจิกํ เชื่อมความ-
ว่า อญฺจิกอสูก ตรีสไว้โดยประการต่าง ๆ.
คำว่า ตามนัยก่อนนั้นแหละ คือ ตามนัยที่ได้
กล่าวแล้วในอุทฺธมาตกอสูกข้างต้น นั้นแหละ.

บุตร-ธิดา น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.

ขออุทิศส่วนกุศลให้ น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.

๑๑๘. ตฺนติ อฏฺฐิกิ. น อุปฺภูจฺจาตีติ
 สภาวโต น อุปฺภูจฺจาตี, ปฏิกฺกุลวเสณ น
อุปฺภูจฺจาตีติ อตฺโต. เตนาห "โธทาตฺกสฺสึ-
สมฺเมโท โหตี"ติ. อฏฺฐิกเก ปจฺมวยาตี-
สลฺลภฺขณํ (^๑) น สกฺกาตี "ลฺิงกนฺตี อิธ
หตฺถาทีนํ นามน"ติ วุตฺตํ.

๑๑๘. บทว่า ตฺ ไ ใต้ แก่ อฏฺฐิกกอสฎ.
 คำว่า จะไม่ปรากฏ ก็จะไม่ปรากฏโดย
 สภาวะ, ความว่า จะไม่ปรากฏโดยเกี่ยวกับ
 เป็นปฏิกุล. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่
 "จะมีการปะปนกับโธทาตกสสิไป" ดังนี้.
 พระโยคี ไม่อาจจะกำหนดเพศมีปฐมวัย
 เป็นต้น ในชั้นกระดูกได้ เพราะเหตุนี้ ท่าน
 จึงกล่าวว่ "คำว่า เพศ ในอฏฺฐิกกอสฎ
เป็นชื่อของอวัยวะมีมือ เป็นต้น" ดังนี้.

อฏฺฐิกสงฺขลิกา ปน "อຍံ ทฺหฺรສສ, ອຍံ
โยพฺพเน ຈິຕສສ, ອຍံ ອວຍເວທີ
วฺທຸຕິປັປຕຸຕສສາ"ຕີ^๒ ເວັ ອວຍວເສນ
ວງฺກຸສເປຕຸ ສກຸເຊຍຍາວ, ອພຍາປິຕາຍ ปน
น กหิตนฺตี เวทิตພຸ.

แต่ว่ากระดูกทั้งร่าง อาจที่จะกำหนดด้วย
 อำนาจแห่งอวัยวะ (กระดูกส่วนย่อย ๆ
 ที่ประกอบกันเป็นร่าง) อย่างนี้ ว่า "นี่เป็น
 ของเด็ก, นี่เป็นของคนผู้ตั้งอยู่ในวัยหนุ่ม-
 สาว, นี่เป็นของคนผู้ถึงความใหญ่โต ด้วย
 อวัยวะทั้งหลาย" ดังนี้ ได้ทีเดียว, พึงทราบ
 ว่า ก็เป็นอันถือเอา (โดยเพศคือวัย) ไม่ได้
 ก็เพราะความที่มันไม่รวมติดกันอยู่.

^๑ เอตฺถนฺตเร ปน กาทฺนฺตี ปทํ นฏฺฐํ มณฺเณ.
^๒ ฉ. วฺທຸຕິປັປຕຸຕສສາຕີ.

ยทิปี อฏฺฐิกสงฺขลิกายํ สนฺธิโต ววฏฺฐาปนํ
 ลพฺภติ, อฏฺฐิกเก ปน น ลพฺภตฺตี
 ตสฺส อนิยตฺวาทีปนตฺถํ กมฺวิลงฺฆนํ กตฺวา
 "ตสฺส ตสฺส อฏฺฐิโน นินฺนฏฺฐานถลฏฺฐาน-
 วเสนา"ติอาที วุตฺตํ. ตตฺถ นินฺนฏฺฐานํ นาม
 อฏฺฐิโน วินตฺตปฺเทโส.

พระโยคี ย่อมได้การกำหนดโดยที่ต่อในร่าง
 กระจกก็จริง, แต่จะไม่ได้ในชั้นกระจก
 (ชั้นเดียว) เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 ประสงค์แสดงความที่อฏฐิกอสุภกั้น เป็น
 ของไม่แน่นอน (เกี่ยวกับการกำหนดโดย
 ที่ต่อ) จึงทำการสลับลำดับกัน กล่าวว่า
 "ส่วนโดยที่เว้าและโดยที่นูน พึงกำหนด โดย
 เกี่ยวกับกระจกชั้นนั้น ๆ มีส่วนที่เว้า และ
 ส่วนที่นูนเกิด" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 ชื่อว่าส่วนที่เว้า คือส่วนที่คอดกุ่มแห่งกระจก.

ถลฏฺฐานํ อุนนตฺตปฺเทโส. ฆฏฺฐิตฆฏฺฐิตฏฺฐาน-
 วเสนาติ อนฺปกตฺนหารุพฺพธานํ, อิตเรสญจ
 อณฺณมณฺณํ สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐฏฺฐานวเสน.
 อนฺตรวเสนาติ อณฺณมณฺณสฺส อนฺตรวเสน
 สฺสึรวเสน จ. สพฺพตฺถเวาติ สกฺลยา
 อฏฺฐิสงฺขลิกาย, สพฺพสฺมี วา อฏฺฐิกเก.

ชื่อว่า ส่วนที่นูน ได้แก่บริเวณที่ปูดขึ้น.
 คำว่า โดยเกี่ยวกับเป็นที่ที่กระจก ๒ ชั้น
 ต่อกัน คือ โดยเกี่ยวกับเป็นที่ที่ร่างกระจก
 อันยังไม่ปราศจากเส้นเอ็นรักรึง, และ
 กระจก (ที่เป็นชั้น ๆ) นอกซึ่งติดกันและกัน
 อยู่? คำว่า โดยเกี่ยวกับที่ระหว่าง (แห่ง
 กระจกทั้งหลาย) คือโดยเกี่ยวกับที่ระหว่าง

๑ ฉ. อนุปกต...

๒ สํลิลิฏฺฐสํลิลิฏฺฐ...อิติ มญฺเญ.

๑ คำแปลนี้ แปลตามนัยของท่านผู้ชำระฉบับ
 บาลีในครั้งแรก.

ขออุทิศส่วนกุศลให้ น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.
 บุตร-ธิดา น.อ.กล้าหาญ หาญชนบท ร.น.

กระดูกท่อนหนึ่งกับท่อนหนึ่ง และโดยเกี่ยวกับ
ที่เป็นโพรง. คำว่า (พึงทำญาณให้เหี่ยวไป)
ในกระดูกทั้งหมดนั้นแหละ คือ ในร่างกระดูก
ทั้งสิ้น, หรือในชั้นกระดูกทุกชั้น.

๑๒๐. เอตถาติ เอตสฺมี อฏฺฐิกาสุภ.
ยฺชชฺมานวเสน สลลฺกเขตพฺพติ ยํ
นิมิตฺตคฺคฺคหณํ ยตฺถ ยฺชชฺติ, ติ ตตฺถ
อุคฺคณฺหนตฺถํ นิมิตฺตคฺคฺคหณวเสน อุปลกฺเขตพฺพ.
สกลายาติ อนวเสสฺสภากาย ปริบุญฺณาวายาย.
สมฺปชฺชติ นิมิตฺตปุญฺจานวเสน. เตสุติ
อฏฺฐิกสงฺขลิกฏฺฐิกเสสุ. วตฺตํ อฏฺฐกถาย.
ตนฺติ "เอกสทิสเมวา"ติ วจนํ.

๑๒๐. บทว่า เอตถ แปลว่า ใน
อฏฐีกอสุภนี้. คำว่า พึงสังเกต โดยเกี่ยวกับ
การถือเอาในอวัยวะส่วนที่เหมาะสม ความว่า
การถือเอาชนิดใด ย่อมเหมาะสมในอวัยวะ
ส่วนใด, ก็พึงสังเกตการถือเอาชนิดนั้น โดย
เกี่ยวกับการจะถือเอาชนิด เพื่อจะเรียนเอา
ในอวัยวะส่วนนั้น. คำว่า (ย่อมสำเร็จใน
ร่างกระดูก) ทั้งสิ้น คือ อันไม่มีส่วนเหลือ
ให้แก่ อวัยวะครบ. ชื่อว่า ย่อมสำเร็จ
ก็โดยเกี่ยวกับความปรากฏแห่งนิมิต. คำว่า
ในกระดูกเหล่านั้น คือในร่างกระดูกและชั้น
กระดูก. ชื่อว่า คำที่ท่านกล่าว ในอรรถกถา.
คำว่า คำนั้น คือ คำว่า "เป็นเช่นเดียวกัน
ทีเดียว".

คุณน้อย นาคเจริญ และคณะ
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"เอกสมิ อฏฺฐิเก ยุตฺตณฺ"ติ อิหิ ยถา คำว่า "ใช้ได้ในกระดุกขึ้นเดียว" นี้ ท่าน
 วินีลกาทิสุ อุกินฺนํ นิमितฺตานิ ยถารหิ กล่าวไว้ เพราะได้ทำไว้ในใจว่า นิमित
 วณฺณวิเสสโต, ปริปฺพณฺนาปริปฺพณฺโต, สวิวรา- ทั้งสอง ในวินีลกอสุภเป็นต้น ย่อมได้ความ
 วิวรโต, จลาจลโต จ วิเสโส ลพฺภติ, น แยกต่างกัน โดยสีที่ต่างกัน, โดยเป็นร่าง-
 เหวเมตฺสสาติ กตฺวา วุตฺตํ, น ปน สพฺเพน เต็มกับร่างที่ไม่เต็ม, โดยเป็นร่างที่มี
 สพฺพํ วิเสสภาวโต. เตเนวหา ช่องห่างกับร่างที่ไม่มีช่องห่าง และโดยเป็น
 "เอกอฏฺฐิเกปิ จา"ติอาทิ. ร่างที่สั้นไหวกับร่างที่ไม่สั้นไหว ตามควร
 จันโต, ในอฏฺฐิโกสุภขึ้นเดี่ยวนั้น ย่อมได้ความ
 แยกต่างกัน ฉะนั้น ห้ามมิได้ ดังนี้, แต่ว่า
 ย่อมไม่ได้ความแตกต่างกัน เพราะไม่มีความ
 ต่างกันเลย โดยประการที่ขบวงก็หาไม่.
 เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่า
 "อนึ่ง แม้ในกระดุกขึ้นเดียวกัน"ดังนี้เป็นต้น.

ตตฺถ วิภจฺเจนาติ^๑ สุวิภูตอฏฺฐิรูปตฺตา ในคำเหล่านั้น คำว่า น้ำขยะขยง
 อฏฺฐิภาเวเนว วิรูปเณ. ภยานเกนาติ คือ น้ำเกลียด โดยความเป็นกระดุกนั้นเดียว
 เตเนว ปากตฺกิสตฺตานิ ภยวเหเน. เพราะเป็นรูปกระดุกชัดเจนนั่น. คำว่า
ปีติโสมนสฺสชนเกนาติ สดฺดมภูฏภาเวเน น้ำกล้ว คือ เพราะเหตุนี้ นั้นแหละ จึงเป็น
 อฏฺฐจฺจานโต, ภาวนาย จ สวิเสสตฺตา เหตุนำมาซึ่งความกล้วแก่สัตว์ทั้งหลาย ตาม

^๑ ฉ. พิกจฺเจนาติ.

ปีติยา, โสมนัสสัส จ อุปาทเคน.
เตเนวาท "อุปจรรวหตฺตา"ติ.

ปกติ. คำว่า ที่ทำให้เกิดปีติโสมนัสได้ คือที่ทำให้
ปีติ, และโสมนัสให้เกิดขึ้นได้ เพราะปรากฏ
โดยความเป็นนิมิต ที่ละเอียดอ่อนและ
เกลี้ยงเกลาและเพราะภาวนามีความวิเศษ.
เพราะเหตุนี้เอง ท่านจึงกล่าวว่า
"เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งอุปจระ" ดังนี้.

อิมสฺมี โอภาเสติ อุคฺคทปฏิกาก-
นิมิตฺตานํ วุตฺตญฺฐานเ. ทวารํ ทตฺตวาวาติ
"ปฏิกุลภาเวเยว ทิจฺเจ นิมิตฺตํ นาม โหตี"ติ
เอตฺตเก เอว อจฺตวา อนนฺตรเมว "ทวิธ
อิธ นิมิตฺตบฺ"ติอาทีนา อุคฺคทปฏิกากนิมิตฺตานิ
วิภินฺตวา วจเนน ยถาวุตฺตสฺส นิมิตฺตวิภาคสฺส
ทวารํ ทตฺตวาว วุตฺตํ.

คำว่า ในโอกาสนี้ คือ ในฐานะที่
กล่าวถึง อุคคทนิมิตและปฏิภาคนิมิต. คำว่า
ให้ช่องไว้แล้วเทียว คือ ท่านไม่หยุดอยู่
แต่คำว่า "ชื่อว่านิมิต ย่อมมี เมื่อได้เห็น
ความเป็นปฏิกูลแล้วนั่นเอง" ดังนี้ เพียงนี้
เท่านั้น ยังกล่าวให้ช่อง สำหรับการจำแนก
นิมิตตามที่กล่าวแล้ว ต่อไปเลยเทียว โดย
กล่าวจำแนกอุคคทนิมิตและปฏิภาคนิมิต ไว้ว่า
"นิมิตในอสุภนี้มี ๒ อย่าง" ดังนี้ เป็นต้น.

นิพฺพิทฺตปฺปนฺติ "สฺสณฺ"ติ วิกฺกปฺเปน นิพฺพิทฺตปฺป,
อสุภฺนฺเตววาติ อตุโธ. วิจาเรตฺวาติ
"เอกสฺมี อฏฺฐิเก ยุตฺตบฺ"ติอาทีนา
วิจาเรตฺวา.

คำว่า (กระทำให้) หมควักป คือหมคข้อ-
กำหนด โดยข้อกำหนดว่า "งาม", ความว่า
(กระทำว่า) ไม่งามนั้นเทียว. คำว่า เรา
ได้วิจารณ์ (คำใดไว้) คือ เราได้วิจารณ์ไว้

คุณนงเยาว์ พงษ์กษัตริย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ด้วยคำว่า "คำนั้น ใช้ได้ในกระดูกชั้นเดียว"
ดังนี้ เป็นต้น.

มหาตีสสเถรสสาติ เจตียปพพต-
วาสิมหาตีสสเถรสส. นิทสนานันตี
ทนต์ฎจิกมตตทสสเนน สกลสสาปี ตสสา
อิตถียา สรีรสส อฏฐิสงฆาฎฎาเว
อฎฎานาที เอตถ อฏฐิกกมฎฎาเน
อุคคทฎฎากนนิมิตตานัน วิเสสวิภาวนานี
อุทาทธานัน.

คำว่า พระมหาตีสสเถระ ได้แก่
พระมหาตีสสเถระผู้อาศัยอยู่ ณ เจตีย-
บรรพตวิหาร. คำว่า จัดเป็นนิทสนะ
ความว่า เรื่องที่ร่างของหญิงนั้น แม้ทั้งสิ้น
มีความปรากฏเป็นโครงกระดูกไป โดยการที่
เห็นเพียงกระดูกพัน เป็นต้น เป็นอุทาหรณ์
ที่ส่งถึงความต่างกัน แห่งอุคคทนิมิตกับ
ฎฎากนนิมิต ในอฎฐิกกรรมฐาน นี้.

สฎกโณติ สวาสนานัน กิเลสานัน
ปหีนตตะ สุปริสฎทคโณ. ทสสทโลจเนนาติ
สทสสฎเชน เทวานมินุเทน. โส หิ
เอกาสเนเนว สทสสอตุถานัน วิจารณสมตฎเณ
ปณฎาจกขุณา สมณนาคตตตะ "สทสสฎโช"ติ
วุจจติ. อุตถิตี "โย ธีโร สพพธิ
ทนต์"ติอาทีนา อภิตุฎฎกิตติสทโท.

คำว่า ผู้มีพระคุณอันงดงาม คือ ผู้มี
พระคุณวิสุทธิคือ เพราะทรงละกิเลสทั้งหลาย
พร้อมทั้งวาสนาได้แล้ว. บทว่า ทสสท-
โลจเนน แปลว่า ท้าวสหัตถ์นัยน์ ได้แก่
พระอินทร์ผู้เป็นจอมเทพ. จริงอยู่ พระ-
อินทร์ผู้เป็นจอมเทพนั้น เรียกว่า "ท้าว
สหัตถ์นัยน์" เพราะถึงพร้อมด้วยจักษุคือปัญญา

๑ วิ. มหา. ๔/๗๐.

คุณงเยาว์ พงษ์กษัตริย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่สามารถพิจารณาอรรถตั้งพัน โดยการนั่ง
 เพียงครั้งเดียวเท่านั้น. คำว่า มีพระเกียรติ
อันท้าวสหัสันย์ทรงสรรเสริญ คือมีพระ-
 กิตติศัพท์ อันท้าวสหัสันย์สรรเสริญอยู่แล้ว
 ด้วยคำว่า "โย ธีโร สัพพธิ ทนฺโต"
 (แปลว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ผู้ทรง
 เป็นปราชญ์ ฝึกฝนแล้ว ในธรรมทั้งปวง)
 เป็นต้น.

ปิกณกถาวรรณนา

พรรณนาปิกณกถา

๑๒๑. อุชฺฐปฏิปกฺเขน ปหีนภาวํ
 สนุธายาท "สฺวิกฺขมภิตฺราคตฺตทา"ติ.
อสุภฺปเปโทติ อุทฺธุมาทกาทีอสุภฺวิภาโค.
สรีรสภาวปฺปตฺติวเสนาติ สรียสฺส อตฺตโน
 สภาวฺปกมฺนฺวเสน. สรียํ ที วินสฺสฺมานํ
 อณฺณรฺูปเนญฺจิตฺสฺส รกฺขสฺสฺส วิย สภาวปฺปตฺติ-
 วเสเนว วินสฺสตี.

๑๒๑. ท่านอาจารย์หมายเอาภาวะที่
 ละได้ด้วยธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ตรง จึงกล่าว
 ว่า "เพราะความที่เธอข่มกามราคะได้เป็น
อย่างดี" ดังนี้. คำว่า ประเภทแห่งอสุภ คือ
 การจำแนกอสุภมีอุทฺธุมาทกอสุภ เป็นต้น. คำว่า
เกี่ยวกับการถึงสภาพแห่งร่างกาย คือ
 เกี่ยวกับการที่ร่างกาย เข้าถึงสภาพของตน.

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ
 บิดามารดา บังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

จริงอยู่ ร่างกายเมื่อจะพินาศ ย่อมพินาศไป โดยเกี่ยวกับการถึงสภาพ (เป็นร่างขึ้นพอง เป็นต้น) นั่นเอง คุจร่างกายของรากษส ที่ตั้งอยู่โดยรูปของสัตว์อื่น ฉะนั้น.

รากจริตเภทเวสนาติ รากจริตวิภาควเสณ.

ยทิ สรีรสภาวปุตฺติวเสณ อยมสฺสภูปฺเภโท

วุตฺโต, มหาสติปฏฺฐานาทีสุ^๑ กถิ

นวูปฺเภโทติ ? โส สรสโต เอว

สภาวปุตฺติวเสณ วุตฺโต, อยิ ปเนส^๒

ปรูปกุกเมนาปี^๓.

คำว่า เกี่ยวกับความต่างกันแห่งบุคคล

รากจริต คือ เกี่ยวกับการจำแนกบุคคล

รากจริต. ถ้าหากว่า ประเภทแห่งอสุภนี้

ตรัสไว้เกี่ยวกับ การถึงสภาพแห่งร่างกาย

ไซริ, ประเภทแห่งอสุภ ๘ อย่าง ใน

มหาสติปฏฺฐานสูตรเป็นต้น ตรัสไว้อย่างไร

เล่า ? ตอบว่า นี้เป็นข้อแตกต่างกันอัน

ปรากฏชัด คือ ประเภทแห่งอสุภ ๘ อย่างนั้น

ตรัสไว้เกี่ยวกับการถึงสภาพ ตามกิจของตน

อย่างเดียว, ส่วนประเภทแห่งอสุภ ๑๐ อย่าง

นั้น ตรัสไว้ เกี่ยวกับการถึงสภาพ แม้

เพราะความพยายามของผู้อื่น.

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๕, ม. มุ. ๑๒/๑๐๓.

^๒ ฉ. ปน.

^๓ ฉ. ปรูปกุกเมนาปี.

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ

บิดา มารดา บังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ตตถ จ อิธาคเตสุ ทสสุ อสุภสุ อนึ่ง ในบรรดาอสุภ ๑๐ ที่มาแล้ว
เอกจจาเนว กหิตานิ, อฏฺฐิกณฺจ ปณฺจธา^๑ ในที่นี้ อสุภบางอย่างเท่านั้น ที่ทรงถือเอาใน
วิภคฺตํ. ตานิ จ วิปสฺสนาวเสน, อิมานิ จ^๒ มหาสติปัฏฐานสูตรเป็นต้นนั้น, และอฏฺฐิกอสุภ
สมถวเสนาคี ปากโฏยํ เกโทติ. ก็ทรงจำแนกไว้เป็น ๕ อย่าง. อนึ่ง อสุภ ๙
เหล่านั้น ตรัสไว้ด้วยสามารถวิปัสสนา ส่วน
อสุภ ๑๐ เหล่านี้ ตรัสไว้ด้วยสามารถสมถะ
ดังนี้.

อิเมสํ ปน ทสฺสนมฺปิ อสุภภาว-
สามณฺณเณ สติปิ อวิเสสโต รากจริตานิ
สปปายภาเว ยํ วุตฺตํ "รากจริตเกทวเสน
จา"ติ, ตํ วิภิชิตฺวา ทสฺเสตฺตํ "วิเสสโต"ติ-
อาทิ วุตฺตํ. สุนภาเวน สฺสณฺจิตมฺปิ สรীর
ทสฺสณฺจิตเมว โทตีติ อุตฺตุมาทกสรีเร
สณฺฐานวิปคฺตํ ที่เปตีติ อาท "สรীরสณฺฐาน-
วิปคฺตูปกาสนโต"ติ.

ก็เมื่ออสุภทั้ง ๑๐ เหล่านี้ แม้ว่ามี
ความเป็นสปปายะ แก่บุคคลรากจริตทั้งหลาย
โดยไม่แปลกกัน เพราะความเป็นอสุภ
เหมือนกัน ท่านอาจารย์ก็ยิ่งประสงค์จำแนก
แสดงคำที่กล่าวไว้ว่า "และเกี่ยวกับความ
ต่างกันแห่งบุคคลรากจริต" จึงกล่าวว่า
"โดยแปลกกัน" ดังนี้ เป็นต้น. ท่านอาจารย์
แสดงความวิบัติแห่งทรวคตรง ในร่างกาย
ที่ชนพองว่า ร่างกาย แม้ว่าจะำรงทรวคตรง
ไว้ดี ก็เป็นอันดำรงไว้ไม่ดี เพราะภาวะที่

^๑ ฉ. ปญฺจวิธา.

^๒ ฉ. จ-สทฺโท น ทิสฺสตี.

พองอืดนั้นเที่ยว เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่า
"เพราะประกาศความวิบัติ แห่งทรวดทรง
ของร่างกาย" ดังนี้.

สณฺฐานสมฺปตฺติยํ รตฺโต สณฺฐานราจี,
 ตสฺส สปฺปายํ สณฺฐานราจสฺส วิภฺขมฺภุญฺญา-
 ภาวโต. กาโย เอว กายวณฺโณ, ตตฺถ
ปฏฺิพฺพตฺสส นิสฺสิตสฺส. สุสิรภาวปฺกาสนโต
 สุสิรสฺส วิวรสฺส อตฺถภาวปฺกาสนโต.

บุคคลผู้กำหนดในความถึงพร้อมแห่งทรวดทรง
 ชื่อว่า สณฺฐานราจี, ชื่อว่า เป็นสัปปายะ
 สำหรับบุคคลผู้กำหนด ในความถึงพร้อมแห่ง
 ทรวดทรงนั้น เพราะความเป็นอุบายข่มความ
 กำหนดในทรวดทรง. กายนั้นเอง ชื่อว่า
กายวณฺณะ, ได้แก่ (เพราะประกาศถึง
 ความที่) สิ่งอันเนื่อง คืออันอาศัยในกายนั้น
 (มีกลิ่นเหม็น). คำว่า เพราะประกาศ
ถึงความเป็นโพรง คือ เพราะประกาศซึ่ง
 ความที่โพรงคือช่องว่าง มีอยู่.

สรีเร ขณฺหาราจีโนติ สรีเร อํกฺขปจฺจํคานํ
 ธิรภาวํ ปฏฺิจฺจ อฺปฺปชฺชฺชนกราควโต.
วิภฺเขปฺปกาสนโต โสณฺสิงฺคาลาทีหิ
 อิตฺโต จิตฺโต จ วิภฺเขปฺสฺส ปกาสนโต

คำว่า สำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในความ
ที่บดตัน ในร่างกาย คือ สำหรับบุคคลผู้มี
 ความกำหนดอันอาศัยความแข็งแรง แห่ง
 อวัยวะใหญ่ในในร่างกายเกิดขึ้น. คำว่า

๑ ฉ. กายวณฺ.

องคฺปจฺจกฺลีสลาราคีโน สฺปายํ. อีทิสานํ เพราะประกาศความกระจัดกระจาย คือ
 กิร อนุภูจฺติรูปานํ อวยวานํ สาลีลา เพราะประกาศ ความกระจัดกระจายไป
 วิลาสิตี ^๒ วิศวคสมภวโต. ข้างนี้ ข้างนั้น เหตุเพราะสุนัขบ้าน สุนัข-
 จิ้งจอกเป็นต้น ชื่อว่า เป็นสฺปายะสำหรับ
บุคคลผู้มักกำหนดในลีลาแห่งอวัยวะใหญ่^๓น้อย.
 เพราะเกิดคล้ายกำหนดได้ว่า นัยว่า อวัยวะ
 ที่กำหนดรูปร่างมิได้แล้ว เช่นนี้จะมีลีลา คือ
 ท่าทางเยื้องกราย อะไรได้เล่าดังนี้.

สงฺฆาฏเมทวีกาโร ปกาสนโตติ สงฺฆาฏสฺส คำว่า เพราะประกาศความวิการ คือ
องคฺปจฺจกฺคานํ สํหตภาวสฺส สฺสมฺพนฺชตาย ความแตกแยกกัน แห่งร่างกายที่ติดกันอยู่
เมโท เอว วิกาโร สงฺฆาฏเมทวีกาโร, ความว่า ความวิการ คือความแตกแยกกัน
ตสฺส ปกาสนโต. โลหิตมกฺขิตฺปฏิภู- แห่งความเชื่อมกันเป็นอันดี แห่งร่างกายที่
ภาวปกาสนโตติ โลหิตํ มกฺขิตํ ติดกันอยู่ คือ แห่งความที่อวัยวะใหญ่^๓น้อย
หุตฺวา ปฏิภูภาโว ตสฺส ปกาสนโต. ติดกันอยู่ ชื่อว่า สงฺฆาฏเมทวีกาโร, ได้แก่
มมตฺตราชิโนติ "มม อายนฺ" อุบฺปชฺชนก- เพราะประกาศความวิการ คือความแตกแยก

^๑ ฉ. โภ.

^๒ ฉ. สฬาวิลาสิตี.

^๓ โลहितมกฺขิตนฺติ เอกปทํ ภเวยฺย.

ราควโต. ทนต์สมปตติราภิโนติ ทนต์สมปตติยัม
รณชนสีลสฺส.

กัน แห่งร่างกายที่ติดกันอยู่นั้น. บทว่า
โลหิตมกชิตปฏิภูภาวูปกาสนโต ความว่า
ความเป็นปฏิภูล ด้วยเป็นร่างกายที่มีโลหิต
เปื้อน ได้แก่ เพราะประกาศความเป็นปฏิภูล
ด้วยเป็นร่างกายที่มีโลหิตเปื้อนนั่น. คำว่า
บุคคลผู้มักกำหนดในความเป็นของเรา คือ
บุคคลผู้มีความกำหนดเกิดขึ้น ว่า "นี่
ของเรา" ดังนี้. คำว่า บุคคลผู้มักกำหนดใน
สมบัติแห่งพัน คือ บุคคลผู้มักกำหนดใน
ความถึงพร้อมแห่งพัน.

กสฺมา ปเนตฺถ อุทฺธมาตกาทีเก
ปจฺมชฺฌานเมว อุปฺปชฺชติ, น ทฺตียาทินฺตี
อนุโยคํ มนสิกตฺวา อาท "ยสฺมา ปนา"ติ-
อาที. อปริสณฺจิตชลาयाติ โสทวเสณ
ปวตฺตียา สมนฺตโต อฏฺฐิจิตชลา ย อสนฺนิสินฺ-
สลิลา ย. อริตฺตพเลนาคี ปาชนทณฺทพเลน.

ท่านอาจารย์ ทำคำชักใช้ไว้ในใจ ว่า
ก็ในอสุภ ๑๐ มีอุทฺธมาตกอสฺภเป็นต้น
เพราะเหตุไร จึงเกิดแต่ปฐมฌานเท่านั้น,
ไม่เกิดทุติยฌานเป็นต้นแล้ว ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"อนึ่ง เพราะเหตุที่" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า
มีน้ำไหลไม่หยุดนิ่ง คือ มีน้ำไหลไม่หยุดยั้ง
โดยรอบ เพราะไหลไปโดยเกี่ยวกับเป็น
กระแส ได้แก่มีน้ำไม่หยุดนิ่ง. บทว่า
อริตฺตพเลน แปลว่า ด้วยกำลังของไม้ถ่อ.

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) ยงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ
บิดามารดา บังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ทุพฺพลตฺตา อารมฺมณฺสฺสาคิ ปฏิกฺกุลภาเว^๑ คำว่า เพราะอารมณฺมิกาลังทฺราม ความว่า
 อตฺตนิ จิตฺตํ จเปตฺตํ อสมตฺตภาโว ภาวะที่ไม่สามารถจะยังจิตไว้ในตน (คือ
 อารมฺมณฺสฺส ทุพฺพลตฺตา. ปฏิกฺกุลเอ หิ ในอารมณฺนั้นแหละ) เพราะความเป็นปฏิกุล
 อารมฺมณฺ สรฺสโต จิตฺตํ ปวตฺตติ น สกฺโกติ, ชื่อว่า เหตุความทรมากาลังแห่งอารมณฺ.
 อภินิโรปนลกฺขณเณ ปน วิตฺกฺเกน จริงอยู่ ในอารมณฺที่เป็นปฏิกุล จิตย่อมไม่อาจ
 อภินิโรปิยมาเนว จิตฺตํ เอกกํ ลมฺติ. น ที่จะเป็นไปตามสภาวะของตนได้, แต่ว่า
วินา วิตฺกฺเกนาติ วิตฺกฺกรหิตานิ จิตฺตฺกฺวิตฺก ซึ่งมีการยกจิตขึ้นสู่อารมณฺเป็น
 ทุติยาทีชฌานานิ ตตฺถ ปตฺติจฺจิตฺตํ น ลมฺนฺติ. ลักษณะ ยกขึ้นสู่อารมณฺอยู่นั้นเทียว ย่อมได้
 เตนาท "วิตฺกฺกพฺเลเนวา"ติอาหิ. เอกกคะ (ความมีอารมณฺเดียว). คำว่า
เว้นวิตกเสย ก็ไม่(อาจจะตั้งอยู่ได้)
 ความว่า ฌานทั้งหลาย มีทุติยฌานเป็นต้นซึ่ง
 เว้นวิตก ย่อมไม่ได้ความตั้งมั่นในอารมณฺนั้น.
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ด้วยกำลัง
ของวิตกเท่านั้น" ดังนี้ เป็นต้น.

ยหิ ปฏิกฺกุลภาวโต อุตฺตมาตกาหิ- ท่านอาจารย์หมายเอาคำหักท้วง ที่ว่า
 อารมฺมณฺ ทุติยาทีนิ ฌานานิ^๑ นปฺปวตฺตตฺตติ, ถ้าหากว่าทุติยฌานเป็นต้น ย่อมไม่เป็นไปใน
 เอวํ สนฺเต ปรมชฺฌาเนนาปิ ตตฺถ น อารมณฺ มีอุตฺตมาตกอสฺสเป็นต้น เพราะความ
 อปฺปชฺชิตพฺพํ. น หิ ตตฺถ ปตฺติโสมนฺสฺसानิ เป็นปฏิกุลไซ้ร เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้ปฐมฌาน

^๑ ฉ. ทุติยาทีชฌานานิ.

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ
 บิดามารดา บังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

สมภโว ยุตโตติ โจนั สนุชทายท
"ปฏิญฺเลปิ เจตสมฺนิ"ติอาทิ. ตตฺถ
 อานิสฺสทสฺสวิตานีวรณสนฺตูปโรควูปสมานํ
 ยถากกมํ ปุပ္ผจฺจหฺทกวมฺนวิเรจนอุปมา
 โยเชตพฺพา.

ก็ไม่น่าเกิดขึ้นในอารมณ์นั้นได้. เพราะว่า
 ในอารมณ์นั้น ไม่สมควรเกิดปีติโสมนัส ดังนี้
 จึงกล่าวว่า "ก็ในอารมณ์แม้ที่เป็นปฏิญฺลน"
 ดังนี้ เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น ฟังประกอบคำ
 อุปมามีคนเหยยะ และการอาเจียนกับการ
 ช้ำถ้าย เข้าไว้กับความเป็นผู้เล็งเห็น
 อานิสฺสและความหายโรค คือความเร่าร้อน
 แห่งนิวรรณ์ตามลำดับเถิด.

๑๒๒. ยถาวุตฺตการณณ ทสฺธา
 ววตฺถิตมฺปิ สภาวโต เอกวิธเมวาทิ ทสฺเสตฺถ
"ทสฺวิธมฺปิ เจตฺน"ติอาทิ วตฺวา สุวายํ
 สภาโว ยถา อวิณฺญาณเกสฺ, เอวํ
 สวิณฺญาณเกสฺปิ ลพฺภเตว. ตสฺมา ตตฺถาปิ
 โยนิโสมฺนสิการวโต ภาวนา อิชฺฌเตวาทิ
 ทสฺเสนฺโต "ตเตตฺถ อิมินา ลกฺขณเณ"ติอาทิ-
 มาท.

๑๒๒. ท่านอาจารย์ เพื่อจะแสดงว่า
 อสุภ แม้กำหนดไว้เป็น ๑๐ อย่าง ด้วยเหตุ
 ตามที่กล่าวแล้ว ก็จัดว่ามีอย่างเดียวกันเท่านั้น
 โดยสภาวะ ดังนี้ จึงกล่าวว่า "อนึ่ง อสุภทั้ง
๑๐ อย่าง นั้น" ดังนี้ เป็นต้น เมื่อจะแสดงว่า
 สภาวะนั้น ย่อมได้แม้ในร่างที่มีวิญญาณ
 เหมือนอย่างในร่างที่ไม่มีวิญญาณ นั้นแหละ.
 เพราะฉะนั้น ผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมสำเร็จ
 ภาวนาได้ แม้ในร่างที่มีวิญญาณนั้นที่เดียว
 ดังนี้ จึงกล่าวว่า "ด้วยลักษณะนี้ อสุภนั้น"
 ดังนี้ เป็นต้น.

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ
 บิดามารดา ยังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

เอตถาติ เอตสฺมี ชีวมานกสรฺเร. บทว่า เอตถ แปลว่า ในร่างของคนเป็น อลงกาเรนาติ ปฏิชคฺคนบุพฺพเกน นี้. คำว่า เครื่องแต่งตัว คือเครื่อง อลงกรณณ. น ปณฺมายติ ปจฺรชนสฺสาติ แต่งตัว มีเครื่องชำระร่างกายเป็นสำคัญ. อธิปาโย. อติเรกติสตอฏฺฐจิกสมฺสฺสยฺ อธิบายว่า ไม่ปรากฏ แก่ชนส่วนมาก. ชื่อว่า ทนต์ฏฺฐิเกหิ สฺทฺธิ, เตหิ ปน วินา "ติมตฺตานิ เป็นที่สมแห่งกระดูก ๓๐๐ กว่าชิ้น (โดย อฏฺฐิสฺตานี"ติ กายกตาสติยฺ^๑ วกฺขติ. การนับ) พร้อมกับกระดูกพันทั้งหลาย, แต่ ท่านจ๊กกล่าวไว้ในกายกตาสติ ว่า "กระดูก มีประมาณ ๓๐๐ ชิ้น" ดังนี้ เว้นกระดูกพัน เหล่านั้น.

ฉิทฺทาวฉิทฺทนต์ ขุทฺทานุขุทฺทฉิทฺทนต์. บทว่า ฉิทฺทาวฉิทฺ แปลว่า มีช่องใหญ่ เมทกถาลิกาติ^๒ เมทกริตภาชน. นิจฺจกฺขริต- ช่องน้อย. คำว่า โถใส่มันชั้น คือ ภาชนะ ปกฺขริตนต์ นิจฺจกัล อุปริ, เหฏฺฐา จ ที่เต็มด้วยมันชั้น. บทว่า นิจฺจกฺขริตปกฺขริต วิสฺสวนต. เวมตฺคนต นานต. แปลว่า มีมันหลังไหลทั้งเบื้องบน และเบื้อง- นानาวตฺถเอหิต นानาวณฺณเอหิ วตฺถเอหิ. หิริยา ล่างตลอดกาลเป็นนิตย์. บทว่า เวมต ลชฺชาย โกปนโต วินาสนโต หิริโกปิน, แปลว่า ความต่างกัน. คำว่า ผ้าต่าง ๆ คือ อุจฺจารปสฺสววมก. ผ้ามีสีต่างๆ. ช่องทาง อุจฺจาระ และ ปัสสาวะ

^๑ วิสทฺธิมคฺค. ๒/๓๔.

^๒ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

ชื่อว่า หิริโกปิน เพราะทำหิริ คือความ
ละอาย ให้กำเริบ คือทำให้พินาศ.

ยถาวาสรสนติ ยถาภูตํ สภาวํ. ยถาวโต
รลียติ ฌายตฺตีติ หิ รโส สภาโว.
รตินติ อภิริตฺตี อภิริจฺจํ. อตฺตลีนะหสงฺขาเตน
ราเคน รตฺตา อตฺตลีนะหระรตฺตา.
วิหณฺณมาเนนาตี อิจฺฉิตาลาเกน วิฆาตํ
อาปชฺชนฺเตน.

คำว่า อันมีรสของตนตามความเป็นจริง
คือ อันมีสภาวะตามความเป็นจริง. จริงอยู่
สภาวะ ชื่อว่า รส เพราะอรรถว่า อันบังเกิด
ย่อมยินดี คือรู้ได้ตามความเป็นจริง. คำว่า
ความยินดี คือความยินดียิ่ง ความชอบใจยิ่ง.
บุคคลผู้กำหนดแล้วด้วยระคะ กล่าวคือความ
เส่นหาในตน ชื่อว่า อตฺตลีนะหระรตฺตา.
คำว่า เดือดร้อนอยู่ คือ ถึงความเดือดร้อน
เพราะไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา.

กิสฺกนฺติ ปาลิภทฺทกํ^๑, ปลาโสติ เกจ,
ลิมพลีติ อปเร. อติโลลฺโปติ อติวิย
โลลสภาโว. อุทฺตํ เอตํ. นฺนติ เกสาทิ-
สรโรโกฏฺฐาสํ. มฺจฺฉิตาตี โมหิตา,
มฺจฺฉาปาปิกาย วา ตณฺหาเย วเสน มฺจฺฉํ
ปตฺตา. สภาวนฺติ ปฏิกูลสภาวํ.

บทว่า กิสฺก แปลว่า ตันทองกวาว,
อาจารย์บางพวกว่า ตันทองกลาง, อีกพวก-
หนึ่งว่า ตันจ้าว. คำว่า มีความละโมภจัด คือ
มีความละโมภเป็นสภาวะ เกินจะเปรียบเทียบได้.
บทว่า อุทฺ แปลว่านั่น. คำว่า (โกฏฺฐาส แม้ที่
ตั้งอยู่ในร่างกาย) นฺน คือโกฏฺฐาสใน

^๑ ส. ปาริภทฺทกํ.

ร่างกายมีผมเป็นต้น. คำว่า สยบอยู่ คือ
ลุ่มหลงอยู่, หรือว่า ถึงความสยบ ด้วย
อำนาจแห่งศัณหาที่ทำให้ถึงความสยบ. คำว่า
สภาพ คือ สภาพที่เป็นปฏิกุล.

อุกกรุปโมติ อุจจารปัสสาวฐานสโม,
วจจุปสโม वा. จกขภูเตหิติ จกขุ ปตฺเตหิ
ปฏิลหุสพณฺจากขุเกหิ, โลกสฺส वा
จกขภูเตหิ. อลฺลจฺมมปฏิจฺจนโนติ อลฺลจฺมม-
ปริโยนทฺโร.

คำว่า มีอุปมาตั้งหลุมกุด คือ เสมอ
ด้วยสถานที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ, หรือว่า
เสมอด้วยหลุมกุด. บทว่า จกขภูเตหิ แปลว่า
ท่านผู้ถึงจักขุ คือท่านผู้ได้ปัญญาจักขุ, หรือ
แปลว่า ท่านผู้มีจักขุเห็นโลก. คำว่า ปกบิ
ไว้ด้วยหนังสด คือห่อหุ้มไว้ด้วยหนังสด.

ทพฺพชาติเกนาติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม
ปฏิลหุํ ภพฺพรูเปน. ยตฺถ ยตฺถาติ^๑ สรีเร,
สรีรสฺส वा ยตฺถ ยตฺถ โโกฏฺฐาเส. นิมิตฺตํ
กเหตุวาติ อสฺภาการสฺส สฺกุญฺจ สลฺลกุชณวเสน
ยถา อุคฺคหนิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, เอว
อุคฺคณฺหวเสน นิมิตฺตํ กเหตุวา, อุคฺคหนิมิตฺตํ
อุปฺปาเหตุวาติ อตฺโถ.

คำว่า ผู้เป็นทัฬหชาติ คือ ผู้ควรที่จะ
ได้รับอุตฺตริมนุสฺสธรรมเป็นสภาวะ. บทว่า ยตฺถ
ยตฺถ แปลว่าในร่าง, หรือในโกฏฐาสใด ๆ
แห่งร่างกาย. คำว่า ถื่อเอานิมิต ได้แก่
ถื่อเอานิมิต, คือทำอุคฺคหนิมิตให้เกิดขึ้น โดย
เกี่ยวกับการเรียนเอา โดยประการที่
อุคฺคหนิมิตจะเกิดขึ้นได้ ด้วยอำนาจการ
กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาการที่ไม่งาม.

^๑ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสตี.

คุณภักดา เอื้อวิณะสกุล
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

กมฺมฏฺจานํ อปฺปนํ ปาเปตพฺพนฺติ ยถาลทฺธํ
 อุกฺกหนิมิตฺเต กมฺมํ กโรนฺเตน
 ปฏิกานิมิตฺตํ อฺปฺปาเตตฺวา อฺปฺจารชฺฌาเน
 จิตฺเตน ตํเมว ภาวนํ อฺสฺสูกฺกาเปนฺเตน
 อฺสฺสกมฺมฏฺจานํ อปฺปนํ ปาเปตพฺพํ.
 อธิคตฺตปฺปโน หิ ปจฺมชฺฌาเน จิตฺเต ตํเมว
 ฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ อารภิตฺวา
 สงฺขาราเร สมฺมสนฺโต นจิริสฺเสว สพฺพาสเว
 เขเปตฺตีติ.

คำว่า ยังกรรมฐานให้บรรลุถึงอัปปนา
 ความว่า ภิกษุผู้ทำงานในอุคคหนิมิตตาม
 ที่ได้ ทำปฏิกานิมิตให้เกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่ใน
 อฺปฺจารฌาน เมื่อทำภาวานานั้นนั้นแหละให้
 ก้าวหน้าไป ก็จะยังอฺสฺสกกรรมฐานให้บรรลุถึง
 อัปปนาได้. ก็ภิกษุผู้บรรลุอัปปนาแล้ว ตั้งอยู่
 ในปฐมฌานเมื่อทำฌานนั้นนั้นแหละให้เป็นบาท
 บรรารภวิปัสสนา พิจารณาสังขารไป ก็ย่อม
 ทำอัสวะทั้งปวง ให้สิ้นไปได้ ต่อกาลไม่นาน
 เลย แล.

อฺสฺสกมฺมฏฺจานนินฺทเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาอฺสฺสกมฺมฏฺจานนินิเทศจบ

อิติ ฉฺฌสฺปริจฺเจทวณฺณา

พรรณนาปริเจทที่ ๖ จบแล้ว
 โดยประการฉะนี้.

คุณภูกดา เอื้อวัฒนะสกุล
 ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

๑. ฉอนุสฺสตีนิเทศวณฺณา

๑. พุทธานุสฺสติกถาวณฺณา

๑๒๓. อสุภานนฺตรนฺติ อสุภ-
 กมฺมฏฺฐานานนฺตรํ. อนุสฺสตีสูติ อนุสฺสตี-
 กมฺมฏฺฐานนฺตรํ. "อนุ อนุ สติ อนุสฺสตี"ติ
 อิมมตฺถํ ทสฺเสตฺถํ "ปุนฺนปฺนํ อปฺปชฺชนฺโต"ติ
 วตฺวา น เอตฺถ อนุ-สฺสตีโยเคน สตี-สฺสตี
 อตฺถนฺตรวาทโกติ ทสฺเสตฺถํ "สตีเยว
อนุสฺสตี"ติ วุตฺตํ.

เตนายํ อนุ-สฺสตี^๑ "อฺปลพฺภตฺตี"ติอาทิสฺสุ
 อฺป-สฺสตี วิย อนตฺถโก, นาปิ"สฺสชานนํ
 ปชานนํ"ติอาทิสฺสุ ส-สฺสตีโย วิย
 อตฺถนฺตรวาทโกติ ทสฺเสตฺถํ.
 "ปวตฺตติทพฺพฏฺฐานมฺหิเยว วา ปวตฺตตฺตา"ติ

^๑ ฉ. เตน นายมนุ-สฺสตี.

๑. พรรณานาฉอนุสฺสตีนิเทศ

๑. พรรณากถาวักขณฺณานุสฺสตี

๑๒๓. บทว่า อสุภานนฺตรํ คือใน
 ลำดับแห่งอสุภกรรมฐาน. คำว่า ในบรรดา
อนุสฺสตี คือในบรรดาอนุสฺสติกกรรมฐาน. ท่าน
 อาจารย์ ประสงค์แสดงความหมายนี้ว่า
 "ความระลึกเ็นอง ๆ ชื่อว่า อนุสฺสตี" ดังนี้
 จึงกล่าวว่ "เพราะเกิดขึ้นบ่อย ๆ" ดังนี้
 แล้วประสงค์แสดงว่า สตี คัพท์ ที่มีการ
 ประกอบเข้ากับ อนุ คัพท์ ในคำว่าอนุสฺสตี นี้
 มิได้เป็นศัพท์ที่บอกความหมายอื่น จึงกล่าว
 ว่า "สตีนั้นเอง ชื่อว่าอนุสฺสตี" ดังนี้.

ด้วยคำว่า สตี นั้นเอง ชื่อว่าอนุสฺสตี
 นั้น ท่านแสดงว่า อนุ คัพท์ นี้ เป็นศัพท์
 ไม่มีความหมาย เช่นเดียวกับ อฺป คัพท์
 ในคำว่า "อฺปลพฺภตฺตี" เป็นต้น, ทั้งจะเป็น
 ศัพท์ที่บอกความหมายอื่นเช่นเดียวกับ ส คัพท์

คุณภักดา เอื้อวิมลนะสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

อิมินา จ อนุสฺสตียา อนุสฺสริตพฺพานุรูปตา
 วุตฺตา โหตีติ ปวตฺตกสฺเสว อนุรูปคํ ทสฺเสคํ
 "กฺลฺปนฺตสฺส อนุรฺปา"ติ วุตฺตํ, สทฺธา-
 ปพฺพชิตสฺส วา กฺลฺปนฺตสฺส. อนุรูปตา นาม
 ปวตฺติตพฺพจฺานสฺส อนุรูปตาย เอว โหตีติ
 ปวตฺตกสฺเสว อนุรูปตา วุตฺตา, น อุภยสฺส.

เป็นต้น ในคำว่า "สณฺชานนํ ความรู้พร้อม
 ปชานนํ ความรู้โดยประการต่าง ๆ" เป็นต้น
 ก็หาไม่. ก็ด้วยคำว่า "เพราะความที่เป็นไป
 ในฐานะที่ควรทำให้เป็นไปนั่นเอง" นี้ เป็น
 อันท่านกล่าวถึงความที่อนุสติสมควรแก่ฐานะที่
 พึงระลึกถึง เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงภาวะ
 ที่สมควรแก่กุศลบุตร ผู้จะทำให้เป็นไปนั่นเอง
 ท่านจึงกล่าวว่า "(เป็นสติ) ที่สมควรแก่
กุศลบุตร" ดังนี้, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าความ
 เป็นสติที่สมควรแก่กุศลบุตร ผู้วชด้วยศรัทธา.
 ย่อมมีได้ เพราะความเป็นสติที่สมควรแก่
 ฐานะที่ควรทำให้เป็นไปนั่นเอง เพราะ
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวถึงความ เป็นสติ
 ที่สมควรแก่บุคคลผู้ทำให้เป็นไป (คือกุศลบุตร)
 แต่ฝ่ายเดียว, มีใช่แก่ทั้ง ๒ ฝ่าย (คือทั้ง
 กุศลบุตรผู้ทำให้เป็นไป ทั้งฐานะที่ควรทำให้
 เป็นไป).

อนุรฺปาติ จ ยุตฺตาคี อตฺถโก. พุทฺธนฺติ
 เย กุณฺเณ อุปาทาย ภควตี "พุทฺโธ"ติ

ก็คำว่า สมควร มีความหมายว่า เหมาะสม.
 บัญญัติว่า "พระพุทฺธ" ในพระผู้มีพระภาค

คุณมุกดา เอื้อวิณะสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ปณฺณตฺติ, เต กุณฺเณ เอกชฺฌํ กเหตุว วุตฺตํ. เป็นไปอาศัยพระคุณเหล่านี้, ท่านอาจารย์
 เตนาท "พุทฺธคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ รวมเอาพระคุณเหล่านั้น เข้าด้วยกัน
อธฺวจนฺน"^๑ อารพฺภาติ อาลมฺพิตฺวา. กล่าวว่ (ปรารภ) พระพุทฺธ ดังนี้.
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ "คำว่
พุทฺธานุสติ เป็นชื่อของสติที่มีพระพุทฺธคุณเป็น
อารมณฺ์" ดังนี้. คำว่ ปรารภ คือ
 หน่วงเหนี่ยว.

ธมฺมนฺติ ปรียตฺติธมฺเมน สทฺธิ นววิธมฺปิ คำว่ (ปรารภ) พระธรรม คือ
 โลกุตฺตรธมฺมํ. นนุ จ นิพฺพานํ วิสุํ โลกุตฺตรธรรมทั้ง ๘ อย่าง พร้อมทั้งพระ-
 กมฺมกุสาณภาเวน วกฺขตฺตี^๒ ? กิจจาปิ ปรียติธรรม. ท้วงว่ ก็ท่านจักกล่าว
 วกฺขติ, ธมฺมภาวสามณฺเณ ปน มคฺคผลเหติ พระนิพพานไว้ โดยความเป็นกรรมฐาน
 สทฺธิ อธิ ปาฬิยา สงฺกหิตตฺตา ตสฺสาปิ อย่างหนึ่งต่างหากมิใช่หรือ ? เฉลยว่ ท่าน
 ธมฺมานุสฺสติกมฺมกุสาเน กถณฺ์ ทฎฺฐพฺพํ, จักกล่าวพระนิพพานไว้ โดยความเป็นกรรม-
 อสงฺขตามตาทีภาเวน ปน มคฺคผลเหติ ฐานอย่างหนึ่งต่างหากก็จริง, ถึงอย่างนั้น
 วิสิฏฺฐตาย ตสฺส วิสุํ กมฺมกุสาณภาเวน กถณฺ์ ก็ควรเห็นว่ การที่ท่านถือเอาพระนิพพาน
 กติ. แม้นั้น เข้าไว้ในธมฺมานุสฺติกรรมฐาน(ด้วย)
 ก็เพราะพระนิพพาน พร้อมทั้งมรรคและผล

^๑ ฉ. เอตมธฺวจนฺนติ.

^๒ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

ท่านสงเคราะห์เข้าในอัมมานุสติกรรมฐานนี้-
ได้โดยพระบาลี โดยความที่เสมอเหมือนกัน
ด้วยความเป็นพระธรรม, ส่วนการที่ท่าน
ทำการถือเอาพระนิพพานนั้น โดยความเป็น
กรรมฐานอย่างหนึ่งต่างหาก ก็เพราะภาวะ
ที่พระนิพพานแตกต่างกันไป จากมรรคและผล
โดยความเป็นอสังขตธรรม เป็นอมตธรรม
เป็นต้น.

สีลานุสติอาทิน ปน ติสฺสนัน อนุสฺสตี
วิสุ กมฺมฏฺฐานาภาเวน คณฺ โยคาวจรสฺส
อตุตฺตโน เอว สีลสฺส, จาคสฺส, สทฺธาทินนฺจ
อนุสฺสตี ฏฺฐานาภาเวน ค เหตุพฺพตฺตา. รูปกาย
กตาคิ อตุตฺตโน กรชกาย อารพฺก
อารมฺมณกรณวเสน ปวตฺตา.

อนึ่ง การที่ท่านถือเอาอนุสติ ๓ มีสีลานุสติ
เป็นต้น โดยความเป็นกรรมฐานแต่ละอย่าง
ก็เพราะ ศีล, จาคะ, และ คุณ ทั้งหลายมี
ศรัทธาเป็นต้น เฉพาะของตนเท่านั้น ที่
พระโยคีจะพึงถือเอา โดยความเป็นที่ตั้งแห่ง
อนุสติได้. คำว่า ไปสู่รูปกาย คือเป็นไป
ปรารภกรชกายของตน โดยเกี่ยวกับกระทำ
ให้เป็นอารมณ์.

กาเยติ กาเย วิสยญฺเต. โกฏฺฐาส-
นิมิตฺตารมฺมณายาคิ เกสาทิโกฏฺฐาสเสสุ
ปฏิกุลนนิมิตฺตารมฺมณาย. อิโต ปุริมาสุ สตุตฺส

คำว่า ในกาย ได้แก่ ในกายอันเป็น
อารมณ์. คำว่า ที่มีนิมิตในโกฏฐาสเป็น
อารมณ์ คือที่มีปฏิกูลนนิมิตในโกฏฐาสทั้งหลาย

คุณมุกตา เอื้อวัฒน์เสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

อนุสัสทีสุ นตฺถิ นิมิตฺตูปตฺตติ, อิตฺ อตฺถิตฺติ มีผมเป็นต้น เป็นอารมณ์. ท่านใช้ศัพท์ว่า
 ทสฺสนตฺถิ นิมิตฺตคฺคหณฺ. ตถา อสุสาส- นิมิตฺ ก็เพื่อแสดงว่าในอนุสติ ๗ ก่อนแต่กาย-
ปสฺสาสนิมิตตารมณายาติ เอตฺถาปิ. กตาสตินี้ ไม่มีความอุบัติแห่งนิमित, ใน
อุปสมนฺติ สหฺพสงฺขารูปสมฺ, นีพฺพานนฺติ กายกตาสตินี้มีความอุบัติแห่งนิमित ดังนี้. แม้
 อตฺถิ. ในคำว่า ที่มีนิमितในลมหายใจเข้าและลม
หายใจออกเป็นอารมณ์ นี้ ก็อย่างนั้นเหมือน-
 กัน. คำว่า อุปสมธรรม มีความหมายว่า
 (ปรารภ) พระนิพพานอันมีความเข้าไปสงบ
 สังขารทั้งปวง.

๑๒๔. อเวจฺจ พุทฺธคฺคเณ ยถาวโต
 ฌตฺวา อุปฺปนฺโน ปสาโท อเวจฺจปฺปสาโท,
 อริยมคฺเคน อากตฺปสาโท, ตํสฺทิสฺสปี วา
 โย ทิฏฺฐิกตฺวาเทหิ^๑ อจฺโล อสมฺภกฺมฺปิโย,
 เตน สมฺนฺนาคเตน.

๑๒๔. ความเลื่อมใสไม่คลอนแคลนที่
 เกิดขึ้น เพราะทราบถึงพระพุทฺธคฺคเณทั้งหลาย
 ตามความเป็นจริง ชื่อว่า อเวจฺจปฺปสาโท
 (แปลว่า ความเลื่อมใสไม่คลอนแคลน),
 ได้แก่ความเลื่อมใสที่มาแล้ว โดยพระอริย-
 มรรค, หรือแม้ที่เหมือนกับความเลื่อมใสที่-
 มาแล้วโดยอริยมรรคนั้น เป็นความเลื่อมใส
 ที่ไม่หวั่นไหวไป เพราะวาทะแห่งมิจฉาทิฐิ
 ๕ ทั้งหลาย อันวาทะแห่งมิจฉาทิฐิ ๕ ทั้งหลาย พึง

^๑ ฉ. ทิฏฺฐิกตฺวาเตหิ.

ตาทิสฺส พุทฺธานุสฺสติภาวนา อิชฺฌติ,
 น อิตฺรสุส. ปฏฺิรูป เสนาสเนติ ยถาวุตฺต-
 อฏฺุจารสโทสวชฺชิตะ ปณฺจกสมนฺนาคเต
 เสนาสเน. รโหคเตนาติ รหฺสิ คเตน. เตน
 กายวิเวกํ หสฺเสติ. ปฏฺิสลฺลีเนนาติ
 นานารมฺมโต ปฏฺิสลฺลีเนน, พหิตฺธา
 ปุณฺณตารมฺมโต ปฏฺิกุกมาเปตฺวา กมฺมฏฺุจาเน
 สลฺลีเนน, สฺลฺลีฏฺุจจิตฺเตนาติ อตุโถ.
เอวนฺติ อิมาย ปาฬิยา อากตฺนเยน.

ทำให้สิ้นสะเทือนมิได้, ได้แก่พระโยคีผู้ถึง-
พร้อม ด้วยความเลื่อมใสไม่คลอนแคลนนั้น.

การเจริญพุทธานุสติจะสำเร็จได้ ก็สำหรับ
 พระโยคีผู้เป็นเช่นนั้น, หาใช่สำหรับพระโยคี
 นอกนี้ไม่. คำว่า ในเสนาสนะที่เหมาะสม
 คือ ในเสนาสนะอันถึงพร้อมด้วยองค์ ๕ เว้น
 จากโทษ ๑๘ อย่าง ตามที่กล่าวมาแล้ว
 (ในปฐมวิภังคิยเทศ). บทว่า รโหคเตน
 แปลว่า ไปในที่ลับ. ด้วยคำว่า รโหคเตน
 นั้น ท่านแสดงถึงกายวิเวก. คำว่า หลีกเร้น
 ได้แก่ หลีกเร้นจากอารมณ์ต่าง ๆ, คือ
 หลีกจากอารมณ์ อันมีสภาวะมากมายใน
 ภายนอก แล้วเร้นอยู่ในกรรมฐาน, ความว่า
 เป็นผู้มิจิตอันรวบรวมไว้ดี. ศัพท์ว่า เอว
 ได้แก่ตามนัยที่มาแล้วในพระบาลีนี้.

โส ภควาติ เอตฺถ โสติ โย โส
 สมตฺติสปารมิโย ปุเรตฺวา สพฺพกิลเส

ในคำว่า โส ภควา (พระผู้มีพระภาค
 พระองค์นั้น) นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ บทว่า โส

๑ ฉ. ปติรูปเสนาสเน.

คุณภักดา เอื้อวัฒนะสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ภณชิตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ (พระองค์นั้น) ได้แก่ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญ
 ทเวานํ อติเทโว พุทฺทมานํ อติพุทฺธมา พระบารมี ๓๐ ถ้วน เต็มเปี่ยมแล้ว หัก
 โลกนาโถ ภากฺขวณฺตตาทิหิ การณฺธิ ทำลายกิเลสทั้งปวงได้แล้ว ตรัสรู้ซึ่งพระ-
 สเทเวเก โลกเก "ภควา"ติ ปตฺตภูฏิกิตฺติสฺสทฺโ, สัมมาสัมโพธิอันยอดเยี่ยม ทรงเป็นเทพยding
 โส. เหล่าเทพ เป็นพรหมยdingเหล่าพรหม เป็นที่พึ่ง
 ของชาวโลก เป็นผู้ทรงมีพระกิตติศัพท์อัน
 แผ่ไปทั่วว่า "พระภควา" ในโลก พร้อมทั้ง
 เทวคา ด้วยเหตุการณ์ทั้งหลายมีความเป็นผู้มี
 พระภากฺษะ (พระบารมี) เป็นต้น ดังนี้.

ภควาติ อิทํ สตฺถุ นามกิตฺตฺนํ. ตถา บทว่า ภควา (พระผู้มีพระภาค) นี้
 หิ วุตฺตํ "ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา เป็นคํายกย่องพระศาสดา โดยพระนาม.
 กตฺนํ"ติอาทึ? ปฺรโต ปน ภควาติ กุณฺณกิตฺตฺนํ. วจริงอย่างนั้น ท่านพระสารีบุตรเถระได้กล่าว
อรฺหนฺตฺติอาทิสฺ นวสุ ธาเนสุ ปจฺเจกํ ไว้ว่า "ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กติ"
 อิตฺปิ-สทฺทํ โยเชตฺวา พุทฺธคฺคฺชา คำว่า ภควา นี้ ไม่ใช่พระนามที่พระชนนีทรง
 อนุสฺสรฺตฺติพฺพาติ ทสฺเสนฺโต "อิตฺปิ อรฺทํ ๗เปฯ ตั้ง ดังนี้ เป็นต้น. ส่วนบทว่า ภควา ต่อไป
อิตฺปิ ภควาติ อนุสฺสรฺตฺติ"ติ อาท. ช้างหน้า (อีกบทหนึ่ง) เป็นคํายกย่องพระ-

๑ ชุ. ม. ๒๔/๑๗๔-๖๓๐,
 ชุ. จุฬ. ๓๐/๑๑.

ศาสตร์โดยพระคุณ. ท่านอาจารย์เมื่อจะ
แสดงว่าในฐานะทั้ง ๔ มีบทว่า อรัหิ เป็นต้น
พึงระลึกเนื่อง ๆ ถึงพระพุทธรูปโดยประกอบ
อิตฺติ-ศัพท์ เข้าไว้แต่ละฐานะ ดังนี้จึงกล่าว-
ว่า "ย่อระลึกเนื่อง ๆ ว่า (โส ภควา)
อิตฺติ อรัหิ ๆ เปฯ อิตฺติ ภควา " ดังนี้.

"อิตฺติเปตํ ภูตํ อิตฺติเปตํ ตจฺจนํ"^๑คืออาทิส
วีย อิตฺติ-สทฺโท อาสนนฺปจฺจกฺขการณฺญโฆ,^๒
ปิ-สทฺโท สมฺปิณฺทณฺญโฆ. เตน เตน^๓
พหฺภาโว ทิปิโต, ตานิ จ คุณฺสลลฺกฺขณ-
การณานิ ภาเวนฺเตน จิตฺตสฺส สมฺมุขีภฺตานิ
ภาตพฺพานีติ ทสฺเสนฺโต "อิมินา จ อิมินา จ
การณณชาติ วุตฺตํ โหตีติ อาท.

อิตฺติ ศัพท์ มีอรรถว่า เป็นเหตุใกล้
เห็นได้ประจักษ์ คุจในประโยคว่า "อิตฺติเปตํ
ภูตํ อิตฺติเปตํ ตจฺจนํ" ดังนี้ เป็นต้น, ปิ-ศัพท์
มีอรรถว่ารวบรวม. ด้วย ปิ ศัพท์ นั้น เป็น
อันแสดงถึงภาวะที่พระคุณเหล่านั้นมีมากมาย,
และแสดงถึงเหตุ แห่งการกำหนดพระคุณ
เหล่านั้น ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่าพระ-
โยคีผู้เจริญควรทำพระคุณทั้งหลาย ให้มีอยู่
ตรงหน้าจิต จึงกล่าวว่า "เป็นอันกล่าว
อธิบายได้ว่าเพราะเหตุนี้ และเพราะเหตุนี้"
ดังนี้.

^๑ ที. ส. ๔/๔.
^๒ ฉ. ...การณญโฆ.
^๓ ฉ. เนล.

คุณมุกดา เอื้อวัฒนะสกุล
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

๑๒๕. ทูรตา นาม อาสนุนตา วิย
 อุปาทายุปาทาย วุจฺจตีติ ปรมุกฺกัสมคฺตํ ทูรภาวํ
 ทสฺเสนฺโต "สฺวितฺตวิทฺตเร"ติ อาท, สฺกุจฺ
 วิทฺตภาเวเนว วิทฺตเรติ อตฺตโณ. สว ปนสฺส
 กิเลสโต ทูรตา เตสํ สพฺพโส ปหีนตฺตาทิ
 ทสฺเสนฺโต อาท "มคฺเคน กิเลสานํ
วิทฺตสํสํสํ"ติ.

๑๒๕. ชื่อว่าความเป็นที่ไกล ท่าน
 กล่าวเทียบ ๆ กันไป เช่นเดียวกับความเป็น
 ที่ใกล้ เพราะเหตุนี้ เมื่อจะแสดงความเป็น
 ที่ไกลอันถึงความสูงส่งยิ่ง ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "ในที่ไกลแสนไกล" ดังนี้ ความว่า
 ในที่ไกล โดยความเป็นที่แสนไกลนั่นเอง.
 ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ก็เพราะพระผู้มี
 พระภาคนี้ ทรงมีความอยู่ในที่ไกลจากกิเลส
 นั้น เพราะทรงละกิเลสเหล่านั้นได้โดย
 ประการที่ปรองแล้ว จึงกล่าวว่า "เพราะ
พระองค์ทรงย้ายกิเลสทั้งหลาย (พร้อมทั้ง
 वासना)ได้แล้วด้วยมรรค" ดังนี้.

นनु อญฺเณสมฺปิ ชีณาสวานํ เต ปหีนา
 เอวาติ อญฺโยกํ มนสิกตฺวา วุตฺตํ
 "สวาสนานน"ติ. น หิ ภควนฺตํ จเปตฺวา
 อญฺเณ สท वासनाय กิเลสํ ปหาตุ
 สกฺโกณฺติ, เอเตน อญฺเณหิ อสาธารณํ
 ภควโต อรหตฺตุนฺติ ทสฺสํ โทติ.

ท่านอาจารย์แต่งคำชักใช้ไว้ในใจว่า กิเลส
 เหล่านั้น แม้พระชีณาสพทั้งหลายคนอื่น ๆ
 ก็ละได้เหมือนกันมิใช่หรือ ดังนี้แล้วจึงกล่าว-
 ว่า "พร้อมทั้งवासนา" ดังนี้. จริงอยู่
 ยกเว้นพระผู้มีพระภาค พระชีณาสพเหล่านั้น
 ไม่อาจที่จะละกิเลสทั้งหลาย พร้อมทั้งवासนา
 ได้, ด้วยคำว่าพร้อมทั้งवासนานี้ เป็นอันท่าน

คุณภักดา เอื้อวิณะสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

กา ปนาย วาสนา นาม ? ปหีนกิเลสสุสาปี
 ฏปหีนกิเลสสุส ปโยคสทิสปโยคเหตุภูโต
 กิเลสหนีโต สามตฤยวิเสโส आयสมโต
ปิลินทวจฉส^๑ วสสุมหาจารนิมิตต์ วิย. กถ
 ปน "อารกตตา"ติ วุตเต "กิเลสเหตี"ติ
 อยมตโต ลพกตี ?

สามณณโชตนาย วิเสเส อฏฺฐานโต,
 วิเสสตุธินา จ วิเสสสุส อนุปโยเชตพพโต,
 "อารกาสุส โทหนตี ปापกา อกุสลา

แสดงว่า พระอรหัต(ความเป็นพระอรหันต์)
 ของพระผู้มีพระภาค มิใช่เป็นของสาธารณะ
 ด้วยพระชัชฌาสพเหล่าอื่น.

ก็ท่ชื่อว่าวาสนานี้คืออะไร ? ตอบว่า ก็
 ความสามารถพิเศษอันตั้งลงเพราะกิเลส ซึ่ง
 เป็นเหตุแห่งประโยค (ความประพฤติทาง
 กายและวาจา) อันเหมือนกับประโยคของ
 บุคคลผู้ยังละกิเลสมิได้ แห่งพระชัชฌาสพ
 แม้ว่าเป็นผู้ละกิเลสได้แล้ว เหมือนอย่างที
 เป็นเหตุแห่งการเปล่งวาจาว่าไฉ่ถ้อย ของ
ท่านปิลินทวจฉ ฉะนั้น. ถาว่า ก็เมื่อกล่าว
 คำว่า "เพราะความเป็นผู้ไกล" ตั้งนี้แล้ว
 จะได้ความว่า "จากกิเลสทั้งหลาย" นี้ได้
 อย่างไร ?

ตอบว่า เพราะคำพูดที่เป็นสามัญโชตนา
 (ส่องความหมายสามัญ) ตั้งลงได้ในความ-
 หมายพิเศษ, และผู้ต้องการความหมาย

^๑ วิ. มหาวิภงค. ๒/๑๒๑.

คุณมุกดา เอื้อวิวัฒนะสกุล

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ธมา"ติอาทีน^๑ สุตฺตปทาเนตฺถ อุทาหร-
 ตพฺพานิ. อารกาติ เจตฺถ อ-การสฺส
 รสฺสฺสฺสฺสฺส, ก-การสฺส จ ท-การ, สาธุสาร
 กตฺวา นิรุตฺตนิเยน "อรหน"ติ ปทสิทฺธิ
 เวทิตพฺพา.

พิเศษ ฟังซ้ำใช้ถึงความหมายพิเศษ, บท
 ึ่งหลายในพระสูตรที่ว่า "อกุศลธรรม
 ึ่งหลายอันชั่วช้า ย่อมเป็นธรรมชาติอยู่ในที่
 โกลภิกษุนี้" ดังนี้เป็นต้น ฟังยกขึ้นเป็น
 อุทาหรณ์ในเรื่องนี้ได้. ก็ในบทว่า อารกา
 (ผู้ไกล)นี้ ฟังทราบว่าเป็นเพราะท่านทำ อ
 อักษรให้เป็นรัสสะ (คือ อ), และทำ
 ก อักษร ให้เป็น ท อักษร, มีนคหิต จึง
 สำเร็จ บทว่า "อรหน" ใต้โดยนิรุตตินัย.

วุตฺตเมวตฺถํ สุขกฺกทตฺถํ "โส ตโต
อารกา นามา"ติ กถาพฺนุชฺชมาท. ตตฺถ
 สมณชนสิโล สมงฺกิตี อสมงฺกิตา^๒
 อสมนฺนาคโม อสทฺวตฺติตา.

เพื่ออันถือเอาโดยง่าย ซึ่งเนื้อความที่
 ได้กล่าวแล้วนั่นเอง ท่านอาจารย์จึงกล่าว
 ประพันธ์คำถาว่า "โส ตโต อารกา นาม"
 เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น ผู้มีปกติพร้อมเพรียง
 ชื่อว่า สมงฺกิตี เพราะเหตุนี้ ความไม่เป็น
ผู้มีปกติพร้อมเพรียง ก็คือความไม่ประกอบ
 พร้อม ความไม่เป็นไปด้วยกัน(กับกิเลส).

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๑๑.

^๒ ฉ. สมงฺกิตี, น สมงฺกิตา อสมงฺกิตา.

๑๒๖. อนัตถุทธระณ^๑ กิเลส เอว
 อริโยติ กิเลสาร์โย. "อริ^๑ หตตตะ
 อริหา^๑ติ วุตตะเพ นีรุตตินเยน "อรหน"ติ
 วุตตะ:

๑๒๖. กิเลส^๑นั้นเอง ชื่อว่าอริ เพราะ
 นำไปสู่ความฉิบหาย เพราะเหตุ^๑นั้นจึงชื่อว่า
กิเลสาร์โย(อริ คือกิเลส). เมื่อควรจะกล่าว-
 ว่า "อริหา เพราะกำจัดอริทั้งหลายได้"
 ท่านก็กลับกล่าวเสียว่า "อรหน" โดย
 นีรุตตินัย.

๑๒๗. ยเทต สัสสารจกุกนุติ สมุพฺพุโธ.
 รตจกุกสส นากิ วิย มูลาวยวุกุ อนุโธ,
 พหิ จ สมวภูสิต อวิชชาภวตตหมายํ ทวยนุติ
 วุตตะ "อวิชชาภวตตหมายนากิ"ติ. นากิยา,
 เนมิยา จ สมุพฺพุธอรสทิสสา ปจฺจยผลภูเตหิ
 อวิชชาตตหมาชรามรณเหติ สมุพฺพุธา ปุณฺณาทิ-
 อภิสงฺขาราคี วุตตะ "ปุณฺณาทิ-
อภิสงฺขารารน"ติ.

๑๒๗. เชื่อมความว่า ยเทต สัสสารจกุก
 (สังสารจักรนี้ใด). ธรรมชาติทั้ง ๒ คือ
 อวิชชา และภวตตหมาย ซึ่ง^๑เป็นองค์ประกอบ
 ที่เป็นมูล (เป็นรากเหง้า) อันตั้งลงพร้อมกัน
 ทั้งภายในและทั้งภายนอก เปรียบเสมือน
 คุ่มล้อรถ เพราะเหตุ^๑นั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"อันมีคุ่มที่^๑ทำด้วยอวิชชาและภวตตหมา" ดังนี้.
 อภิสงฺขารมีปุณฺณภิสงฺขารเป็นต้น ซึ่งเชื่อม
 อวิชชาและตตหมา อันเป็นปัจจัยเข้าไว้กับ
 ชรามรณะอันเป็นผล เป็นเสมือนซี่เกา^๑ที่เชื่อม
 คุ่มเข้ากับกง เพราะเหตุ^๑นั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"อภิสงฺขารมีปุณฺณภิสงฺขารเป็นต้นเป็นซี่เกา"
 ดังนี้.

^๑ ฉ. ...จรณ.

ตตถ ตตถ ภเว ปริยฺนุภาเวน ปากฏี
 ชรามรณฺติ ตํ เนมิฏฺฐานิยํ กตฺวา อาท
 "ชรามรณฺเนมิ"^๑ติ. ยถา จ รตจกุกฺปวตฺตติยา
 ปธานการณมฺกฺโข, เหวํ สํสารจกุกฺปวตฺตติยา
 อาสวสมฺทโยติ อาท "อาสวสมฺทยมเยน
อกฺเขน วิชฺฌิตฺวา"^๒ติ. อาสฺวา เหว
 อวิชฺชาหิณํ การณตฺตา อาสวสมฺทโย.

ชราและมรณะปรากฏ โดยความเป็น
 ที่สุครอบในภพนั้น ๆ เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
 ทำชราและมรณะนั้นให้ตั้งอยู่ในฐานะแห่งกงกล่าว
 ว่า "มีชราและมรณะเป็นกง" ดังนี้. ก็เพลาเป็น
 เหตุที่เป็นประธาน แห่งการหมุนไปของล้อรถ
 ฉันทิ, อาสวสมุทย์ก็เป็นเหตุที่เป็นประธาน
 แห่งการหมุนไปของล้อคือสังสารวัฏ ฉันทิ
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ที่ใช้เพลา
อันทำด้วยอาสวสมุทย์สอดเข้าแล้ว" ดังนี้.
 อาสวะนั้นแหละ ชื่อว่าอาสวสมุทย์ เพราะ
 เป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย มีวิชาเป็นต้น.

ยถาท "อาสวสมุทฺยา อวิชฺชาสมฺทโย"^๒ติ.
 วิปากกฏตฺตารูปปฺภเกโท กามภวาทิโก
 ติกโว เหว, รโถ ตสมิ ติภวเร.
 อตฺตโน ปจฺจเยหิ, สมิ สหฺพโส วา อาทิตฺโต
 ปฏฺฐาย โยชิตฺนติ สมาโยชิตํ. อาทิริทิตํ
 กาลํ ปวตฺตตฺตติ กตฺวา อนาทิกาลปฺวตฺตติ.

เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า "อาสวสมุทฺยา
 อวิชฺชาสมฺทโย" เพราะมีอาสวะเป็นเหตุ
 เกิดขึ้น อวิชาจึงเกิดขึ้น ดังนี้. ภพทั้ง ๓
 มีกามภพเป็นต้น อันต่างด้วยวิปากและ
 กฏตฺตารูป (กัมมชรูป) นั้นเอง, ชื่อว่ารถ
 ได้แก่ (ประกอบไว้) ที่รถคือภพทั้ง ๓ นั้น.

^๑ วิสุทธิมคฺเค. สาสว....
^๒ ม. ม. ๑๒/๑๐๐.

ชื่อว่า สมาโยชิต์ (ประกอบไว้) เพราะอรรถ
ว่า ประกอบเสมอกัน หรือโดยประการ
ที่ ปวงมาตั้งแต่ต้นด้วยปัจจัยทั้งหลายของตน.
ชื่อว่า อนาทิกาลปวัตต์ เพราะทำวจนัตถะ
ว่า อาทิรหิต์ กาล์ ปวัตตติ (เป็นไปตลอด-
กาลอันเว้นเบื้องต้น).

"ขนฺธานนฺจ ปฏิปาณิ

ธาทุอายตนาณ จ

อพฺโพจฺฉินฺนํ วตฺตมาณา

'สัสสารโร'ติ ปวฺจฺจตี'ติ :

เอวํ วุตฺตสัสสารโร สัสสารจกั. อนเนนาติ
ภควตา. โพธิมณฺเฑติ โพธิสงฺฆาตสฺส ฅาณสฺส
มณฺฑภาวปฺปตฺเต จาเน, กาลเ วา.
วิริยปาเทหิติ สงฺกิลเสโวทานปฺกฺขิเยสุ
สนฺนิรุมฺภนสนฺนิกฺขิปนิกิจฺจตาย ทฺวิธา ปวตฺตเตหิ
อตฺตโน วิริยสงฺฆาเทหิ ปาเทหิ.

สังสารวัฏ ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

"ลำดับที่เป็นไปไม่ขาดสาย แห่งชั้น

ธาตุ และอายตนะทั้งหลาย เรียกว่า

"สังสารวัฏ"

ตั้งขึ้นเอง ชื่อว่า สังสารจักร (ล้อ คือ
สังสารวัฏ). บทว่า อนเน ได้แก่พระผู้มี
พระภาคนั้น. บทว่า โพธิมณฺเฑ ได้แก่
ณ สถานที่, หรือเวลาที่ถึงความเป็นแดนแห่ง
พระญาณ ที่เรียกว่าความตรัสรู้ (เลยแปล
เรียกว่า ณ แดนตรัสรู้). คำว่า พระบาทคือ

^๑ สมงฺคฺลวิลาสิณิ. ๒/๑๒๐, สารตฺถปกาสิณิ.

๒/๑๒๓, มโนรณฺปุรณิ. ๒/๕๐๑.

คุณภรรณิกา จิราธิวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สีลปวิยัติ ปฏิกุญฺเฐน สีลเมว ปจฺวี,
ตสฺส. ปฏิกุญฺจายาติ สมฺปาทนวเสน
ปฏิกุญฺหิตฺวา. สฺทฺธาหตฺถเณนาติ อนวชฺช-
ธมฺมาทานสาธนโต สฺทฺธาว หตฺถโต, เตน.
กมฺมกฺขยกรณฺติ กายกมฺมาทิมฺภสฺส สพฺพสฺสปิ
กมฺมสฺส ขยกรณฺโต กมฺมกฺขยกร. ฉฺวณฺนผลฺสูติ
สมาธิสฺสลาโย สุนิสิตมกฺคฉฺวณฺนผลฺสู กฺเหตฺวา.

วิริยะ ได้แก่พระบาทคือวิริยะของพระองค์
 เอง อันเป็นไปโดยอาการ ๒ เพราะความ
 ที่มีกิจป้องกันธรรมทั้งหลาย อันเป็นฝักฝ่าย
 แห่งความเศร้าหมอง และตั้งลงในธรรม
 ทั้งหลายอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความผ่องแผ้ว.

คำว่า บนพื้นดินคือศีล ความว่า ศีล
 นั้นเองชื่อว่า พื้นดิน โดยความหมายว่าเป็น
 ที่ตั้ง, ได้แก่บนพื้นดินคือศีลนั้น. คำว่า ยืน
 ความว่า ชื่อว่ายืน ก็โดยเกี่ยวกับการทำให้
 ถึงพร้อม. คำว่า พระหัตถ์คือศรัทธา ความ-
 ว่า ศรัทธานั้นเองชื่อว่าพระหัตถ์ เพราะให้
 สำเร็จการถือเอาธรรมอันหาโทษมิได้, ได้แก่
 พระหัตถ์คือศรัทธานั้น. คำว่า อันกระทำ
ความสิ้นไปแห่งกรรม ได้แก่อันกระทำความ
 สิ้นไปแห่งกรรม เพราะกระทำความสิ้นไป
 แห่งกรรม อันต่างด้วยกายกรรมเป็นต้น แม้
 หังปวง. คำว่า จับขวานคือพระญาณ ได้แก่
 จับขวาน คือพระมรรคญาณที่ลับคี่แล้วบนหินคือ
 สมาธิ.

๑๒๘. เอวี่ "อรานั หตตฺตา"ติ
 เอกฺถ วุคฺคตฺตอรรฆาเต^๑ สัสารั จกุกั วิย
 จกุกนฺตึ คเหตุวา อตฺตโยชนั กตฺวา อิทานึ
 ปฏิจฺจสมฺภุปาทเทสนากุกเมนปิ ตั หสฺเสตฺตุ
 "อถวา"ติอาทิ วุคฺคั. ตตฺถ อนมตคฺคั
สัสารวฏฺฏนฺตึ อนุ อนุ อมตคฺคั อวิณฺณาทโกฏิกั
 สัสารมณฺทลั.

เสสา หส ธมฺมา สงฺขาราทโย
ชาติปริโยसानา อรา. กถั ? นาภิยา
 อวิชฺชาย มุลโต, เนมิยา ชรามรณเณ
 อนตฺโต สมฺพนฺตตฺตาติ หสฺเสนฺโต อาท
 "อวิชฺชามุลกตฺตา" ชรามรณฺปริยนตฺตา
จา"ติ. ทุกฺขาทีสูติ ทุกฺขสมฺพนฺนิโรธมคฺเคสุ.
 ตตฺถ ทุกฺเข อณฺณานั ตทฺนฺโตคตฺตา,

๑๒๘. ในการทำลายชื่อกำที่ท่านกล่าว
 ไว้ในคำว่า "เพราะความที่ทรงกำจัดอระ
 (ชื่อกำ)" นี้ ท่านอาจารย์ครั้งกระทำคำ
 ประกอบความ โดยถือเอาว่าสังสารวัฏเป็น
 เหมือนจักรจึงชื่อว่าจักร ดังนี้ อย่างนี้แล้ว
 บัดนี้ประสงค์แสดงสังสารจักรนั้น แม้โดย
 ลำดับแห่งเทศนาในปฏิจสมฺภุปาท จึงกล่าวว่า
 "อีกนัยหนึ่ง" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า สังสารวัฏอันมีที่สุดที่บุคคลรู้ไม่ได้ คือ
 วงสังสาระอันมีที่สุดที่ใคร ๆ ตามรู้ไม่ได้.

ชื่อว่า ธรรม ๑๐ ที่เหลือ ได้แก่ธรรม
 ๕ ทั้งหลายมีสังขารเป็นต้น มีชาติเป็นที่สุด จัด
 เป็นชื่อกำ. คืออย่างไร ? ท่านอาจารย์เมื่อ
 จะแสดงว่าธรรม ๑๐ ที่เหลือจัดเป็นชื่อกำ
 เพราะคุณเกี่ยวเนื่องกับอวิชชา โดยเป็นมูล,
 กงเกี่ยวเนื่องกับชรามรณะโดยเป็นที่สุด จึง
 กล่าวว่า "เพราะมีอวิชชาเป็นมูล และ

^๑ สारตฺถทีปนิฎฺฎิกา. ๑-๒๑๘. วุคฺคั
 อรสงฺฆาตึ.

คฺปฺปฏิจฺฉาหนโต จ, เสเสสุ ปฏิจฺฉาหนโต. เพราะมีชรามณะเป็นที่สุด" ดังนี้. คำว่า
 ในสัจจะ ๔ มีทุกข์เป็นต้น คือในทุกข์ สมุทัย
 นิโรธ และมรรค. ในสัจจะ ๔ เหล่านั้น
 อวิชชา ชื่อว่าไม่รู้ในทุกข์ เพราะเป็น
 สภาวะที่ยังลงในทุกข์นั้น, และเพราะเป็น
 ความปกปิดทุกข์นั้น, อวิชชา ชื่อว่าไม่รู้
 ในสัจจะข้อที่เหลือ ก็เพราะเป็นความปกปิด
 อย่างเดียว.

ทุกข^๑น^๒ติ เจต^๓ต^๔ ทุก^๕ข^๖ อริย^๗ส^๘จ^๙จ^{๑๐}
 อธิ^{๑๑}ป^{๑๒}เป^{๑๓}ต^{๑๔}น^{๑๕}ติ ต^{๑๖} ก^{๑๗}า^{๑๘}ม^{๑๙}ภ^{๒๐}ว^{๒๑}า^{๒๒}ท^{๒๓}ิ^{๒๔}ว^{๒๕}เส^{๒๖}น^{๒๗} ต^{๒๘}ิ^{๒๙}ช^{๓๐}
 ภ^{๓๑}ิน^{๓๒}ท^{๓๓}ิ^{๓๔}จ^{๓๕}ว^{๓๖}า ต^{๓๗}ถ^{๓๘}า ค^{๓๙}ป^{๔๐}ป^{๔๑}ฏิ^{๔๒}จ^{๔๓}ฉ^{๔๔}า^{๔๕}ท^{๔๖}ิ^{๔๗}ก^{๔๘}ิ อ^{๔๙}วิ^{๕๐}ช^{๕๑}ช^{๕๒},
 อ^{๕๓}วิ^{๕๔}ช^{๕๕}า^{๕๖}ท^{๕๗}ิ^{๕๘}ป^{๕๙}จ^{๖๐}จ^{๖๑}เย ต^{๖๒}ิ^{๖๓}สุ^{๖๔} ภ^{๖๕}เว^{๖๖}สุ^{๖๗} ส^{๖๘}ง^{๖๙}ข^{๗๐}า^{๗๑}ร^{๗๒}า^{๗๓}ท^{๗๔}ิ^{๗๕}เก
 จ^{๗๖} ป^{๗๗}ฏิ^{๗๘}ป^{๗๙}า^{๘๐}ฎิ^{๘๑}ย^{๘๒}า ท^{๘๓}ส^{๘๔}เส^{๘๕}น^{๘๖}ุ^{๘๗}โต "ก^{๘๘}า^{๘๙}ม^{๙๐}ภ^{๙๑}เว^{๙๒} จ^{๙๓}
อ^{๙๔}วิ^{๙๕}ช^{๙๖}า"ต^{๙๗}ิ^{๙๘}อ^{๙๙}า^{๑๐๐}ท^{๑๐๑}ิ^{๑๐๒}มา^{๑๐๓}ท^{๑๐๔}. ต^{๑๐๕}ต^{๑๐๖}ต^{๑๐๗} ก^{๑๐๘}า^{๑๐๙}ม^{๑๑๐}ภ^{๑๑๑}เว^{๑๑๒}
อ^{๑๑๓}วิ^{๑๑๔}ช^{๑๑๕}า^{๑๑๖}ติ ก^{๑๑๗}า^{๑๑๘}ม^{๑๑๙}ภ^{๑๒๐}เว^{๑๒๑} อ^{๑๒๒}า^{๑๒๓}ท^{๑๒๔}ิ^{๑๒๕}น^{๑๒๖}ว^{๑๒๗}ป^{๑๒๘}ฏิ^{๑๒๙}จ^{๑๓๐}ฉ^{๑๓๑}า^{๑๓๒}ท^{๑๓๓}ิ^{๑๓๔}ก^{๑๓๕}
 อ^{๑๓๖}วิ^{๑๓๗}ช^{๑๓๘}า.

ก็คำว่า ทุกข์ ในที่นี้ประสงคเอาจุขอริยสัง
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์เมื่อจะแบ่งทุกข์
 นั้นออกเป็น ๓ อย่าง โดยเกี่ยวกับภพมี
 กามภพเป็นต้น แล้วแสดงอวิชชาอันเป็นตัว
 ปกปิดทุกข์นั้น โดยอาการนั้น, และธรรมมี
 สังขารเป็นต้นในภพ ๓ ซึ่งมีอวิชชาเป็นต้น
 เป็นปัจจัยไปตามลำดับ จึงกล่าวว่า "ก^{๑๓๖}ิ^{๑๓๗}
อ^{๑๓๘}วิ^{๑๓๙}ช^{๑๔๐}า^{๑๔๑}ใน^{๑๔๒}ก^{๑๔๓}า^{๑๔๔}ม^{๑๔๕}ภ^{๑๔๖}พ" เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า อวิชชาในกามภพ คืออวิชชาที่เป็นตัว
 ปกปิดโทษในกามภพ.

รูปภเว อรูปรภเว อวิชชาติ เอตถาปิ แม้ในคำนี้ว่า อวิชชาในรูปภพ อรูปรภพ

คุณหญิงระรวย อรรถวิภาคไพศาลย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอเสว นโย. กามภเว สังขารานนติ กามภพปริยาปนนานิ สังขารานิ, กามภเว วา นิปฺพาเตตฺตพฺพา เย สังขาร, เตสึ กามภวูปตฺตคฺคินิพฺพตฺตกสังขารานนติ อตฺถโธ. ปจฺจโย โหตีติ ปุณฺณภิสังขารานนฺตาว อารมฺมณฺณปจฺจเยน เจว อุปนิสฺสยปจฺจเยน จาติ ทฺวิธา ปจฺจโย โหตี.

ก็มีนั้นแหละ. คำว่า แกสังขารทั้งหลาย ใน กามภพ คือแกสังขารทั้งหลายอันนับเนื่องใน กามภพ, อีกอย่างหนึ่ง มีความหมายว่า สังขารเหล่าใด อันบุคคลพึงทำให้สำเร็จใน กามภพ, ก็ได้แกสังขารอันเป็นตัวทำความ อุบัติในกามภพให้บังเกิด เหล่านั้น. คำว่า ย่อมเป็นปัจจัย ก่อนอื่นย่อมเป็นปัจจัยแก่ ปุณฺณภิสังขารโดยอาการ ๒ คือ โดย อารมฺมณฺณปัจจัย และโดย อุปนิสฺสยปัจจัย.

อปุณฺณภิสังขารเสสุ สหชาตฺสสุ สหชาตาทิ- วเสน, อสหชาตฺสสุ อนนฺตรสมนฺตรราทิ- วเสน, นานนฺตรสฺส ปน อารมฺมณฺณวเสน เจว อุปนิสฺสยวเสน จ ปจฺจโย โหตี. อรุปรภเว สังขารานนติ อาเนญชาภิ- สังขารานิ. ปจฺจโย โหตี อุปนิสฺสยวเสนเนว. อิมสฺมิ ปนตฺถเอ เอตฺถ วิตุถาริยามาเน อติปปณฺโจ โหตี, สยเมว จ ปรีโต อากมิสฺสตีติ น น วิตุถารยาม.

ในบรรดาอปุณฺณภิสังขารทั้งหลาย ย่อม เป็นปัจจัยแก่อปุณฺณภิสังขาร ที่เกิดพร้อมกัน ด้วยอำนาจสหชาติปัจจัยเป็นต้น, แก่อปุณฺญา- ภิสังขารที่มีได้เกิดพร้อมกัน ด้วยอำนาจ อนันตรปัจจัย สมันตรปัจจัยเป็นต้น, แต่ว่า ย่อมเป็นปัจจัยแกสังขารที่มีได้มีในลำดับ (คือ ที่มีได้เกิดในลำดับ แต่ความดับไปของตน) ด้วยอำนาจ อารมฺมณฺณปัจจัย และด้วยอำนาจ อุปนิสฺสยปัจจัย. คำว่า แกสังขารทั้งหลาย ใน อรุปรภพ คือแก่อเนญชาภิสังขารทั้งหลาย.

คุณหญิงระรวย อรรถวิภาคไพศาลย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชื่อว่ายอมเป็นปัจจัย ก็ด้วยอำนาจแห่ง
อุปนิสัยปัจจัยอย่างเดียว. ก็ในที่นี้เมื่อจะ
ขยายเนอความนี้ให้พิสดาร ความนั้นข้างจะ
มีได้, แต่ว่า เนอความพิสดารนั้นจักมาถึง
ข้างหน้าเองที่เดียว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า
จักไม่ขยายเนอความนี้ให้พิสดาร.

คิณ อายตนานนติ จกฺขุโส-
ภยตนาณํ. เอกสฺสายตสนสฺสาติ
ภยตสนสฺส. อิมินา นเยน ผลสฺสาทีนมฺปิ
วิภาโก เวทิตพฺโพ. ตตฺถ ตตฺถ สา สา
ตตฺถาติ รูปตตฺถาทีเกทา ตตฺถ ตตฺถ
กามภาวาทิสฺส อูปฺชฺชนกา ตตฺถา.

คำว่า แก่อายตนะ ๓ คือแก่อักขา-
ยตนะ โสตายตนะ และภยตนะ. คำว่า
แก่อายตนะเดียว คือแก่มนายตนะ. การ
จำแนกแม้ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ก็พึง
ทราบโดยนัยนี้. คำว่า ตัดหนั้น ๆ ในภพ
นั้น ๆ ได้แก่ตัดหาอันมีประเภทเป็นรูปตัดหา
เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในภพนั้น ๆ มีกามภพเป็นต้น.

ตตฺถาทีมฺลิกา กถา อติสงฺขิตฺตาคา
ติ, อูปาทานาเว จ วิภชิตฺวา วิตุถาเรตุวา
ทสฺเสตฺถ "กถน"ติอาที วุตฺตํ. ตตฺถ "กาม
ปริภวฺชิสฺสสามิ"ติ อิมินา กามตตฺถาปวตฺตติมาท.

คำพูดที่มีตัดหาเป็นต้นเป็นมูล ย่อเกิน
ไป เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
คำพูดนั้นด้วย, อูปาทานและภพด้วย จำแนก
ให้พิสดาร จึงกล่าวว่า "คืออย่างไร"
เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า (คิดว่า)

คุณหญิงระรวย อรรถวิภาคไพศาลย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"เราจักบริโภคนาม" นี้ ท่านกล่าวถึงความ
เป็นไปแห่งกามตัณหา.

ตถา "สกุคสมปตฺตี อนภวิสสามิ"ติอาทีหิ.
สา ปน ตณฺหา ยสฺมา ภูสฺมาทานวเสณ
ปวตฺตมานา กามุปาทานํ นาม โหติ,
ตสฺมา วุตฺตํ "กามุปาทานปจฺจยา"ติ.
ตเถวาติ กามุปาทานปจฺจยา เอว.

คำว่า (คิดว่) "เราจักเสวยสวรรค์
สมบัติ" เป็นต้น ก็อย่างนั้น. ก็เพราะเหตุที่
ตัณหาที่เป็นไปด้วยอำนาจความยึดถือแรงกล้า
ชื่อว่าเป็นกามุปาทาน, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
ว่ "เพราะกามุปาทานเป็นปัจจัย" ดังนี้.
บทว่า ตเถว คือเพราะกามุปาทานเป็นปัจจัย
นั้นเอง.

พรหมโลกสมปตฺตี รูปพรหมโลก
สมปตฺตี. "สพฺเพปิ เตญฺมิกา ธมฺมา
กามนียฺญฺเจณ กามา"ติ^๑ วจฺนโต ภวราโคปิ
กามุปาทานเมวาติ กตฺวา "กามุปาทาน-
ปจฺจยา เอว เมตฺตํ ภาเวติ"ติอาที วุตฺตํ.

คำว่า สมบัติในพรหมโลก คือสมบัติ
ในโลกชั้นรูปพรหม. ท่านอาจารย์ทำให้ในใจ
ว่ แม้ภวราคะก็เป็นกามุปาทานนั้นแหละ
เพราะมีคำพูดว่ "ธรรมอันมีในภูมิ ๓ แม้
ทั้งหมด ชื่อว่ กาม เพราะมีความหมายว่
อันสัตว์ทั้งหลายพึงใคร่" ดังนี้ แล้วจึงกล่าว
ว่ "เพราะกามุปาทานเป็นปัจจัยนั้นเอง จึง
เจริญเมตตา" ดังนี้ เป็นต้น.

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๒, ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๗.
โคกํ วิสทิสํ.

เสสุปาทานมูลิกาสุปตี เอตถาย โยชนา : อธิเชกจโจ "นตฺถิ ปโรโลโก"ติ นตฺถิกทฺธิฏฺฐี
 กณฺหาติ, โส ทฺธิฏฺฐปาทานปจฺจยา
 กาเยน ทุจฺจริตฺตํ จรตฺตีอาทิ วุตฺตนเยน
 โยเชตพฺพํ. อปโร "อสุกฺกสมิ สมฺปตฺติกเว
 อตฺตา อจฺจชฺชตฺตี"ติ อจฺจเฉททฺธิฏฺฐี กณฺหาติ,
 โส ตตฺตฺรูปตฺตติยา กาเยน สุจฺจริตฺตํ จรตฺตีอาทิ
 วุตฺตนเยเนว โยเชตพฺพํ.

ต่อไปนี้เป็นคำประกอบความ ในคำว่า ใน
 คำประกอบความ แม้ที่มีอุปาทานที่เหลือเป็น
มูล นี้ : คือพึงประกอบคำพูดตามนัยที่กล่าว
 แล้วว่า บางคนในโลกนี้ยึดถือันตฺถิกทฺธิฏฺฐีว่า
 "โลกหน้าไม่มี", เขา เพราะทฺธิฏฺฐปาทาน
 เป็นปัจจัย จึงประพตฺติทุจฺจริตฺตด้วยกาย ดังนี้
 เป็นต้น. พึงประกอบคำพูดตามนัยที่กล่าวแล้ว
 นั้นนั่นแหละว่า อีกคนหนึ่งยอมยึดถืออจฺจเฉท-
 ทฺธิฏฺฐีว่า "อตฺตาจกฺขาคสุญฺญในสัมปตฺติกภโว"ติ,
 เขา ย่อมประพตฺติสุจฺจริตฺตด้วยกาย เพื่อความ
 เข้าถึงในภพนั้น ดังนี้ เป็นต้น.

อปโร "รูปิ มโนมโย หุตฺวา อตฺตา
 อจฺจชฺชตฺตี"ติ ฐูปตฺตติยา มกฺกํ ภาเวติ.
ภาวนาปาริปุริยาติ สพฺพํ วุตฺตนเยเนว
 เวทิตพฺพํ. อปโร "อรูปภเว อปฺปชฺชิตฺวา
 อตฺตา อจฺจชฺชตฺตี"ติ อรูปตฺตติยา มกฺกํ
 ภาเวติ. ภาวนาปาริปุริยาติ สพฺพํ
 วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

อีกคนหนึ่งคิดว่า "อตฺตา เป็นของมีรูป
 สำเร็จด้วยใจยอมฆาคสุญฺญ" ดังนี้ แล้วยอม
 เจริญมรรค เพื่อความเข้าถึงรูปภพ. คำ
 ทั้งหมดที่ว่า เพราะความบริบูรณ์แห่งภาวนา
 เป็นต้น ก็พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้น-
 แหละ. อีกคนหนึ่งคิดว่า "อตฺตาเกิดขึ้นใน
 อรูปภพแล้ว ย่อมฆาคสุญฺญ" ดังนี้ แล้วยอม
 เจริญมรรค เพื่อเข้าถึงอรูปภพ. คำทั้งหมด

คุณหญิงระรวย อรรถวิภาคไพศาลย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ที่ว่า เพราะความริบรณะแห่งภาวณา เป็นต้น ก็พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

เอตาทิเยว อตฺตวาทุปาทานมุลิกาปิ
โยชนา สัณฺณิกาคี ทฏฺฐพฺพ. เอว
ทิสฺฐธมฺมนิพฺพานวาทวเสนาปิ โยชนา
เวทิตพฺพา. อปโร "สีเลน สุทฺธิ"^๑
อสุทฺธิมคฺคํ "สุทฺธิมคฺโค"^๒ติ ปรามสนฺโต
สีลพฺพตฺตปาทานปจฺจยา. กาเยน ทุจฺจริตํ
จรตฺตีอาทินา สพฺพํ วุตฺตนเยเนว
โยเชตพฺพ.

พึงเห็นว่าเป็นอันท่านสังวรณนา คำประกอบ ความแท้ที่มีอตฺตวาทุปาทานเป็นมูลไว้ ด้วย ทิสฺฐิเหล่านั่นแหละ. พึงทราบคำประกอบ ความ แม้โดยเกี่ยวกับทิสฺฐิธรรมนิพพานวาทะ ตามประการที่กล่าวมานี้เถิด. พึงประกอบ ความคำพูดทั้งหมด ตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว นั้นทีเดียวว่า อีกคนหนึ่งเมื่อยึดมั่นข้อปฏิบัติ อันมิใช่ทางหมดจดว่า "เป็นทางหมดจด" โดยนัยว่า "ความหมดจดมิได้ด้วยศีล" เป็นต้น เพราะสีลพฺพตฺตปาทานเป็นปัจจัย จึงประพฤติ ทุจฺจริตด้วยกาย ดังนี้ เป็นต้น.

อิทานิ ยฺวายํ สัสารจกฺกํ ทสฺสเสนฺเตน
"กามภเว อวิชฺชา กามภเว สงฺขารานํ
ปจฺจโย โทตี"^๑ติอาทินา อวิชฺชาทินํ
ปจฺจยภาโว, สงฺขาราทินํ ปจฺจยฺยุปฺนฺนภาโว

ภาวะที่ธรรมทั้งหลาย มีวิชา เป็นต้น เป็นปัจจัย, และภาวะที่ธรรมทั้งหลายมีสังขาร เป็นต้น เป็นปัจจัยยุบับน ที่ท่านอาจารย์ผู้แสดง สัสารจักรได้แสดงไว้ด้วยคำว่า "อวิชชาใน

^๑ ฉ. สัณฺณิตาคี.
^๒ วเตน สุทฺธิติ ปททฺวํ นฏฺฐํ มณฺเณ.

จ หสฺสีโต, ตเมว ปฏิสมฺภิตามคฺคปาฬี^๑
 อาเนตฺวา นิคมนวเสน หสฺเสนโต
 "เอวมยฺน"ติอาทิมาท.

กามภพ ย่อมเป็นปัจจัยแก่สังขารทั้งหลายใน
 กามภพ" ดังนี้เป็นต้น นันใด, บัดนี้ท่าน
 อาจารย์ เมื่อนำเอาพระบาลีปฏิสมภิตา-
มรรค มาแสดงถึงภาวะที่เป็นปัจจัย และ
 ภาวะที่เป็นปัจจัยอุปบันนั้นนั่นแหละ โดยเกี่ยว-
 กับคำพูดย่อ ท่านจึงกล่าวว่า "เอวมยฺ" ดังนี้
 เป็นต้น.

ตตฺถ ยถา สงฺขารา เหตุ นิพฺพตฺตา,
 เอวํ อวิชฺชาปิ กามาสวาทินา สเหตุกา
 เอวาติ อาท "อุโปเปเต เหตุสมฺปนฺนา"ติ.
ปจฺจยปริกฺกเหตุ นามรูปสฺส ปจฺจยानํ
 อวิชฺชาทินํ ปริจฺฉิซฺช กทฺเณ, นิปฺผาเทตฺพุเพ
 ภูมฺมํ. ปณฺญาติ กงฺขาวิตฺตรณวิสุทฺธิสงฺขาทา
 ปการโต ชานนา.

ในคำเหล่านั้น ความว่า สังขารทั้งหลาย
 บังเกิดเพราะเหตุฉนใด, แม่อวิชชาก็เป็น
 ธรรมที่มีเหตุ ด้วยเหตุมีกามาสวะเป็นต้น
 นั้นเทียว ฉนนั้น เพราะเหตุฉน ท่านจึงกล่าว
 ว่า "ธรรมทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นเพราะเหตุ"ดังนี้.
 คำว่า ในอันกำหนดถือเอาปัจจัย คือในอัน
 กำหนดถือเอาซึ่งธรรมทั้งหลาย มีวิชชา
 เป็นต้น อันเป็นปัจจัยแห่งนามรูป, เป็น
 สัตตมีวิภคฺติในอรรถว่าพึงทำให้สำเร็จ. คำว่า
ปัญญา ได้แก่ความรู้โดยประการทั้งหลายที่
 เรียกว่า กงฺขาวิตฺตรณวิสุทฺธิ.

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๖.

ธมฺมฐิติญาณตี ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาทาวโพโธ. คำว่า ธมฺมฐิติญาณ ได้แก่ความหยั่งรู้
 อิทํ จ ฐมฺมฐิติญาณํ ยสฺมา อหฺรธาตฺตเย ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาท. ก็ธมฺมฐิติญาณนี้ เพราะเหตุ
 กงฺขามลวิตฺตณวเสน ปวตฺตตี, ตสฺมา ที่เป็นไปโดยเกี่ยวกับข้ามมลทิน คือความ
 "อตีตมฺปิ อหฺรธานนฺ" ๑ ติอาทิตฺ วุตฺตํ. สงสัยในกาลทั้ง ๓, ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า
 เอเตน นเยนาตี เอเตน "อวิชฺชา "แม้ในกาลอดีต" ตั้งนี้เป็นต้น. คำว่า
 เหตุ"ติอาทิตฺนา อวิชฺชา ยํ วุตฺเตน นเยน. โดยนัยนี้ คือโดยนัยที่กล่าวไว้ในอวิชชา ด้วย
 "สงฺขารธา เหตุ, วิญฺญาณํ เหตุสมฺบุปฺปนฺน" ๑ ติ- คำว่า "อวิชชาเป็นเหตุ" เป็นต้นนี้. ในบท
 อาทิตฺนา สพฺพตฺถ ๒ วิตฺถาเรตพฺพานี. ทั้งปวงก็พึงขยายให้พิสดาร โดยนัยว่า
 "สงฺขารทั้งหลายเป็นเหตุ, วิญฺญาณเกิดขึ้น
 เพราะเหตุ" ตั้งนี้เป็นต้นเถิด.

สงฺขิปปนฺตี เอตฺถ อวิชฺชาทโย เหตุและวิบากชื่อว่า สังข เพราะ
 วิญฺญาณาทโย จาตี สงฺเขโป, เหตุ, วิปาโก อรรถว่า เป็นที่ย่อเอาธรรมมีอวิชชาเป็นต้น
 จ. เหตุวิปาโกตี วา สงฺขิปปตีตี สงฺเขโป, และธรรมมีวิญฺญาณเป็นต้นไว้. อีกอย่างหนึ่ง
 อวิชฺชาทโย, วิญฺญาณาทโย จ. สงฺเขป- ธรรมมีอวิชชาเป็นต้น, และธรรมมีวิญฺญาณ
 ภาวสามมฺภเณ ปน เอกวจนํ กตฺนตี เป็นต้น ชื่อว่า สังข เพราะอรรถว่าถูกย่อ
 ทฎฺฐพฺ. ว่าเป็นเหตุและวิบาก. แต่พึงเห็นว่าท่าน
 ทำไว้เป็นเอกพจน์(ว่า สงฺเขโป) ก็เพราะ

๑-๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๖.

๒ ฉ. สพฺพปทานี.

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เต ปน สงฺเขปา อตีเต เหตุ,
เอตฺรหิ วิปาโก, เอตฺรหิ เหตุ, आयตี
วิปาโกติ เอวํ กาลวิภาเคน จตฺตารो
ชาตา. เตนาท "ปุริมสงฺเขโป เจตฺถ อตีโต
อหฺธา"ติอาทิ. สงฺเขป-สทฺโท ภาคาคิวจนฺติ
อตีโต เหตุภาโก ปจฺโม สงฺเขโป. เอส
นโย เสเสสฺสปี.

ตณฺหาปาทานภาวา กทิตาว โทนฺติ
กิลฺลสกมฺมภาวสามณฺณโต, เตหิ วินา
อวิชฺชาสงฺขารานํ สกฺิจจกรณฺโต จ. กมฺมํ
ตณฺหา จ ตสฺส สหการิการณํ หุตฺวา
วตฺตณฺฏฺเจน กมฺมวฏฺฏํ.

ความที่ธรรมมีวิชาเป็นต้นเหล่านั้น มีความ
เป็นสังเขปเสมอเหมือนกัน.

อนึ่ง สังเขปเหล่านั้นเกิดมี ๔ ก็โดย
จำแนกตามกาลอย่างนี้คือ เหตุในอดีต ๑,
วิบากในปัจจุบัน ๑, เหตุในปัจจุบัน ๑, วิบาก
ในอนาคต ๑ ดังนี้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
กล่าวว่า "อนึ่งในสังเขป ๔ นี้ สังเขปแรก
เป็นอดีตอหฺธา" ดังนี้เป็นต้น. ศัพท์ว่าสังเขป
เป็นคำเรียกส่วน เพราะเหตุนี้ ส่วนแห่ง
เหตุอันเป็นอดีตจึงจัดเป็นสังเขปแรก. แม้ใน
สังเขปที่เหลือก็มีดังนี้.

ชื่อว่า ย่อมเป็นอันถือเอาตัดหาอุปาทาน และ
ภพแล้วที่เดียว เพราะธรรม ๕ มีวิชา
เป็นต้นเหล่านี้ มีความเป็นกิลลและกรรม
เสมอเหมือนกัน, และเพราะเว้นธรรม ๓ มี
ตัดหาเป็นต้นเหล่านั้นแล้ว อวิชาและสังขาร
ก็กระทำกิจของตน. กรรมและตัดหา เป็น
เหตุสร้างวัฏฏะนั้นร่วมกัน จึงชื่อว่า กรรมวัฏ
โดยความหมายว่า ทำให้เป็นไป.

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ญาณนามรูปสฬายตณสฬส เวทนานํ ความตั้งลงแห่งความเกิด ความ
 ชาตีสราภงควาฏจา "ชาตีสรามรณ"ติ คร่ำคร่า และความแตกทำลายแห่งญาณ
 วุตตาคี อาท "ชาตีสรามรณาทเสณ นามรูป สฬายตณะ สฬส และเวทนา
 ญาณานานํ นิตฺทิสฺสจฺจตฺตา"ติ. อิมติ เรียกว่า "ชาติและชรามรณะ" เพราะ
 ญาณานาทโย. อายตี วิปากวฏฏ เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า "เพราะธรรม ๕ มี
 ปจฺจปนฺนเหตุโต ภาวินํ อนาคตานํ คหิตฺตฺตา. ญาณเป็นต้น ทรงแสดงไขไว้แล้ว โดยทรง
บ่งชี้ถึงชาติและชรามรณะ" ดังนี้. คำว่า
 ธรรม ๕ เหล่านี้ (จัดเป็นวิปากวฏฏใน
 อนาคต) ได้แก่ ธรรม ๕ มีญาณเป็นต้น.
 ชื่อว่าจัดเป็นวิปากวฏฏในอนาคต เพราะธรรม
 ที่เป็นอนาคตซึ่งต้องมีเป็นปกติ อันสัตว์ถือเอา
 ได้ เพราะเหตุปัจจุบัน. คำว่า ธรรมเหล่านี
น (มี ๒๐ อย่างโดยอาการ) ได้แก่ธรรม
 มีวิชาเป็นต้น.

อาการโตติ สรูปโต^๑ อวุตตปิ คำว่า โดยอาการ คือโดยสภาวะมีอยู่
 ตสฺมี ตสฺมี สงฺคเห อากิริยนฺติ อวิชา- ธรรมทั้งหลาย รวมทั้งที่ยังมิได้กล่าวไว้ชื่อว่า
 สงฺขาราทีคฺคหณฺเห ปกาสิยนฺตีติ อาการา, อาการ เพราะอรรถว่า บัณฑิตกระจาย คือ

^๑ ฉ. สรูปโต.

อดีตเหตุอาทินิ วา ปการา อาการา, ประกาศไว้ด้วยศัพท์ว่า อวิชชา สังขาร
 ตโต อาการโต. วิสติวิธา โทหนติ เป็นต้น ในการสงเคราะห์นั้น ๆ, อีกอย่าง
 อดีเตเหตุปณจกาทิเภทโต.

หนึ่ง ประการทั้งหลายแห่งธรรมที่เป็นอดีต-
 เหตุเป็นต้น ชื่อว่าอาการ, ได้แก่โดยอาการ
 นั้น. ชื่อว่า มี ๒๐ อย่าง โดยความต่างกัน
 แห่งหมวดธรรม มีหมวดอดีตเหตุ ๕ เป็นต้น.

สังขารวิญญานานิ อนุตตรา เอโก
สนธิติ เหตุโต ผลสฺส อวิจุเฉทปวตฺติภาวโต
 เหตุผลสมฺปนฺนญฺโต เอโก สนฺธิ. ตถา
ภวชาตฺนมนฺตฺรา. เวทนาตณฺหาณมนฺตฺรา ปน
 ผลโต เหตุโน อวิจุเฉทปวตฺติภาวโต
 ผลเหตุสมฺปนฺนญฺโต เอโก สนฺธิ. ผลญฺโตปิ
 ทิ ฌมฺโม อณฺณสฺส เหตุสภาวสฺส ฌมฺมสฺส
 ปจฺจโย โหตีติ.

คำว่า ระหว่างสังขารกับวิญญานจัด
เป็นสนธิ ๑ คือจัดเป็นสนธิ ๑ อันเป็น
 ความเชื่อมต่อกันแห่งเหตุและผล เพราะผล
 มีความเป็นไปไม่ขาดสายได้ ก็เพราะเหตุ.
ระหว่างภพกับชาติ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.
ส่วนระหว่างเวทนาจับตณฺหา จัดเป็นสนธิ ๑
 อันเป็นความเชื่อมต่อกัน แห่งผลและเหตุ
 เพราะเหตุมีความเป็นไป ไม่ขาดสายได้
 ก็เพราะผล. จริงอยู่ ธรรมแม้ว่าเป็นผล
 ก็ย่อมเป็นปัจจัยแก่ธรรม ที่มีสภาวะเป็นเหตุ
 อีกอย่างหนึ่งได้แล.

อิตฺติ วุตฺตปฺปการปฺรามสนฺนิ. เตนาท ศัพท์ว่า อิตฺติ เป็นคำที่ชักเอามาซึ่ง
"จตุสฺสขฺเขปน"ติอาทิ. สหพฺพการโตติ อิตฺติ เนื่อความ ที่มีประการอันใดกล่าวแล้ว.

คุณปริม ณะะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วตุเตหิ, อวตุเตหิ จ ปฏิจฺจนุสุมฺปาทวิภงฺเก,
อนนฺตนยสมนฺตปฏฺจนาทิสฺสุ จ อากเตหิ
สพฺเพหิ อากาเรหิ. ชานาตีติ อวพุชฺฌตี.

เพราะเหตุ^๕นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อันมี
สังเขป ๔" เป็นต้น. คำว่า โดยอาการ
ทั้งปวง คือโดยอาการทั้งปวงที่ได้กล่าวแล้ว
ในที่นี้, และที่ยังมิได้กล่าวไว้ อันมาแล้วใน
ปฏิจฺจนุสุมฺปาทวิภงฺก, และในสมันตปฏฺจนา
อนันตณฺยเป็นต้น. คำว่า ทรงรู้ คือทรง
หยั่งรู้.

ปสฺสตีติ ทสฺสนฺภูเตน ฅาณจกฺขุณา
ปจฺจกฺขโต ปสฺสตี. อณฺเฆตี ปฏฺวิชฺฌตีติ
เตสฺสเยว เววจนํ. ตฺนตี ตํ ชานนํ.
ฅาตฺถุเจนาตี ยถาสภาวโต ชานนฺภูเจน.
ปชานนฺภูเจนาตี อนิจฺจาทีหิ ปกาเรหิ
ปฏฺวิชฺฌนฺภูเจน.

คำว่า ทรงเห็น คือทรงเห็นโดยประจักษ์
ด้วยพระญาณจักขุอันเป็นเครื่องเห็น. คำว่า
ทรงทราบ ทรงแทงตลอด ก็เป็นคำไวพจน์
ของคำว่าทรงรู้เป็นต้น เหล่า^๕นั้นนั่นแหละ.
บทว่า ตํ ได้แก่ความรู้นั้น. คำว่า โดย
ความหมายว่ารู้ คือโดยความหมายว่ารู้
ตามสภาวะ ตามความเป็นจริง. คำว่า โดย
ความหมายว่ารู้ โดยประการทั้งหลาย คือ
โดยความหมายว่า แทงตลอดโดยประการ
ทั้งหลาย มิไม่เที่ยงเป็นต้น.

^๕ อภิ. วิ. ๓๔/๑๘๑.

คุณปริย ณะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ ยทตฺถมิตฺถิ ภวจฺกํ อิทานีตํ,
 ตํ ทสฺเสตฺถ "อิมินา"ติอาทิจ วุตฺตํ. ตตฺถ เต
ธมฺเมติ เต อวิชฺชาทิเก ธมฺเม. ยถาภูตํ
ณฺทวาทิ มหาวิชฺรณาณณ ยถาวโต
 ชานิตฺวา. นิพฺพิณฺทนโต พลววิปฺสฺสนาย
วิรชฺชนโต วิมฺจฺจนโต อริยมคฺเคทิจ อเร หนฺติ
 โยชฺนา. ตตฺถ ยทา ภควา วิรชฺชติ
 วิมฺจฺจติ, ตทา อเร หนิ นาม^๑ ตโต ปรี
 ปน อภิสสมฺพฺพุทฺธกฺขณํ กเหตุวาท วุตฺตํ "หนิ
วิหนิ วิทฺธเสสี"ติ.

ท่านอาจารย์นำภวจักรนี้มา (กล่าว)
 ในที่นี้เพื่อประโยชน์อันใด, บัดนี้ เพื่อจะ
 แสดงประโยชน์นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อิมินา"
 เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า ธรรมเหล่า-
นั้น ได้แก่ ธรรมทั้งหลายมีวิชา เป็นต้น
 เหล่านั้น. คำว่า ครั้นทรงทราบตามความ
เป็นจริง คือครั้นทรงรู้ตามความเป็นจริง
 ด้วยพระญาณปานดังเพชรที่ยิ่งใหญ่. ประกอบ
 ความว่า เมื่อทรงเบื่อหน่ายคลายกำหนด
หลุคพันอยู่ ด้วยวิปัสสนาอันมีกำลัง ก็ทรง
กำจัดซึ่งกำจัด ด้วยพระอริยมรรคทั้งหลาย
 ดังนี้. ในคำเหล่านั้น มีความหมายว่าใน
 เวลาใด พระผู้มีพระภาคทรงคลายกำหนด
 หลุคพันอยู่, ในเวลานั้น ก็ชื่อว่าทรงกำจัด
 ซึ่งกำจัดทั้งหลายได้แล้ว. ส่วนว่าต่อจากนั้นไป
 ท่านถือเอาขณะที่ตรัสรู้ยิ่งแล้ว กล่าวว่
 "กำจัด ทำลาย ย้าย" ดังนี้.

^๑ ฉ. ทนฺติ นาม.

๑๒๙. จกุกวตฺติโน อเจตเน จกุก-
 รตเน อุปนฺเน ตตฺถเว โลโก ปุชฺช
 กโรติ, อยตฺถ ปุชฺชาวิเสสา ปจฺฉิชนฺติ,
 กิมํคํ ปน สมฺมาสมฺพุทฺธ อุปนฺเนติ
 หสฺเสนฺโต "อุปนฺเน ตถาคเต"ติอาทิมาท.
 โโก ปน วาโท อยตฺถ ปุชฺชาวิเสสานฺติ
 ยถาวุตฺโต อยตฺถ อมฺหเสกฺเขหิ
 เทวมฺนุสฺเสหิ กรียมานานํ อติอุฬารานํ^๑
 ปุชฺชาวิเสสานํ อรทภาเว กา นาม กถา.
 อตฺถานูรูปฺนติ อรทตฺตตฺถสฺส อํรูปํ อนฺวตฺถํ.

๑๓๐. อสิโลกกเยนาติ อภิตฺติภเยน.
 รโท ปาปํ กโรนฺติ "มา มํ^๒ โภจิ ชณฺธา"ติ

^๑ ฉ. นาติอุฬารานํ.

^๒ ฉ. นํ.

๑๒๙. ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า
 เมื่อจักรแก้วอันหาเจตนาไม่ได้ เกิดขึ้นแล้วแก่
 พระเจ้าจักรพรรดิ ชาวโลกย่อมทำการบูชา
 ในพระเจ้าจักรพรรดินั้นเท่านั้น, ย่อมตัดการ
 บูชาวิเศษในบุคคลอื่นไป, จะป่วยกล่าวไปใย
 ถึง เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติแล้ว
 เล่า ดังนี้ จึงกล่าวว่า "เมื่อพระตถาคตทรง
อุบัติแล้ว" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า จะป่วยกล่าว
ไปใยถึงการบูชาวิเศษอื่น ๆ เล่า ความว่า
 ในความเป็นผู้ควรแก่การบูชาวิเศษ ที่โอฟาร
 ยั่งอย่างอื่นจากที่กล่าวแล้ว ที่พวกเทวดาและ
 มนุษย์ผู้หาคัดคิดใหญ่มิได้ กระทบกันอยู่ จะต้อง
 มีคำพูดอะไรกันอีกเล่า. คำว่า อันเหมาะสม
แก่ความหมาย คืออันเหมาะสมแก่ความหมาย
 แห่งความเป็น อรหํ ได้แก่คล้องตามความ-
 หมาย.

๑๓๐. คำว่า เพราะกลัวเสียชื่อเสียง
 คือเพราะกลัวจะไม่มีเกียรติ. ชื่อว่ายอม

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอส ภควา น กทาจิ กโรติ ปาปเหตุน์
โพธิมณฑล เอว สุปปหีนตฺตา. อปโร นโย :
อารกาติ อรท, สุวิฑูรภาวโต อิจฺเจว
อตุโถ.

กระทำบาปในที่ลับ ด้วยคิดว่า "ใคร ๆ จะ
ได้ไม่รู้เรา" ชื่อว่าพระผู้มีพระภาคนี้ จะทรง
กระทำบาปเป็นบางครั้งก็หาไม่ เพราะธรรม
อันเป็นเหตุแห่งบาปทั้งหลาย ถูกพระองค์ละ
เสียได้เป็นอย่างดีแล้ว ณ แคนตรัสรู้
เทียว. อีกนัยหนึ่ง : ชื่อว่า ทรงเป็น
พระอรหันต์ เพราะภาวะที่ทรงเป็นผู้ไกล,
ความว่า เพราะภาวะที่พระองค์อยู่ในที่แสน-
ไกลนั้นเทียว.

กุโธ ปน สุวิฑูรภาวโตติ ? เย
อภาวิตกายา อภาวิตสีลา อภาวิตจิตฺตา
อภาวิตปณฺณา, ตโต เอว อปฺปหีนราคโทส-
โมทา อริยมมฺสฺส อโกวิทา อริยมฺเม
อวินีตา อริยมมฺสฺส อหสฺสาวิโน อปฺปปฏิปนฺนา
มิจฺฉาปฏิปนฺนา จ, ตโต สุวิฑูรภาวโต.
วุตฺตณฺเหตฺ ภาควตา :

ถามว่า ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะ
ภาวะที่อยู่ในที่แสนไกลจากใคร ? ตอบว่า
เพราะทรงเป็นผู้ไกลแสนไกล จากบุคคลผู้ไม่
อบรมกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญ
ปัญญา นั้นนั่นเทียว และทรงเป็นผู้ไกล
แสนไกลจากบุคคลผู้ยังละระาคะโทสะ และ
โมหะไม่ได้ ไม่ฉลาดในธรรมของพระ-
อริยเจ้า ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของพระ-
อริยเจ้า ไม่เห็นธรรมของพระอริยเจ้า ไม่
ปฏิบัติและปฏิบัติผิด ๆ เหล่านั้น. ข้อนี้สมจริง
ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า :

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"สงฺฆาฎิกณฺเณ เจปิ เม ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ คเหตฺวา ปิฎฺฐิโต ปิฎฺฐิโต
 อนุปนฺโธ อสฺส ปาเท
 ปาทนนิกฺขิปนฺโต, โส จ โหติ
 อภิขุมาลุ กามเสฺ ติพฺพสาราโค
 พฺยาปนฺนจิตฺโต ปทฺฏจมนสงฺกปฺโป
 มุฏฺฐสฺสติ อสมฺปชาโน อสมาทิโต
 วิพฺภนฺตจิตฺโต ปากฺกฺขินฺทริโย. อถ โข
 โส อารกาว มยฺหํ, อหฺนจฺ ตสฺส. ตํ
 กิสฺสเหตุ ? ธมฺมํ หิ โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 น ปสฺสติ, ธมฺมํ อปสฺสนฺโต มํ น
 ปสฺสติ"ติ."

ยถาวุตฺตปุกฺคลา หิ สเจปิ สายํ ปาตํ
 สตฺถุ สนฺตีกาวจราว ลีโย, น เต ตาวตา

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่า
 ภิกษุ ฟังเป็นผู้จับชายสังฆาฏิกของเรา
 แล้วติดตามไปข้างหลัง ทุกย่างก้าว,
 แต่เขอนั้นเป็นผู้มากด้วยอภิขมา มี
 รากะแรงกล้าในกามทั้งหลาย มีจิต
 พยาบาท มีความดำริด้วยใจ อัน
 ประทุษร้าย หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ
 มีจิตหม่นพ่วนไม่ตั้งมั่น มีอินทรีย์
 ปราภฏ(คือลอกแฉกไม่สำรวม). เมื่อ
 เป็นเช่นนั้นภิกษุรูปนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ไกล
 ต่อเรา, และเราก็ชื่อว่าเป็นผู้ไกล
 ต่อเขา. ชื่อนั้นเป็นเพราะเหตุไร ?
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าภิกษุรูปนั้น
 ไม่เห็นธรรม, เมื่อไม่เห็นธรรม ก็
 ชื่อว่าไม่เห็นเรา" ดังนี้.

จริงอยู่ บุคคลทั้งหลายตามที่กล่าวแล้ว
 แม้หากว่า เป็นผู้ท่องเที่ยวไปในที่ใกล้พระ-

^๑ ข. อิติ. ๒๕/๓๐๐-๓๐๑.

"สตฺถุ สนฺติกา"ติ วตฺตพฺพา, ตถา สตฺถาปี
เนสิ. อิติ อสฺสปุริสาณํ อารกา ทูเรติ อรหํ.

ศาสดา ตลอดเวลาเช้า เย็น, ก็ไม่ควร
กล่าวถึงเขาเหล่านั้นว่า "เป็นผู้ที่อยู่ใกล้พระ-
ศาสดา" ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น, เช่นเดียว-
กัน ไม่ควรกล่าวแม้พระศาสดาว่า ประทับ
อยู่ใกล้คนเหล่านั้น. ทรงเป็นพระอรหันต์
เพราะอรรถว่า ทรงเป็นผู้ไกลคือประทับอยู่
ในที่ไกลต่อพวกที่ไม่ใช่สัตบุรุษทั้งหลายอย่างนี้.

"สมฺมา นปฺปฏิปชฺชนฺติ
เย นินฺนาสยา นรา
อารกา เตหิ ภควา
ทูเร เตนารหฺมมโต"ติ.

"นรชนเหล่าใด มีอหยาศัยเลว-
ทราม ไม่ปฏิบัติชอบ พระผู้มีพระภาค
ทรงเป็นผู้ไกล คือประทับอยู่ในที่ไกล
จากนรชนเหล่านั้น เพราะเหตุนี้
บัณฑิตทั้งหลาย จึงขนานพระนามพระ-
องค์ว่า อรหํ" ดังนี้.

ตถา อารกาติ อรหํ, อาสนุนภาวโตติ
อตุโธ. กุโธ ปน อาสนุนภาวโตติ ? เย
ภาวิตกายา ภาวิตสีลา ภาวิตจิตฺตา
ภาวิตปณฺณา, ตโต เอว ปนินฺนาคโทสโมทา
อริยมฺมสฺส โกวิทา อริยมฺเมสฺส วินิตา
อริยมฺมสฺส ทสฺสาวิโน สมฺมาปฏฺิปนฺนา,

อย่างนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าทรงเป็น
พระอรหันต์ เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้ไกล,
ความว่า เพราะภาวะที่ประทับอยู่ในที่ไกล.
ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงเป็นพระ-
อรหันต์ เพราะภาวะที่พระองค์อยู่ในที่ไกล
ใคร ? ตอบว่า เพราะทรงเป็นผู้ไกลบุคคล

คุณปริณญา สัปนิษัณฑน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตโต อาสนนภาวโต. วุตตมปิ เจตํ
ภควตา :

ผู้อบรมกายแล้ว เจริญศีลแล้ว เจริญจิตแล้ว
เจริญปัญญาแล้ว นั้นนั่นแหละ ทรงเป็นผู้ไกล
บุคคลผู้ละราคะ โทสะ และโมหะได้ ฉลาด
ในธรรมของพระอริยเจ้า ได้รับแนะนำใน
ธรรมของพระอริยเจ้า เห็นธรรมของพระ-
อริยเจ้า ปฏิบัติชอบ เหล่านั้น. แม้ข้อนี้
สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า :

"โยชนสเต เจปิ เม ภิกขเว
ภิกขุ วิหเรยฺย, โส จ โหติ
อนภิชฺฌาลุ กามสฺส น ติพฺพสํสาราโค
อพฺยาปนฺนจิตฺโต อปฺปทฺทฺจมนสงฺกปฺโป
อุปกฺกจิตฺตสฺสตี สมฺปชาโน สมฺมาหิตโต
เอกกฺคจิตฺโต สํวตฺตินฺหริโย. อถ โข
โส สนฺตฺติเกว มยฺหํ, อทฺถจฺจ ตสฺส.
คํ กิสฺสเหตุ ? ฐมฺมํ หิ โส ภิกขเว
ภิกขุ ปสฺสตี, ฐมฺมํ ปสฺสสนฺโต มํ
ปสฺสตี"ติ?

"คุณภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่าภิกษุ
พึงอยู่ในที่ไกลจากเราถึง ๑๐๐ โยชน์,
แต่ว่าเขอนั้นมิได้เป็นผู้มากด้วยอภิชฌา
ไม่มีราคะแรงกล้า ในกามทั้งหลาย
ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความดำริด้วยใจ
อันประทุษร้าย มีสติเข้าไปตั้งไว้ มี
สัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคะ
สำรวมอินทรีย์. เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุ
นั้นก็ชื่อว่า อยู่ในที่ไกลเราทีเดียว
และเราก็ชื่อว่าอยู่ในที่ไกลเขา. ข้อนั้น
เป็นเพราะเหตุไร ? คุณภิกษุ

^๑ ข. อิติ. ๒๕/๓๐๐-๓๐๑.

คุณปริญา สัปปีนันทน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย เพราะว่าภิกษุรูปนั้นเห็น
ธรรม, เมื่อเห็นธรรม ก็ชื่อว่า
เห็นเรา" ดังนี้.

ตถารูปา หิ ปุคฺคลา สตุฏฺโฐ โยชน-
สฺหสฺสฺสนฺตริกาทิ โหนฺติ, น ตาวตา เต "สตุฏฺโฐ
ทฺูรจาริโน"ติ วตฺตพฺพทา, ตถา สตุฏฺธาปิ เนสฺสิ.
อิติ สปุริสาณํ อารกา อาสนฺเนติ อรหํ.

จริงอยู่ บุคคลทั้งหลายผู้มีลักษณะอย่าง
ที่ว่านั้น แม้ว่าเป็นผู้อยู่ห่างไกลพระศาสดาถึง
๑,๐๐๐ โยชน์, ก็ไม่ควรกล่าวถึงเขาเหล่านั้น
ว่า "เที่ยวไปไกลพระศาสดา" ด้วยเหตุ
เพียงเท่านั้น, เช่นเดียวกัน ไม่ควรกล่าวแม้
พระศาสดาว่า ทรงเที่ยวไปไกลคนเหล่านั้น.
ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะอรรถว่าทรงเป็น
ผู้ไกล คือประทับอยู่ที่ไกลสัตบุรุษทั้งหลาย
อย่างนี้.

เย สมฺมา ปฏิปชฺชนฺติ
สุปฺปณีตานิรมุตฺติกา
อารกา^๑ เตหิ อาสนฺเน
เตนาปิ อรหํ ชิโน.

บุคคลเหล่าใด มีอริมุตติอันประณีตคือ
ปฏิบัติชอบ พระชินเจ้า ทรงเป็นผู้ไกล
คือ ประทับอยู่ที่ไกลบุคคลเหล่านั้น
แม้เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า
อรหํ.

^๑ มूलปณฺนาสเก สาลเยยฺยกสฺสตุฏฺฐิกายํ
ภควา.

เย อิเม รากาทยโย ปาปธมฺมา ยสฺมิ
สนฺตนาเน อฺปฺชฺชนฺติ, ตสฺส ทิฏฺฐิธมฺมิกมฺปิ
สมฺปฺรายิกมฺปิ อนคฺถํ อวาทนฺติ.

บาปธรรมทั้งหลาย มีรากะเป็นต้น
เหล่านี้ได้ เกิดขึ้นในสันดานใจ, ย่อมนำมา
แต่อดีตละ(ความฉิบหาย) ทั้งที่จะมีในปัจจุบัน
ทั้งที่จะมีในกายภาคหน้าแก่สันดานนั้น.

นิพฺพานคามินิยา ปฏิปทาย เอกํเสเนว
อฺชฺฐวิปฺลวจนิกฺกุตตา จ, เต อตฺตทิตฺตํ ปฺรทิตฺตํ จ
ปฺริปฺพุเรศฺสุ สมฺมาปฏิปชฺชนฺเตหิ สาธฺฐิ ทูโรโต
รหิตพฺพา ปฺริจฺจุชิตพฺพา ปทาทพฺพาติ รทา
นาม, เต จ ยสฺมา ภควโต โฟธิมฺมุเลเยว
อริยมกฺเคน สพฺพโส ปทีนา สมฺจุฉินฺนา.
เยถาท :

และเป็นข้าศึกตรงของปฏิปทา ที่เป็นเหตุ
ถึงพระนิพพานโดยแน่นอนทีเดียว, บาปธรรม
เหล่านั้นชื่อว่า ระ เพราะอรรถว่าสาธุชน
ทั้งหลายผู้ปฏิบัติชอบ เพื่อที่จะทำประโยชน์
ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์ ฟังละเว้น
คือฟังสละ ฟังละเสียให้ไกล ก็เพราะ
เหตุที่บาปธรรมที่ชื่อว่า ระ เหล่านั้น
พระผู้มีพระภาคทรงละ คือ ทรงตัดขาดได้
แล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยพระอริยมรรค
ณ โคนโพธิพฤกษ์ นั้นทีเดียว. เหมือนอย่าง
ที่ตรัสไว้ว่า :

"ตถาคตสฺส โข พุราหฺมณ ราโค
ปทีโน โทโส โมโท, สพฺเพปิ
ปาปกา อกฺุสลา ธมฺมา ปทีนา
อฺจุฉินฺนมุลา ตาลาวตฺถกฺกตา

"คฺกูรพฺราหฺมณฺ รากะ โทสะ
โมทะ ตถาคตละได้แล้วแล, อกฺุสลา-
ธรรมอันเป็นบาปแม้ทั้งหมด ตถาคตละ
ได้แล้ว ตัดรากขาดแล้วกระทำให้ไม่มี

คุณปริญา สัปปีนันทน์

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนภาวังกตา^๑ आयत्ति अनुपाठ-
ธมมา^๒ติ.

ที่ตั้งอาศัย เหมือนตั้งศาลที่ถูกถอนราก
เหลือแต่พื้นที ถึงความไม่มี หากความ
เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้เป็นธรรมา^๒ดังนี้.

ตสฺมา สัพฺพโส น สนฺติ เอตสฺส รหาคี
อรโหตี วตฺตพฺเพ โอ-การสฺส สาธุสารี
อ-การาเทสํ กตฺวา "อรหน"ตี วุตฺตํ.

เพราะฉะนั้น เมื่อควรจะกล่าวว่
ทรงพระนามว่า อรโห เพราะอรรถว่าไม่มี
ระ (บาปกรรม)โดยประการทั้งปวง ดังนี้
ท่านก็ทำการแปลง โอ อักษร ให้เป็น
อ อักษร พร้อมทั้งลงนิกหิตอาคม แล้วกล่าว
ว่า "อรห" ดังนี้.

ปาปธมฺมา รหา นาม
สาธุที รหิตพฺพโต
เตสํ สฺกุจฺจ ปหีนตฺตา
ภกฺวา อรหมมโต.

บาปกรรมทั้งหลายชื่อว่าระ เพราะ
สาธุชนทั้งหลายพึงละเว้น พระผู้มี
พระภาค ทรงได้รับชานพระนามว่า
อรห เพราะภาวะที่ทรงละบาปกรรม
ที่ชื่อว่าระเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี.

เย เต สัพฺพโส ปริณฺดาตฺกฺขนฺธา
ปหีนกิลเสสา ภาวิตมฺกฺคา สจฺฉิกตฺนิโรธา

พระอรหันต์ซึ่งฉาสพทั้งหลาย ผู้กำหนดรู้
ขั้นธแล้ว ละกิลเสสได้แล้ว เจริญมรรคแล้ว

^๑ ฉ. อนภาวังกตา.

^๒ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔, องฺ. อฏฺฐก.
๒๓/๑๗๖, อตฺถโต สมาน.

อรหันโต ชีณาสวา, เย จ เสชา
 อปุตฺตมานสา อนุคฺตร โยคกฺเขม
 ปญฺญยมาณา วิหฺรตฺติ, เย จ ปริสุทฺธฺปโยคา
 กลฺยาณชฺฌาสนา สทฺธาสิลฺลสฺสทาทีคุณสมฺปนฺนา
 ปุคฺคลา, เตหิ น รหิตฺพุโพ น ปริจฺจชิตฺพุโพ,
 เต จ ภกฺวตาติ อรหิ.

กระทำนิโรธให้แจ้งแล้ว โดยประการที่ขวาง
 เหล่านั้นใด, พระเสขะทั้งหลายผู้มีใจยังไม่
 บรรลุ บรรารณาซึ่งความเกษมจากโยคะ อัน
 ยอดเยี่ยมอยู่เหล่าใด, และบุคคลทั้งหลายผู้มี
 ประโยค(การงาน)บริสุทธิ์ มีอหยาตัยงดงาม
 ถึงพร้อมด้วยคุณ มีศรัทธา คีล สุตตะเป็นต้น
 เหล่าใด, พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่พระ-
 อรหันตชีณาสพเป็นต้นเหล่านั้น ไม่พึงละเว้น
 คือไม่พึงสละทิ้ง, และพระผู้มีพระภาคก็ไม่
 ทรงละเว้นบุคคลเหล่านั้น เพราะเหตุนี้
 จึงทรงพระนามว่า อรหิ.

ตถา หิ อริยปุคฺคลา สทฺถารา ทีฏฺฐธมฺมสฺส
 ปจฺจกฺขกรณโต สทฺถุ ธมฺมสรีเรน อวิรหิตา
 เอว โหนฺติ. ยถา หิ อายสฺมา ปิงคิโย :

จริงอย่างนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลาย เพราะ
 กระทำให้เห็นประจักษ์ ซึ่งพระธรรมที่
 พระศาสดาทรงเห็นแล้ว จึงจัดเป็นผู้ที่ไม่
 ละเว้นไปจากพระสรีระ คือธรรมของพระ-
 ศาสดาทีเดียว. เหมือนอย่างที่ท่านปิงคิยะ
 กล่าวไว้ว่า :

"ปสฺสามิ น มนสา จกฺขฺนาว
 รตฺติเนทิวํ พุราหฺมณ อปฺปมตฺโต

"กฺุรทฺานพราหฺมณ ชฺาพะเจ้าผู้ไม
 ประมาท ย่อมเห็นพระพุทฺธเจ้า

คุณปริญา สบิณนทน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

นมสฺสมาโน ทิวเสป^๑ิ รตฺติ
 เตเนว มณฺเฑามิ อวิปฺวาส^๒.
 สทฺธา จ ปิตฺติ จ มโน สตี จ
 นาเบนฺตึ^๒ เม โคตมสาสนมฺหา
 ยํ ยํ ทิสฺสิ วชฺชติ ภูริปญฺโญ
 ส เตน เตเนว นโตหมสมฺม^๓"ติ"

พระองค์นั้นด้วยใจ กระจ่างเห็นด้วยตาอยู่
 ตลอดทั้งคืนทั้งวัน กำลังนอบน้อมอยู่
 ตลอดคืนและวัน ข้าพเจ้าทราบดีว่า
 ไม่มีการพลัดพรากไปจากพระพุทธเจ้า
 พระองค์นั้นได้เลย. ศรัทธา ปิติ ใจ
 และสติของข้าพเจ้า ก็ไม่คลาดเคลื่อน
 ไปจากศาสนาของพระโคตมะ พระผู้มี
 ปัญญากระจ่างแผ่นดิน เสด็จไปสู่ทิศใด ๆ
 ข้าพเจ้าก็เป็นผู้น้อมไป ทางทิศนั้น ๆ
 ที่เดียว" ดังนี้.

เตเนว จ เต อดฺธํ สตุถารํ น
 อุตฺทิสฺสนฺติ. ยถา :

ก็เพราะเหตุเช่นนั้นเอง พระอริยมุคค
 ๕ ึ่งหลายเหล่านั้น จึงไม่อุทิศ(อ้าง)ศาสดา
 ๕ อื่น. เหมือนอย่างที่เราได้ไว้ว่า :

"อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ
 ทิฏฺฐิสฺสมฺปนฺโน ปุคฺคโล อดฺธํ สตุถารํ

"กฎกรภิกษุทั้งหลาย นี้ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่
 โอกาส, ก็ฐานะที่บุคคลผู้ถึงพร้อม

^๑ ปาฬิมฺปน วิวสามิตฺติ ทิสฺสติ, ฉ. วิวเสมิ.
^๒ ตตฺถเถว นาเบนฺตึติ ทิสฺสติ.
^๓ ข. สุ. ๒๕/๕๕๓.

อุทฺธิเสยฺยาติ เนตฺ จานํ วิชฺชตี"ติ?

ด้วยทริฐิ จะฟังอุทฺธิศาสาอื่นอันใด
ฐานะนี้ห้ามมีไม่" ดังนี้.

กลุยาณฺณุชฺชนาปี เยภุญฺเยน สตุถริ
นิจฺจลสฺสธา เอว โทหนฺติ. อิติ สุปฺปฏิปนฺเนหิ
ปุริสฺวิเสเสหิ อวิรหิตพฺพโต, เตสฺสจ
อวิรหนโต น สนฺติ เอตสฺส รทา
ปริจฺจชนกา, นตฺถิ วา เอตสฺส รโท สาธฺฐิ
ปริจฺจชิตพฺพตฺตาคิ อรฺหิ.

แม้พวกกัลยาณบุุชฺชน โดยมากก็เป็นผู้มี
ศรัทธาไม่หวั่นไหว ในพระศาสาเหมือนกัน.
โดยประการที่กล่าวแล้วนี้ พระผู้มีพระภาค
พระองค์นั้นจึงทรงพระนามว่า อรฺหิ เพราะ
อรรถว่า บุคคลผู้ที่จะฟังทรงละเว้น ก็ฟัง
ทรงสละทิ้ง ไม่มี, หรือเพราะอรรถว่าอัน
การที่พระองค์จะทรงถูกคนคิดละเว้น เพราะ
ทรงเป็นบุคคลที่ฟังสละทิ้ง ไม่มี เพราะทรง
เป็นผู้ที่เหล่าบุุชฺชวิเศษผู้ปฏิบัติไม่ฟังละเว้น,
และเพราะทรงไม่ละเว้นบุุชฺชวิเศษผู้ปฏิบัติ
เหล่านั้น.

"เย สจฺฉฉิกตสฺสทฺธมฺมา
อริยา สฺสทฺธโคจรา
น เตหิ รหิโต โหติ
นาโถ เตนารฺหิ มโต"ติ.

"พระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้มีพระสัทธิธรรม
อันกระทำให้แจ้งแล้ว มีโคจรอันหมด-
จดเหล่าใด พระผู้เป็นที่ฟังของโลก
จะไม่ทรงเป็นผู้เว้น จากพระอริยเจ้า

๑ องฺ. เอก. ๒๐/๓๖, ม. ชุ. ๑๔/๑๗๑.

เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึง
ขนานพระนามพระองค์ว่า อรหันต์"ดังนี้.

รโหติ จ กมนั วุจฺจติ, ภควโต จ
นानาคตีสู ปริภุมนสงฺขาคั สัสสาเร กมนั
นตฺถิ กมฺมกฺขยฺกเรน อริยมกฺเคน
โพธิมฺลเยว สพฺพโส สสมฺมการสฺส
กมฺมวฏฺฏสฺส วิทฺธิสฺสิตตฺตา. ยถา :

อนึ่ง การไปเรียกว่า รหะ, ก็การไป
ในสังสารวัฏ กล่าวคือความหมุนวนไปในคติ
ต่าง ๆ ย่อมไม่มีแก่พระผู้มีพระภาค เพราะ
ความที่กรรมวัฏพร้อมทั้งเครื่องประกอบ ถูก
พระองค์ทรงใช้พระอริยมรรคอันกระทำความ
สิ้นไปแห่งกรรม กำจัดเสียได้แล้วโดย
ประการที่ขบวง ที่โคนโพธิพฤกษ์นั่นเอง.
เหมือนอย่างที่เราได้กล่าวไว้ว่า :

"เยน เทวูปปตฺยสฺส
กนฺธพฺโพ วา วิทฺถกโม
ยฺกฺขตฺตํ เยน กจฺเจยฺยํ
มนุสฺสตฺตํ จ อพฺพเช.
เต มยฺหํ อาสวา ชฺเฌา
วิทฺถตฺตา วินพฺกิตา"^๑ติ^๒.

"การเข้าถึงความเป็นเทวดา หรือเป็น
คนธรรพ์ผู้เที่ยวไปในเวหา ฟังมีแก่
เราเพราะอาสวะใด เราฟังถึงความ
เป็นยักษ และฟังถึงความ เป็นมนุษย์
เพราะอาสวะใด. อาสวะของเรา
เหล่านั้นสิ้นไปแล้ว เรากำจัดเสียได้

^๑ ฉ. ปาฬิมฺปน วิทฺธิสฺสิตตฺตา ทิสฺสตี.

^๒ อัง. จตุกก. ๒๑/๕๐.

แล้ว กระทำให้ปราศจากความเป็น
เครื่องผูกพันได้แล้ว" ดังนี้.

เอวํ นตฺถิ เอตสฺส รโห กมนํ กตฺติสุ
ปจฺฉา ชาตฺติปิ อรหํ.

โดยประการดังกล่าวมานี้ พระผู้มี
พระภาคทรงพระนามว่า อรหํ เพราะอรรถ
ว่าไม่ทรงมีรหะ คือการไป ได้แก่การเกิดใน
ภายหลัง ในคติทั้งหลาย.

รโห วา กมนํ ยสฺส
สํสาเร นตฺถิ สพฺพโส.
ปหฺนชาตฺมโร
อรหํ สุกโต มโต.

อีกอย่างหนึ่ง รหะคือการไปใน
สังสารวัฏ ไม่มีแก่พระผู้มีพระภาค
พระองค์ใด โดยประการทั้งปวง.
บัณฑิตจึงขนานพระนามพระสุกตเจ้า ผู้
ทรงละความเกิด และความตาย
พระองค์นั้นว่า อรหํ.

ปาสํสत्ตา วา ภควา อรหํ.
อกฺขรจินฺตกา หิ ปสํสายํ อรห-สทฺทํ
วณฺณณฺติ. ปาสํสภาโว จ ภควโต
อนนฺณสาธาโร ยถาภุจฺจกฺขณาทิกโต สเทวเก
โลเก สุปตฺติภูริโต.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรง
พระนามว่า อรหํ เพราะความที่ทรงเป็นผู้
ควรสรรเสริญ. ก็นักคิดอักษรทั้งหลาย
พรรณนา อรห ศัพท์ ไว้ในความหมายว่า
สรรเสริญ. ก็ความทรงเป็นผู้ควรสรรเสริญ
แห่งพระผู้มีพระภาค ไม่เป็นของสาธารณะ

บ. น้าตาลวังขนาย จำกัด

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ด้วยบุคคลอื่น ทรงได้บรรลุด้วยพระคุณตาม
ที่เป็นจริง ตั้งมั่นดีแล้วในโลก พร้อมทั้ง
เทวดา.

ตถา เสด อนุตฺตเรน สีเลน อนุตฺตเรน จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคนี้ทรงมีพระ-
สมาธิมา อนุตฺตราย ปณฺณาย อนุตฺตราย ลักษณะที่บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เทวดา พรหม
วิมุตติยา อสโม อสมสโม อปฺปฏิสโม^๑ หรือว่าพระผู้มีพระภาค(พระองค์อื่น) เมื่อจะ
อปฺปฏิภาโก อปฺปฏิปุคฺคโลติ เอว จำแนกกล่าวถึงพระคุณทั้งหลายนั้น ๆ อย่างนี้
ตสฺมี ตสฺมี กุณฺเ วิภิชิตฺวา วุจฺจมานเ ว่า ทรงเป็นผู้ทำใครเสมอมิได้ ทรงเสมอ
ปณฺธิตฺปุริเสหิ เทเวหิ พุรฺหมหิ ภควตา วา ด้วยบุคคลผู้ที่ทำใครเสมอมิได้ ทรงหาผู้
ปน ปริโยสาเปตุ อสกุณฺเยยุโรโป. อิติ เปรียบเสมอมิได้ ทรงหาผู้ที่มีส่วนเปรียบ-
ปาสฺสตฺตฺตาปิ ภควา อรหํ. เสมอมิได้ ทรงเป็นบุคคลผู้ที่ใคร ๆ เปรียบ-
เทียบมิได้ ด้วยศีลที่ยอดเยี่ยม ด้วยสมาธิที่
ยอดเยี่ยม ด้วยปัญญาที่ยอดเยี่ยม ด้วยวิมุตติ
ที่ยอดเยี่ยมเป็นต้น ก็ไม่พึงอาจที่จะทำให้
จบสิ้นลงได้. โดยประการที่กล่าวแล้วนี้
พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระนามว่า อรหํ
แม้เพราะความที่ทรงเป็นผู้ควรสรรเสริญ.

^๑ ฉ. อปฺปฏิโม.

บ. นำตาลวังขนาย จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คุณิ สทิส นตฺถิ
 ยสฺมา โลเก สเทเวเก
 ตสฺมา ปาสฺสียตฺตาปี
อรทฺ ทิปทุตฺตโม?

เพราะเหตุที่ บุคคลผู้เสมอเหมือนกัน
 ทั่วทุกแห่งหลาย ไม่มีอยู่ในโลก พร้อม
 ทั่วเทวคา ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค
 ผู้ประเสริฐสุด แห่งสัตว์ ๒ เท้า จึง
 ทรงพระนามว่า อรทฺ แม้เพราะความ
 ที่ทรงเป็นบุคคลผู้ควรสรรเสริญ.

เอวํ สพฺพถาปี :

แม้โดยประการที่กล่าวแล้ว โดยประ-
 การทั้งปวงนี้ :

"อารกา มนุพฺพุธินิ
 อารกา^๒ จ วิชานตฺ
 รหานํ สุปฺปหีนตฺตา
 วิทฺถมรฺเทยฺยโต
 ภเวสุ จ รหากาวา
 ปาสฺสา อรทฺ ชินนิตฺติ."

"พระชินเจ้าทรงพระนามว่า อรทฺ
 เพราะทรงเป็นผู้ไกล ต่อสัตว์บุรุษผู้อ่อน
 ความรู้ ทรงเป็นผู้ไกลต่อสัตว์บุรุษผู้
 รู้แจ้ง เพราะภาวะที่บาปกรรมทั้ง-
 หลาย อันชื่อว่าระเห ถูกพระองค์ทรง
 ละเสียได้แล้ว เป็นอย่างดี เพราะผู้รู้
 ทั่วหลายไม่ควรละเว้น เพราะไม่ทรง

^๑ ฉ. ทวิปทุตฺตโม.

^๒ มุลปณฺณาสเก สาลเยยภกฺสฺสทฏีกาย
 อาสนนา.

มีการไปในภาพทั้งหลาย และเพราะ
ทรงเป็นบุคคลผู้ที่ควรสรรเสริญ"ดังนี้.

๑๓๑. สมฺมาติ อวิปริตฺ. สามฺนติ
สยเมว. สมฺพฺพฺโตติ ทิ เอกฺต สํ-สฺสฺสฺ
"สยฺน"ติ เอกสฺส อตฺตสฺส โปธโก ทฏฺฐพฺโพ.
สพฺพธมฺมานนฺติ อนวเสสํณํ เอยฺยธมฺมานํ.
กถํ ปเนตฺต สพฺพธมฺมาวโปธํ ลพฺภตฺตี ?
เอกเทสสฺส อกฺกหนฺโต.

๑๓๑. บทว่า สมฺมา (โดยชอบ) คือ
ไม่วิปริต. บทว่า สามํ เท่ากับ สยํ (โดย
ตนเอง) นั่นเอง. ก็ สํ ศัพท์ ในบทว่า
สมฺพฺพฺโต นี้ ฟังเห็นว่าบอกให้รู้ธรรมดาว่า
"สยํ" นี้. คำว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวง
ได้แก่ไฉยธรรม (ธรรมที่ควรรู้)ทั้งหลายไม่มี
เหลือ. ถามว่า ก็ในคำว่าสมมาสัมพุทธานุ
จะได้(ความหมายว่า เป็น)การหยั่งรู้ธรรม-
ทั้งหลายทั้งปวงได้อย่างไร ? ตอบว่า
เพราะไม่มีการใช้ศัพท์ว่าบางส่วน.

ปเทศกฺกหนฺเต ทิ อสฺติ กเหตุพฺพสฺส
นินฺนปเทศาว วิณฺณายติ ยถา "ทกฺขิโต" น
ททาทิ"ติ. เอวํ จ กตฺวา อตฺต-
วิเสสํณเปกฺขา กตฺตริ เอว พุทฺธสทฺทสฺสทฺธิ

จริงอยู่ เมื่อไม่มีการใช้ศัพท์ว่าบางส่วน
บัณฑิตยย่อ مترาบได้ว่า ธรรมที่ทรงถือเอา
หาส่วนเหลือมิได้เทียบ เหมือนอย่างคำว่า
"ไม่ใช่จะให้แก่คนขยัน (คือจะให้แก่ทุกคน)"

๑ ฉ. ทิกฺขิโต. (สหทณฺธิธาตุมาลา
ปสฺสิตพฺพา.)

เวทิตพฺพา กมฺมวจนิจฺฉาย อภาวโต. "สมฺมา
 สามํ พุทฺธตฺตา สมฺมาสมฺพุทฺโธ"ติ เอตฺตกเมว
 หิ อธิ สทฺทโต ลพฺภติ, "สพฺพธมฺมานนฺ"ติ
 ปน อตฺถโต ลพฺภมานํ กเหตุวา วุตฺตํ. น
 หิ พุชฺฌนกิจฺริยา อวิสยา ยุชฺชติ.

ตั้งนี้ ฉะนั้น. ก็เพราะทำอธิบายอย่างนี้
 ควรทราบความสำเร็จแห่งพุทธศัพท์ - อันไม่มี
 การเพ่งถึงความหมายพิเศษ ในอรรถว่า
 เป็นกัตตุ (ผู้ทำ, คือผู้รู้) นั้นเอง เพราะ
 ไม่มีความต้องการด้วยคำพูด ที่เป็นกรรม
 (คือถูกรู้). จริงอยู่ ย่อมได้คำพูดโดยศัพท์
 ในที่นี้เพียงนี้ว่า "ทรงพระนามว่าสัมมา-
 สัมพุทธะ เพราะตรัสรู้โดยชอบ และโดย
 พระองค์เอง" ตั้งนี้เท่านั้น, ส่วนคำว่า
 "ธรรมทั้งหลายทั้งปวง" ท่านกล่าวถ้อยเอา
 คำพูดที่จะได้โดยอรรถ. เพราะว่าการที่รู้
 อันไม่มีอารมณ์ (จะให้รู้) ย่อมไม่ถูกต้อง.

อิทานิ ตสฺสา วิสยํ "สพฺพธมฺเม"ติ
 สามณฺณโต วุตฺตํ วิภชิตฺวา ทสฺเสตฺถ
 "อภิญฺเญยฺเย ฐมฺเม"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 อภิญฺเญยฺเยติ อภิวิสฺสุเจเน ณาณเณ
 ชานิตพฺเพ. เก ปน เตติ ? จตฺสจฺจฐมฺเม.
 อภิญฺเญยฺยโต พุทฺโธติ อภิญฺเญยฺยภาวโต
 พุชฺฌิ.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จำแนก
 แสดงอารมณ์ที่กล่าวไว้ โดยคำสามัญว่า
 "ธรรมทั้งหลายทั้งปวง" แห่งการที่รู้นั้น
 จึงกล่าวว่า "(คือตรัสรู้) อภิญฺเญยฺยธรรม
ทั้งหลาย" ตั้งนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า อภิญฺเญยฺยธรรมทั้งหลาย ได้แก่ธรรม
 ที่ควรรู้ด้วยญาณอันวิเศษยิ่งทั้งหลาย. ก็

พลเอกปาโมชช ถาวรฉันท

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิญญาธรรมเหล่านั้นคืออะไรเล่า ? คือ
สังขธรรม ๔. สองบทว่า อภิญญะยโต พุทฺโธ
แปลว่าตรัสรู้โดยความเป็นอภิญญาธรรม.

บุพฺผาเค วิปฺสฺสนาปณฺณาทิ^๑, อธิคมกฺขณ
มคฺคปณฺณาย, อปรภาเค สพฺพพณฺณตณฺณาทิ
อนฺณาสีติ อตุโถ. อิตฺโต ปเรสุปี เอเสว
นโย. ปริณฺเวยฺเย ธมฺเมติ ทุกฺข
อริยสจฺจมาท. ปทาตพฺเพติ สมุทฺยปกฺขิเย.
สจฺจิกาทพฺเพติ นิพฺพานํ สนฺธายาท.

มีความหมายว่า ในตอนต้นทรงทราบด้วย
วิปัสสนาญาณทั้งหลาย, ในขณะที่บรรลุทรง
ทราบด้วยมรรคปัญญา, ในตอนหลังทรงทราบ
ด้วยพระญาณทั้งหลาย. มีพระสัมพัตถญาณ
เป็นต้น. แม้ในธรรมอื่นจากนั้นก็มียันนี้แหละ.
คำว่า ปริณฺเวยฺเย ญาณทั้งหลาย ท่านกล่าวถึง
ทุกขอริยสัง. คำว่า ปทาตพฺเพติ
ท่านกล่าวถึงธรรมทั้งหลาย อันเป็นฝักฝ่าย
ของสมุทัย. คำว่า สจฺจิกาทพฺเพติ
ท่านกล่าวหมายเอาพระนิพพาน.

พหฺวจนินฺทุเทโส ปน โสปาทีเสสชาติก
ปริยายสิทฺธํ เกทํ กเหตุวา กโต,
อุทฺเทโสวายํ จตฺตสจฺจธมฺมานนฺติ. ตถา ทิ
วกฺขติ "จกฺขํ ทุกฺขสจฺจนฺ"ติอาทิ. อุทฺเทโส

แต่ท่านทำคานิเทศ เป็นพหุวจนะไว้ เพราะ
ถือเอาประเภท มีสุปาทีเสสนิพพานเป็นต้น
อันสำเร็จโดยปริยาย, อุเทศก็คือสังขธรรม ๔
นั้นนั่นเทียว. จริงอย่างนั้น ท่านจัก-

^๑ ฉ. วิปัสสนาปณฺณาย.

จ อวินิจจิตตฤทธิปริจเฉทสุส ธรรมสุส วเสน
กรียติ.

กล่าว(ต่อไป)ว่า "จักขุเป็นทุกขสังข" ตั้งขึ้น
เป็นต้น. ก็อุเทศ ท่านทำไว้โดยเกี่ยวกับ
ธรรมที่ยังไม่มีการกำหนดตัวสภาวะ (คือองค์
ธรรม) อันได้วินิจฉัยไว้.

อุทฺเทเสน ฺหิ อุทฺทิสฺยมานานํ ธรรมานํ
อตุตฺตามตฺตํ วุจฺจติ, น ปริจฺเฉโทตฺติ
อปฺริจฺเฉเทน พหุวจนน วุตฺตํ ยถา
"อปฺจุจฺยา ธรรมา, อสงฺขตา ธรรมา"^๑
สัจฉิกาทัพเพติ วา ผลวิมุตฺตึนฺมปิ กถณฺ, น
นิพฺพานสฺเสวาทิ พหุวจนินฺทุเทโส กโต.
เอวณฺจ ภาเวตฺตัพเพติ เอตฺถ ฌานานมฺปิ
กถณฺ ทฎฺฐพฺพ.

จริงอยู่ ด้วยอุเทศท่านกล่าวแต่เพียงความ
มีอยู่แห่งธรรมที่ยกขึ้นแสดงอยู่, ยังไม่กล่าว
การกำหนด(ตัวสภาวะ) เพราะเหตุนี้
เพราะยังไม่มีกำหนด(ตัวสภาวะ) ท่าน
จึงกล่าวไว้โดยเป็นพหุวจนะ เหมือนอย่าง
คำว่า "อปฺจุจฺยา ธรรมา, อสงฺขตา ธรรมา"
ธรรมอันหาปัจจัยมิได้ทั้งหลาย, อสงฺขตธรรม
ทั้งหลาย ตั้งขึ้น ฉะนั้น. อีกนัยหนึ่ง คำว่า
สัจฉิกาทัพพธรรมทั้งหลาย ท่านถือเอาผล
วิมุตติด้วย, ไม่ใช่ถือเอาเฉพาะพระนิพพาน
เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงทำนิตเทศ(คำแสดง-
ไข)ไว้เป็นพหุวจนะ. และในคำว่า ภาเว-
ตัพพธรรมทั้งหลาย นี้ ก็อย่างนี้เหมือนกัน
พึงทราบว่าท่านถือเอาฌานทั้งหลายด้วย.

^๑ อภ. ส. ๓๔/๒.

กาถาย ภาเวตพฺพญาติ เอตฺถ จ-สฺสโท อวุตฺตสมฺมุจฺจยฺภูโจ, เตน สจฺฉิกาตพฺพสฺส กถณฺ เวทิตพฺพ. ตสฺมา พุทฺโธสฺมีติ ยสฺมา จตฺตาริ สจฺฉานิ มยา พุทฺธานิ, สจฺฉวินิมุตฺตํ จ กิณฺจิ เณยฺยํ นตฺถิ, ตสฺมา สพฺพมฺปิ เณยฺยํ พุทฺโธสฺมี, อภิณฺณาสินฺตึ^๑ อตฺถโ.

ในกาถา จ ศัพท์ ในบทว่า ภาเว-
ตพฺพญา นี้ มีอรรถว่ารวบรวมเอาธรรมที่มีได้
ตรัสไว้, ด้วย จ ศัพท์นั้น ฟังทราบว่าได้เอา
สิ่งที่ควรกระทำให้แจ้ง. คำว่า เพราะ
เหตุนั้นเราจึงเป็นพุทธะ ความว่า เพราะ
เหตุที่เราตรัสรู้สัจจะ ๔ แล้ว, ก็สิ่งที่ควรรู้อะไร
๑ ซึ่งพ้นไปจากสัจจะหาไม่มี, เพราะ
เหตุนี้ เราจึงเป็นพุทธะ รู้แล้วซึ่งสิ่งที่ควรรู้อะไร
แม้ทั้งหมด.

๑๓๒. เอวํ สจฺฉวเสน สามณฺณโต
วุตฺตมตฺถํ ทวารารมฺมณฺเห สทฺธิ ทวารป-
ปวตฺตธมฺเมหิ, ขนฺธาทึหิ จ สจฺฉวเสเนว
วิภชิตฺวา หสฺเสตฺถุ "อปิจา"ติอาหิ อารทฺธํ.
ตตฺถ มุลการณฺภาเวนาติ สนฺเตสฺสปิ อวิชฺชาทีสุ
อณฺเณสฺส การเณสฺส เตสฺมฺปิ มุลกฺกการณ-
ภาเวน.

๑๓๒. ท่านอาจารย์ประสงค์จะจำแนก
แสดงเนื้อความที่กล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับสัจจะ
โดยคำพูดสามัญ อย่างนี้ โดยเกี่ยวกับสัจจะ
(อีก)นั้นแหละ พร้อมทั้งทวารและอารมณ์
พร้อมทั้งธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปทางทวาร,
และพร้อมทั้งธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น จึง
เริ่มคำว่า "อภินัยหนึ่ง" ดังนี้เป็นต้น. ในคำ
เหล่านั้น คำว่า โดยความเป็นมูลเหตุ คือ
โดยความเป็นเหตุที่เป็นมูล แม้แห่งทุกข์

^๑ ฉ. อพฺภณฺณาสินฺตึ.

เหล่านั้น แม้เมื่อเหตุอย่างอื่นมีวิชาเป็นต้น
จะมีอยู่.

ตณฺหา หิ กมฺมสฺส วิจิตฺตภาวเหตุโต,
สหายภาวูปคมนโต จ ทุกฺขวิจิตฺตตาย
ปธานการณํ. สมุจฺจาปีกาติ อุปาทิกา.
ปุริมตณฺหาติ ปุริมภาวสีหุธา ตณฺหา. อุภินฺนุติ
จกฺขุสฺส ตํสมุทฺยสฺส จ. อฺปฺปวตฺตตี
อฺปฺปวตฺตตินิมิตฺตํ.

ความจริงตณฺหาเป็นเหตุที่เป็นประธาน แห่ง
ความวิจิตรของทุกฺข เพราะเป็นเหตุแห่ง
ความวิจิตรของกรรม, และเพราะการ
เข้าถึงความเป็นสหายของกรรม. คำว่า
ที่ท่า(จักขุณฺ) ให้ตั้งขึ้น คือที่ท่า(จักขุณฺ)ให้
เกิดขึ้น. คำว่า ตณฺหาเก่า คือตณฺหาที่สำเร็จ
แล้วในภพก่อน. คำว่า แห่งธรรมทั้ง ๒ คือ
แห่งจักขุและตณฺหาที่เป็นเหตุเกิดขึ้น แห่งจักขุ
นั้น. คำว่า ความไม่เป็นไป คือธรรมที่เป็น
เหตุแห่งความไม่เป็นไป.

นิโรธปชานนาติ สจฺฉิกิริยาภิสมยวเสน
นิโรธสฺส ปฏิวិชฺฌนา. เอเกกปทฺทฐาเรนาติ
"จกฺขุํ จกฺขุสมุทฺโย"ติอาทีนา เอเกก-
โกฏฺฐาสนิทฺฐารณณ. ตณฺหาปิ ปริณฺเณยฺย-
ภาวสพฺภาวโต, อุปาทานกฺขุณฺธฺนโตคตฺตตา
จ ทุกฺขสจฺจสจฺจกํ หสฺสเสตฺถ "รูปตณฺหาทโย
จ ตณฺหากายา"ติ วุตฺตํ.

คำว่า อันเป็นเครื่องรู้ซึ่งนิโรธ คือ
อันเป็นเครื่องแทงตลอดซึ่งนิโรธ ด้วยอำนาจ
การตรัสรู้ คือกระทำให้ง้าง. คำว่า โดย
การยกขึ้นที่ละบท คือโดยการถอนออกมา
ทีละส่วน โดยนัยว่า "จักขุ จักขุสมุทฺย"
เป็นต้น. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "กองตณฺหา
๖ มีรูปตณฺหาเป็นต้น" เพื่อแสดงว่าแม้ตณฺหา

พลเอกปาโมชท์ ถาวรฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

ก็มีการสงเคราะห์เข้าในทุกขสังขได้ เพราะ
ตัดทาก็มีความเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้, และ
เพราะหยั่งลงภายในอุปาทานชั้นนี้.

<u>กสิณานี้ติ</u>	กสิณชฺฌานานิ.	คำว่า <u>กสิณ</u> ได้แก่กสิณฉาน. คำว่า
<u>ทวตฺตีสาการาคิ</u>	ทวตฺตีสโกฏฐาสา,	<u>อาการ ๓๒</u> ได้แก่โกฏฐาส ๓๒, และฉานที่มี
ตทารมฺมชฺฌานานิ	จ. <u>นว</u> <u>ภวาทิ</u>	โกฏฐาส ๓๒ นั้นเป็นอารมณ์. คำว่า <u>ภพ ๔</u>
กามภวาทโย ตโย,	สณฺณภวาทโย ตโย,	ได้แก่ภพ ๔ คือภพ ๓ มีกามภพเป็นต้น,
เอกโวการภวาทโย ตโยติ	นว ภวา.	ภพ ๓ มีสัญญาภพเป็นต้น, ภพ ๓ มี
		เอกโวการภพเป็นต้น.

<u>จตุตถาริ</u>	<u>ฉานานี้ติ</u>	อกุคฺคิตารมฺมฉ-	คำว่า <u>ฉาน ๔</u> ได้แก่รูปาวจรฉาน ๔
วิเสสานิ	จตุตถาริ	รูปาวจรชฺฌานานิ,	ที่มีความแปลกไปด้วยอารมณ์ที่ยังมิได้ถือเอา,
วิปากชฺฌานานํ	วา	เอตํ คหณํ. เอตถ จ	หรือว่าคำนี้ ท่านถือเอาฉานที่เป็นวิปากทั้ง-
กุสลชฺฌมานํ ^๑	อุปนิสฺสยภูตา	ตณฺหา	หลาย. ก็ในธรรมเหล่านี้ สำหรับกุศลธรรม
สมฺภูจําปิกา	ปุริมตณฺหาติ	เวทิตพฺพา.	ทั้งหลาย ตณฺหาที่เป็นอุปนิสยปัจจัย ฟังทราบ
กิริยชฺฌมานํ	ปน	ยตถ เต (๒) ตสฺส	ว่าตณฺหาเก่าที่ทำให้ตั้งขึ้น. ส่วนสำหรับกิริยา
อตุตทาวสฺส	การณฺญาตา. (๓)		ธรรมทั้งหลาย ตณฺหาอันเป็นเหตุแห่งอัตภาพ

^๑ ก. อกุสลชฺฌมานํ.

^๒ เอตถนฺตเร ปน กิริยชฺฌมา อุปฺปชฺชนฺติตฺติปิ
ทิสฺสตี.

^๓ อิติ ปรมฺปิ ตณฺหาติ ทิสฺสตี.

พลเอกปาโมชช ถาวรฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ซึ่งเป็นที่กิริยาธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้น ฟังทราบ
ว่าตัดหาเก่าที่ทำให้ตั้งขึ้น.

อนุพุทโธคิ พุชฌิตพุทฺธมฺมสฺส อนุรูปโต
พุทฺโธ. เตนาติ ตสฺมา. ยสฺมา สามณฺณโต,
วิเสสโต จ เอเกภทฺทฐาเรน สพุทฺธมฺเม
พุทฺโธ, ตสฺมา วุตฺตํ. กิณฺติ อาท "สมฺมา
สามณฺจ สพุทฺธมฺมานํ พุทฺธตฺตา"ติ, สพุทฺธสฺสปี
เณยฺยสฺส สพุทฺทาการโต อวิปริตํ สยเมว
อภิสมฺพุทฺธตฺตาติ อตฺถโถ.

บทว่า อนุพุทโธ ก็คือตรัสรู้ตามสมควร
ซึ่งธรรมที่ควรตรัสรู้. บทว่า เตน แปลว่า
เพราะเหตุนี้. ความว่า เพราะเหตุที่
พระองค์ ตรัสรู้ธรรมทั้งหลายทั้งปวง โดย
สามัญ, และโดยพิเศษ โดยการยกขึ้นที่ละบท
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้. กล่าวไว้ว่า
กระไร กล่าวไว้ว่า "เพราะความที่ตรัสรู้
ธรรมทั้งหลายทั้งปวงโดยชอบ และโดย
พระองค์เอง" ดังนี้, มีความหมายว่า
เพราะความที่พระองค์ตรัสรู้อย่าง ซึ่งธรรมที่
ควรรู้แม้ทั้งหมด ไม่ผิดพลาดโดยอาการ
ทั้งปวง โดยพระองค์เองที่เดียว.

อิมินาสฺส ปโรปเทสฺรหิตสฺส . สพุทฺทาการเณ
สพุทฺธมฺมาวโพชนสมตฺถสฺส อากงฺขาปฏิปุทฺธ-
วุตฺติโน^๑ อนาวรณญาณสงฺฆาตสฺส
สพุทฺธญฺจตณฺณาสฺส อธิคโม ทสฺสีโต.

ด้วยคำว่า เพราะความที่ตรัสรู้... และโดย
พระองค์เอง นี้ เป็นอันท่านแสดงการบรรลุ
พระสัมพัญญุตญาณ ที่เรียกว่าพระอนาวรณญาณ
อันสามารถหยั่งรู้ธรรมทั้งปวงได้ โดย

^๑ ฉ. อากงฺขปฏิปุทฺธวุตฺติโน.

พลเอกปาโมชช ถาวรฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

อาการทั้งปวง เป็นไปเนื่องด้วยพระประสงค์
แห่งพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงปราศจากการ
ช้แยะจากผู้อื่น พระองค์นี้.

นनु จ สัพพัญญุตญาณโต^๑ อดณั
อนาวรรณญาณ, อดณณา "จ อสัาธารณณญาณัน
พุทธานัน"^๒ วจนั วิรุชฌเญยยาติ ? น
วิรุชฌติ วิสยปวัตติเกทวเสณ อดณเทธิ
อสัาธารณณาทสสันตถั เอกสเสว ณาณสัส
ทวิธา วุตตตตทา.

หากมีคำหวังว่า ก็พระอนาวรรณญาณ
เป็นอันจากพระสัพพัญญุตญาณมิใช่หรือ, เมื่อ
ถือเอาความโดยประการอื่น คำว่า "จ
อสัาธารณณญาณัน พุทธานัน ญาณันไม่
สัาธารณะด้วยสาวก ๖ ญาณ เป็นพุทธานัน"
ตั้งนี้ ก็ต้องผิด ? เฉลยว่า ไม่ผิดหรอก
เพราะท่านกล่าวว่า ญาณเดียวกันนั้นแหละให้
เป็น ๒ ญาณ ด้วยอำนาจความต่างกันแห่ง
ความเป็นไปในอารมณ์ เพื่อแสดงความไม่
เป็นสัาธารณะด้วยบุคคลอื่น.

เอกเมว ทิ ตั ณาณั อนวเสสสังขตาสงขต-
สมมุติธมมวิสยตาย สัพพัญญุตญาณัน, ตตถ
จ อวารณณาทโต นิสสังกजारมุปาทาย
"อนาวรรณณานัน"^๑ วุตตติ. ยถาท ปฏิสัมภัทาย

จริงอยู่ ญาณเดียวกันนั้นนั้นแหละ เรียกว่า
พระสัพพัญญุตญาณ เพราะความที่มีสังขตธรรม
อสังขตธรรม และสมมุติธรรม เป็นอารมณ์
อย่างไม่มีเหลือ, และเรียกว่า "พระ-

^๑ จ. สัพพัญญุตญาณโต.
^๒ พ. ป. ๓๑/๔.

คุณเยี่ยม สมิใจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"สัพพะ สุขตมสังขตมนวเสสส์ ชานาตีติ อนาวรณญาณ"
สัพพัญญุตญาณ, ตตถาวรณ นตถิติ^๑
อนาวรณ"ติอาทิ.

เพราะหมายเอาความ
เที่ยวไปได้ไม่ขัดข้อง เพราะไม่มีเครื่อง
ขวางกั้น ในอารมณ์นั้น. เหมือนอย่างที่ท่าน
พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรค
ว่า "ชื่อว่า พระสัพพัญญุตญาณ เพราะ
อรธว่า รู้สังขตธรรม อสังขตธรรม ทั้งสิ้น
ไม่มีเหลือ, ชื่อว่า พระอนาวรณญาณ
เพราะอรธว่า ไม่มีเครื่องขวางกั้นในธรรม
เหล่านั้น" ดังนี้ เป็นต้น.

ตสุมานตถิ เนส อตถโต เกโท,
เอกนุเตน เจตติ เอวมิจฉิตัพพะ. อนุตธา
สัพพัญญุตานาวรณญาณัน สาทธาธตา,
อสัพพมมารมมตทา จ อาปชชเยยุ. น ทิ
ภควโต ญาณสส อณุมตตุมปิ อวารณ อตถิ,
อนาวรณญาณสส จ อสัพพมมารมมภาเว
ยตถ ตัง นปวตตติ, ตตถาวรณสพภาวโต
อนาวรณาโวเยว น สียา. อถวา ปน
เหตุอณณเมว อนาวรณญาณ สัพพัญญุตญาณโต,

เพราะเหตุนี้ ญาณทั้ง ๒ นี้ จึงไม่มี
ความต่างกันโดยสภาวะ, ก็บัดนี้พึงต้องการ
คำอธิบายอย่างนี้ นี้โดยส่วนเดียวเถิด. เมื่อ
จะถือเอาความโดยประการอื่น พระ-
สัพพัญญุตญาณและพระอนาวรณญาณ ก็พึง
ถึงความเป็ญญาณที่สาธาธนะ, และความเป็น
ญาณที่มีได้มีธรรมทั้งหมดเป็นอารมณ์. แท้จริง
แล้วเครื่องขวางกั้นพระญาณ ของพระผู้มี
พระภาคแม้เพียงอนุหามีไม่, ก็เมื่อพระ-

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๑๕๐.

คุณยัม สมิใจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิธ ปน สัพพตถ อปปฏิหตวตฺติตาย อนาวรณญาณมีความเป็นญาณ ที่มีได้มีธรรม
 อนาวรณญาณนฺติ สัพพตถญาณเมว อธิปฺเปตํ. ทั้งหมดเป็นอารมณ์ พระอนาวรณญาณนั้น
 เป็นไปในอารมณ์ใดไม่ได้, เพราะมีความ
 ชัดชัดในอารมณ์นั้น ก็พึงเป็นอันว่า หากความ
 เป็นพระอนาวรณญาณไม่ได้นั่นเอง. หรือไม่ก็
 พระอนาวรณญาณเป็นญาณที่มีเหตุอีกอย่างหนึ่ง
 นั้นเทียว จากพระสัพพัญญุตญาณ, แต่ที่ว่าใน
 ที่นันท่านประสงค์เอาพระสัพพัญญุตญาณนั้นแหละ
 ว่าเป็นพระอนาวรณญาณ เพราะความที่เป็น
 ไปไม่ขัดข้องในธรรมทั้งปวง.

ตสฺส จาริกเมน ภควา "สัพพตถ, สัพพวิทู, ก็เพราะทรงบรรลุพระญาณนั้นได้ บัณฑิต
 สัมมาสัมพุทธโธ"ติ จ วุจฺจติ น สกฺิเยว จึงชานพระนามพระผู้มีพระภาคว่า "สัพพตถ
 สัพพธมฺมาวโพธโต. ทถา จ วุตฺตํ (ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง), สัพพวิทู (ผู้แจ้ง
 ปฏิสัมภิตาย "วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ทุกสิ่งทุกอย่าง), และว่า สัมมาสัมพุทธ
 ภควนฺตานํ โโพธิยา มุเล สท สัพพตถ- (ผู้ตรัสรู้โดยชอบ และโดยพระองค์เอง)"
 ญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปณฺตตฺติ ซึ่งไม่ใช่โดยการหยั่งรู้ธรรมทั้งหมด คราว
 ยทิตํ พุทฺโธ"ติ? สัพพธมฺมาวโพธนสมตฺถญาณ- เดียวกันเลย. จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ใน
 สมธิกเมน ทิ ภควโต สนฺตนาเน ปฏิสัมภิตามรรคภา "คำว่า พุทโธ นี้ มีใน

๑ ขุ. ป. ๓๑/๒๖๒.

คุณยัม สมใจ
 สร้างคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนวเสสธมฺเม ปฏิวิชฺฌิตฺติ สมตฺถตา อโหสิตี. ที่สุดแห่งวิโมกข์ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เป็นสังคิกขาบัญญัติ (ชื่อที่ได้เพราะการทำให้แจ้ง) ที่ได้มาพร้อมกับพระสัมพันธคุณญาณ ฌ โคนโพธิพุดกษ" ดังนี้. เป็นความจริงว่า เพราะทรงบรรลุพระญาณ ที่สามารถหยั่งรู้ธรรมทั้งปวงได้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงมีความสามารถ ที่จะแทงตลอดธรรมทั้งหลาย ไม่มีเหลือในพระสันดานได้.

เอตฺถาห : ก็ ปณฺธิ ฌาณํ ปวตฺตมานํ สกฺกิเยว สพฺพสฺสมี วิสฺเส ปวตฺตติ, อุทาหุ กเมนาติ ? กิณฺเจตฺถ : ยถิ ตาว สกฺกิเยว สพฺพสฺสมี วิสฺเส ปวตฺตติ, อตีตานาคต- ปจฺจุปฺปนฺนอชฺฌตฺตพหิทฺธาติเกทภินฺนํ สงฺขต- ธิมฺมานํ, อสงฺขตสมฺมุติธฺมฺมานญฺจ เอกชฺฌิ อุกฺกุจฺจาเน ทูรโต จิตฺตปภฺวิ^๑ เปกฺขนฺตสฺส วิย ปฏฺฐิกากเณวโพโธ^๒ น สียา, ตถา จ สติ "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาทิ" วิปสฺสุตฺตานิ

ในอธิการนี้ ถามว่า : ก็พระญาณนี้ เมื่อจะเป็นไป ย่อมเป็นไปในอารมณ์ทั้งหมด คราวเดียวกันทีเดียวหรือ หรือว่าตามลำดับเล่า ? ตอบว่า ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าจะขอกล่าวสักหน่อยหนึ่ง : ก่อนอื่น ถ้าหากว่า เป็นไปในอารมณ์ทั้งปวง คราวเดียวกันนั้น, ก็ย่อมสำเร็จ ความว่า ในการที่สังขตธรรม ทั้งหลาย ซึ่งต่างกันโดยประเภทเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ภายใน ภายนอกเป็นต้น,

^๑ ก. จิตตปภ.

^๒ ฉ. ปฏิวิภาเคนาวโพโธ,

ม. สปฏิวิภาเคนาวโพโธ.

คุณยัม สมใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนตฺตภากาเรณ วีย สพฺพธมฺมา อนิรูปิตฺรฺูปเณ
ภควโต ฅาณสฺส วิสยา โหนฺตฺติ อาปชฺชติ.

อสังขตธรรมและสมมุติธรรมทั้งหลาย ปราภ
พร้อมกัน การหยั่งรู้โดยแต่ละส่วน ก็จะมี
มีไม่ได้ จุดคนที่เพ่งดูผ้าลายวิจิตรแต่ที่ไกล
ฉะนั้น, และถ้าเป็นอย่างนั้นได้ ธรรม
ทั้งหลายทั้งปวง ก็ย่อมเป็นอารมณ์แห่ง
พระญาณของพระผู้มีพระภาค โดยสภาวะที่ไม่
ทรงต้องคำริ(ที่จะทรงทราบ) คุจเป็นอารมณ์
โดยอาการที่เป็นอนัตตาแก่พระโยคีผู้พิจารณา
เห็นอยู่ว่า "ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็น
อนัตตา" ฉะนั้น.

เยปิ "สพฺพเวยฺยธมฺมานํ จิตฺลฺกฺขณวิสยํ
วิกปฺปรหิตํ สพฺพกาลํ พุทฺธานํ ฅาณํ ปวตฺตติ,
เตน เต 'สพฺพวิทฺฐ'ติ วุจฺจนฺติ, เอวณฺจ
กตฺวา 'จรั สฺมาหิตฺโต นาโค, ติฏฺฐนฺฺโตปิ
สฺมาหิตฺ'ติ อิทฺมฺปิ วจนํ สุวุตฺตํ โทตี"ติ
วทนฺติ, เตสฺมฺปิ วุตฺตโทสา นาทิวตฺติ,
จิตฺลฺกฺขณารมฺมณตฺตาย จ อตฺตึทานากตสมฺมุติ-
ธมฺมานํ ตทภาวโต เอกเทสฺวิสยเมว ภควโต
ฅาณํ สียา ตสฺมา สกึเยว ฅาณํ ปวตฺตตฺตึ
น ยุชฺชติ.

แม้อาจารย์เหล่าใด จะกล่าวว่า "พระญาณ
ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีลักษณะ
ที่ตั้งอยู่แห่งไฉยธรรมทั้งปวง เป็นอารมณ์
ปราศจากวิกัป (ไม่มีขีดชั้นกำหนด) เป็นไป
ตลอดกาลทั้งปวง, เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึง
ขนานพระนาม พระพุทธเจ้าเหล่านั้นว่า
'สัพพวิทฺฐ' ผู้รู้สิ่งตลอดกาลทั้งปวง, ก็คำว่า
'ท่านผู้เป็นนาคะ เมื่อจะเหี่ยวไป ก็เป็นผู้มี
จิตตั้งมั่น, แม้เมื่อจะหยุดอยู่ ก็เป็นผู้มีจิต
ตั้งมั่น' ดังนี้ แม้จะชื่อว่าอันกล่าว

คุณปราณี แยม เสนาะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ไว้ดีแล้ว ก็เพราะทำอธิบายไว้แบบนี้"
 ดังนี้, แม้อาจารย์เหล่านั้นก็หาพ้นข้อผิดพลาด
 ที่ได้กล่าวแล้วไม่, และชื่อว่าพระญาณของ
 พระผู้มีพระภาค มีธรรมส่วนหนึ่งเป็นอารมณ์
 เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นไปคราวเดียว
 เท่านั้น ดังนี้ ไม่ถูกต้อง เพราะความที่มี
 ลักษณะที่ตั้งอยู่เป็นอารมณ์ แต่ธรรมที่เป็นอดีต
 อนาคต และสมมุติ ไม่มีลักษณะ ที่ตั้งอยู่นั้น.

อถ กเมน สัพพสมุหิ วิสเย ฌาณั
 ปวตฺตติ ? เอวมปิ น ยุชฺชติ. น ทิ
 ชาติภูมิสภาวาทิวเสน, ทิสาทเสกาลาทิวเสน
 จ อเนกเกททินเน เณฺยเย กเมน คยฺหมานเ
 ตสฺส อนวเสสปฏิเวโธ สมฺภวติ, อปริยนต-
 ภาวโต เณฺยยสฺส. อเย ปน "อตุตฺส
 อวิสฺวาทนโต เณฺยยสฺส เอกเทสํ ปจฺจกฺขิ
 กตฺวา 'เสเสปิ เอวนฺ'ติ อธิมุจฺจิตฺวา
 วฏฺฐาปนเน สัพพญฺญ ภควา, ตถจ ฌาณั
 น อนฺมานิกํ สํสยภาวโต. สํสยानุพฺพธํ ทิ

ถามว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ พระญาณ
 ก็ย่อมเป็นไปในอารมณ์ทั้งปวง ตามลำดับ
 (คือไม่พร้อมกัน) หรือ ? ตอบว่า แม้ที่กล่าว
 มาอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้อง. เพราะว่าจะเมื่อจะทรง
 ถือเอาไฉยธรรม อันต่างกันโดยประเภทเป็น
 อเนก โดยเกี่ยวกับชาติ ภูมิ สภาวะ เป็นต้น,
 และเกี่ยวกับทิศ ทิศะ กาล เป็นต้น ไปตาม
 ลำดับ การแทงตลอดไฉยธรรมนั้นโดยไม่มี
 เหลือ ก็ย่อมมีไม่ได้ เพราะความที่ไฉยธรรม
 หาที่สุกมิได้. ส่วนอาจารย์เหล่าใดจะกล่าว

คุณสมสุข อภัยวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โลก อนุมาน ญาณุติ วนุติ, เตสมปิ
ติ น ยุคฺติ.

ว่า "พระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่า สัพพัญญู
เพราะทรงกระทำไฉยธรรมส่วนหนึ่งให้เห็น-
ประจักษ์ เพราะทรงทำอรรถไม่ให้เกิดคลาด-
เคลื่อน แล้วทรงตัดสินพระทัยกำหนดว่า 'แม้
ไฉยธรรมที่เหลือก็เป็นอย่างนี้' ดังนี้, ก็
พระญาณนั้น ไม่เป็นพระญาณประกอบด้วยการ
อนุมาน เพราะไม่มีความสงสัย. เพราะ
ในทางโลก ญาณที่เกี่ยวข้องกับความสงสัย
จึงจะชื่อว่าอนุมานญาณ" ดังนี้, คำนั้นของ
อาจารย์แม่เหล่านั้นไม่ถูกต้อง.

สพฺพสฺส ทิ อปฺจกฺขภาเว อตฺถาวิสฺสวาทเนน
ณฺเวยฺยสฺส เอกเทสํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา "เสเสปี
เอวนุติ อธิมุจฺจิตฺวา ววฺกุจฺจาปนสฺส
อสมฺภวโต. ยํ ทิ ตํ เสสี, ตํ อปฺจกฺขณฺติ.

ก็เพราะเมื่อยังไม่มีการเห็นประจักษ์ ซึ่ง
ไฉยธรรมทั้งหมด การทำไฉยธรรมส่วนหนึ่ง
ให้เห็นประจักษ์ โดยไม่ทำสภาวะให้เกิดคลาด-
เคลื่อน แล้วตัดสินใจกำหนดลงไปว่า "แม้
ธรรมที่เหลือก็เป็นอย่างนี้" ดังนี้ มีไม่ได้.
ด้วยว่า สิ่งที่ยังเหลืออยู่นั้นอันใด, สิ่งนั้น
ชื่อว่ายังไม่เห็นประจักษ์แล.

อถ ตมฺปิ ปจฺจกฺขํ, ตสฺส เสสภาโว
เอว น ลียาติ ? สพฺพเมตํ อการณํ. กสฺมา?

ถ้าว่าแม้สิ่งนั้น ชื่อว่าเห็นประจักษ์,
สิ่งนั้น ไม่น่ามีความเป็นสิ่งที่เหลืออยู่นั้นแล ?

คุณสมสุข อภัยวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวิสัยวิจารณ์ภาวโต. วุตตถเภทต์ ภควตา
"พุทธวิสัย ภิกขเว อจินฺเตโย น
จินฺเตตพฺโพ. โย จินฺเตยฺย, อุมมาทสฺส
วิมาฏฺสฺส. ภาคี อสฺสา"ติ?

เพราะเหตุ^๕นั้น คำทั้งหมดนั้นจึงไม่ใช่เหตุ.
เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นการวิจารณ์วิสัย
ที่ไม่ควรวิจารณ์. ข้อ^๕สมจริงดังที่พระผู้มี
พระภาคตรัสไว้ว่า "คูกรภิกษุทั้งหลาย พุทธ-
วิสัยเป็นอจินฺตโย คือไม่ควรคิด. ผู้ใดคิด,
ผู้นั้นพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความบ้า แห่งความ
เคียดแค้น" ดังนี้.

อิทํ ปเนตถ สันนิฏฺฐานํ : ยงฺกิญฺจิ
ภควตา ณาตุ อิจฺฉิตฺ สกฺลเมกเทโส วา,
ตตถ อปฺปฏิทตฺตตฺตตาย ปจฺจกฺขโต ณาณํ
ปวฺตตติ, นิจฺจสมฺมาธานณฺจ วิกฺเขปาภาวโต.

ก็ในเรื่องนี้มีข้อสันนิษฐานดังนี้ : สิ่งหนึ่ง
สิ่งใดที่พระผู้มีพระภาค ทรงประสงค์จะทราบ
จะทั้งหมด หรือส่วนหนึ่งก็ตาม, พระญาณ
ย่อมเป็นไปอย่างเห็นประจักษ์ในสิ่งนั้น โดย
ความเป็นไปได้ไม่ขัดข้อง, และแม่นยำ
เป็นนิตย เพราะไม่มีความขัดสาย.

ณาตุ อิจฺฉิตฺสฺส จ สกฺลสฺส อวิสัยภาเว
ตสฺส อากงฺขปฺปฏิทตฺตตฺตตา น สียา,
เอกนฺเตเนว ส่า อิจฺฉิตฺตพฺพา "สพฺเพ ธมฺมา

แต่เมื่อสิ่งที่ทรงประสงค์จะทราบทั้งสิ้น เป็น
อารมณ์ไม่ได้ สิ่งทั้งสิ้นนั้นก็หาความเป็นไป
เนื่องกับพระประสงค์มิได้, (แต่)ภาวะ

๑ อญ. จตฺตก. ๒๑/๑๐๔, ปาฬิมฺภน
พุทธวิสัย อจินฺเตโย น จินฺเตตพฺโพ ย
จินฺเตนโต อุมมาทสฺส...อสฺสาตี ทิสฺสตี.

คุณจริย เปล่งรัตน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พุทฺธสฺส ภควโต อวชฺชนปฏิพุทฺธา ที่สิ่งทั้งสิ้น เป็นไปเนื่องกับพระประสงคฺนั้น
 อากงฺขปปฏิพุทฺธา มนสิการปฏิพุทฺธา บัณฑิตพึงปรารถนาได้ โดยส่วนเดียวทีเดียว
 จิตฺตฺปปาทปฏิพุทฺธา"^๑ วจนโต. เพราะมีคำกล่าวไว้ว่า "ธรรมทั้งหลาย
 อตีตานาคตวิสัยมฺปิ ภควโต ฅาณํ หังปวงเนื่องกับความนึก เนื่องกับความ
 อนุमानาคมตฺกุกฺกทณฺวิรหิตตฺตา ปจฺจกฺขเมว. ประสงคฺ เนื่องกับมนสิการ เนื่องกับจิตฺตฺป-
 บาท (ความคิดที่เกิดขึ้น) แห่งพระผู้มี
 พระภาคพุทธเจ้า" ดังนี้. พระญาณของพระ
 ผู้มีพระภาค แม้ว่ามีธรรมที่เป็นอดีต หรือ
 อนาคตเป็นอารมณ์ ก็ชื่อว่า เห็นประจักษ
 นั้นแหละ เพราะเว้นจากการถือเอาโดย
 อนุमान การเรี่ยและการคิดเอา.

นฺนุ จ เอตสฺมิมฺปิ ปกฺเข ยทา สกฺลํ ทิวงฺว่า ก็ในฝ่ายนั้น ในเวลาใดตรง
 ฅาคฺ์ อิจฺฉิตฺ, ตทา สกฺิเยว สกฺลวิสัยตาย ประสงคฺจะทราบธรรมชาติทั้งสิ้น, ในเวลานั้น
 อนิรฺูปิตฺรฺูปเณ ภควโต ฅาณํ ปวตฺเตยฺยชาติ พระญาณของพระผู้มีพระภาค ก็จะพึงเป็นไป
 วุตฺตโทสา นาทิวตฺติเยวาทิ ? น, ตสฺส โดยสภาวะที่มีตรงต่อคำริ เพราะความที่
 วิโสธิตตฺตา. วิโสธิตโต หิ โส พุทฺธวิสัย ทรงมีธรรมชาติทั้งสิ้นเป็นอารมณ์คราวเดียว-
 อจินฺเตยฺโยติ. กันนั้นเดียว เพราะเหตุนั้น ก็ยังไม่พันข้อ

^๑ พุ. มหา. ๒๔/๒๑๘, พุ. จุฬ. ๓๐/๒๓๘,
 พุ. ป. ๓๑/๕๗๗.

คุณลีนจี อนันตสิน ร่วมกับ ธ.กรุงเทพ สาขาราชวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ผิดพลาด ที่กล่าวแล้วนั้นแหละมิใช่หรือ ?
เฉลยว่า มิใช่หรอก, เพราะทรงชำระ
พระญาณนั้นให้หมดจดได้. ก็พุทธวิสัยที่ทรง
ชำระให้หมดจดนั้น เป็นอจินไตย(ไม่ควรคิด)
แล.

อณฺเฏน ปจฺจชณณาสฺमानวุตฺติตาย พุทฺธานํ เมื่อถือความโดยประการอื่น พระญาณของ
ภควนฺตํ ญาณสฺส อจินฺตเยยฺยตา น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็จะพึง
สียา. ตสฺมา สกฺลธมฺมารมฺมณฺปิ ตํ หากความเป็นอจินไตยมิได้ เพราะความ
เอกธมฺมารมฺมณฺ วิย สฺววฏฺฐาปิเตเยว เต ที่เป็นไปเสมอเหมือนกับญาณ ของชนทั่วไป.
ธมฺเม กตฺวา ปวตฺตตฺตํ อิทเมตฺถ อจินฺตเยยฺยํ. เพราะฉะนั้นพระญาณนั้น แม้ว่ามีธรรมทั้งสิ้น
เป็นอารมณ์ ก็ย่อมเป็นไป กระทำกรรม
เหล่านั้น ที่ทรงกำหนดไว้ดีแล้วนั้นเทียวให้
เป็นอารมณ์ จักกระทำกรรมอย่างเดียวกันให้
เป็นอารมณ์ ข้อที่กล่าวมาอย่างนี้ นี้ชื่อว่า
อจินไตย ในที่นี้.

วุตฺตเนหฺตํ "ยวตฺกํ ฅเญยฺยํ, ตาวตฺกํ ข้อนี้ สมจริงตามที่ท่านพระสารีบุตรเถระ
ญาณ. ยวตฺกํ ญาณ, ตาวตฺกํ ฅเญยฺยํ. กล่าวไว้ว่า "สิ่งทีควรรู้มีประมาณเพียงใด,
ฅเญยฺยปริยฺยตฺกํ ญาณ, ญาณปริยฺยตฺกํ พระญาณก็มีประมาณเพียงนั้น. พระญาณมี

คุณเจียมใจ สมทรัพย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนยฺยณฺหิตี? เอวเมกขณฺ์, วิสฺสึ, สกึ, กเมน
วา อิจฺฉานุรูปํ สมนฺมา สามณฺจ สพฺพธมฺมานํ
พฺพทตฺตา สมนฺมาสมฺพฺพโธ.

ประมาณเพียงใด, สิ่งที่เราควรรู้ก็มีประมาณ
เพียงนั้น. พระญาณมีสิ่งที่เราควรรู้เป็นขอบเขต,
สิ่งที่เราควรรู้ก็มีพระญาณเป็นขอบเขต" ดังนี้.
พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าสัมมาสัมพุทธะ
เพราะความที่พระองค์ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงรวม
กันหรือแยกกัน, คราวเดียวกัน หรือตาม
ลำดับ ตามสมควรแก่พระประสงค์โดยชอบ
และโดยพระองค์เอง ตามนัยดังได้กล่าว
มานี้.

๑๓๓. วิชาหิติ เอกฺถ วิญฺหิตํ
วิญฺหิตํ วิชา, ยถาวโต อุปลภฺหิตํ
อตุโธ. อตุคโน วา ปฏฺิปกุชฺสส วิชฺฉณฺฺเจน
วิชา, ตโมกฺขนุธาติกสฺส ปทาลนฺฺเจนาติ
อตุโธ. ตโต เอว อตุคโน วิสยสฺส
วิทฺกกรณฺฺเจเนปิ วิชา. สมฺปนฺนตฺตาติ
สมฺปนฺนาคตฺตา, ปรีปฺนตฺตา วา,
อวิกฺลตฺตาติ อตุโธ.

๑๓๓. ในคำว่า ด้วยวิชาทั้งหลาย นี้
มีวินิจฉัยว่า ชื่อว่าวิชา เพราะได้สิ่งที่ควร
ได้, หมายความว่าได้ตามความเป็นจริง.
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าวิชา เพราะมีความ
หมายว่าทิมแห่งธรรม อันเป็นปฏิปักษ์ของตน,
ความว่า เพราะมีความหมายว่าทำลายกอง
ความมืดเป็นต้น. เพราะทำลายกองความมืด
นั้นนั่นแหละ จึงชื่อว่าวิชา เพราะมีความ

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๒๑๘, ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๓๘,
ขุ. ป. ๓๑/๕๓๗. ปาฬิมุปน เนยฺยณฺหิตี
ทิสฺสตี.

คุณเจียมใจ สมภรพย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ศีลสนฺนํ, อญฺสนฺนํ จ วิชฺขานํ ตตฺถ
 ตตฺถ สุตฺเต คหณํ เวเนยฺยชฺฌาสยวเสนาติ
 ทญฺสพฺพํ. สตฺต สทฺธมฺมา นาม สทฺธา หิริ
 โอตฺตปฺปํ พาสฺสจฺจํ วิริยํ สติ ปณฺณา จ.
 เย สนฺธาย วุตฺตํ "อิธ ภิกฺขุ สทฺโธ
 โหตี"ติอาที. จตฺตาริ ฌานานีติ ยานิ กานิจิ
 จตฺตาริ รูปาวจรชฺฌานานิ.

กสฺมา ปเนตฺถ สีสาทโย ปณฺณรเสว
 "จรณฺ"ติ วุตฺตาทิ โจทฺนํ สนฺธายาท
 "อิมเยว" หี"ติอาที. เตน เตสํ

หมายว่า กระทำอารมณ์ของตนให้ปรากฏ.
 คำว่า เพราะความที่ทรงถึงพร้อม คือเพราะ
 ความที่ทรงประกอบพร้อม หรือเพราะความที่
 ทรงบริบูรณ์, ความว่า เพราะความที่ไม่ทรง
 บกพร่อง.

พึงเห็นว่า การที่ทรงถือเอาวิชา ๓ และ
 วิชา ๔ ในสูตรนั้น ๆ ก็โดยเกี่ยวกับ
 อชฌาสัยแห่งเวไนยสัตว์. ชื่อว่าพระ-
สัทธรรม ๗ ได้แก่ศรัทธา หิริ โอตคัปปะ
 พาสฺสจจะ วิริยะ สติ และปัญญา. เป็น
 พระสัทธรรมที่ทรงหมายเอาตรัสไว้ว่า "ภิกษุ
 ในพระศาสนานี้เป็นผู้มีศรัทธา" ดังนี้เป็นต้น.
 คำว่า (รูปาวจร)ฌาน ๔ คือรูปาวจรฌาน
 ๔ หมวดใดหมวดหนึ่ง.

ท่านอาจารย์ เล็งเอาคำทักท้วงที่ว่า
 ก็เพราะเหตุไร ในคำว่าถึงพร้อมด้วยวิชา
 และจรณะนี้ จึงตรัสเฉพาะธรรม ๑๔ อย่าง

^๑ อญ. ปญจก. ๒๒/๓.

สิกขาตตยสงฺกหโต นิพฺพานูปกมเน เอกัสโต มีศีลเป็นต้นเท่านั้นว่า "จรณะ" เล่า ดังนี้
 สาธณาวมาท. อิทานิ ทตฺตถสาธนาย กล่าว่าว่า "อิมเยว หิ" ดังนี้เป็นต้น. ด้วย
 อากมฺ ํ ทสฺเสนฺโต "ยถาทา"ติอาทิมาท. คำนั้น ท่านกล่าวถึงความที่ธรรมเหล่านั้น
ภควาติอาทิ วุตฺตสฺเสวตฺตสฺส นิกมฺนวเสน ให้สำเร็จ ในอันเข้าถึงพระนิพพานได้โดย
 วุตฺตํ. แน่นอน เพราะสงเคราะห์เข้าในสิกขา ๓
 ใต้. บัดนี้ เพื่อจะทำอรรถาธิบายนั้นให้
 สำเร็จ ท่านจึงแสดงหลักฐานที่มากล่าวว่า
 "เหมือนอย่างที่เราได้" ดังนี้เป็นต้น.
 คำว่า พระผู้มีพระภาค เป็นต้น ท่านกล่าวไว้
 โดยเกี่ยวกับ เป็นคำย้าซึ่งเนื้อความที่ได้กล่าว
 แล้วนั้นเทียว.

นฺนุ จายํ วิชฺชาจรณสมฺปทา สาวเกสุปี
 สหฺมตฺตี ? กิณฺจาปี สหฺมตฺตี, น ปน ตถา,
 ยถา ภควโตติ ทสฺเสตฺตํ "ตตฺถ วิชฺชา-
สมฺปทา"ติอาทิ วุตฺตํ. จรณมฺมปริยาปนฺนตฺตา
 กรุณาพรหมวิหารสฺส, โส เจตฺถ มหคฺคต-
 ภาวปฺตตฺตฺตา สาธารณสฺภาโวติ อาท
 "จรณสมฺปทา มหาการุณิกตํ ปุเรตฺวา
จิตฺตา"ติ.

ท้วงว่า ก็ความถึงพร้อมแห่งวิชาและ
 จรณะนี้ ย่อมหาได้แม้ในสาวกทั้งหลายมิใช่
 หรือ ? ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่า หาได้
 อยู่ก็จริง, แต่ก็ไม่เหมือนอย่างของพระผู้มี
 พระภาค ดังนี้จึงกล่าวว่ "ในความถึงพร้อม
 ๒ อย่างนั้น ความถึงพร้อมแห่งวิชา" ดังนี้
 เป็นต้น. เพราะความที่กรุณาพรหมวิหาร
 นับเนื่องเข้าในจรณธรรม, และในจรณธรรม

คุณเจียมใจ สมทรัพย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เหล่านี้ กรุณาพรหมวิหารนั้น มีสภาวะเป็น
 สาธารณะ (คือมีสัตว์ทั้งหลายทั่ว ๆ ไปเป็น
 อารมณ์) เพราะถึงความเป็นมหัศจรรย์
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ความถึง
พร้อมแห่งจรณะ ทำความเป็นผู้มีพระมหา-
กรุณาให้เต็มเปี่ยมตั้งอยู่" ดังนี้.

ยดา สตฺตานํ อนตฺถํ ปรีวชฺเชตฺวา เหมือนอย่างว่า การจะทรงยังสัตว์ทั้ง-
 อตุเถ นโยชนํ ปณฺฑาย วินา น โทติ, เอว ุหลายให้หลีกเลี่ยงสิ่งหายนะ แล้วประกอบ
 เนสํ อตุถานตฺถชานนํ สตฺถุ กรุณาย วินา ในประโยชน์ เว้นพระปัญญาเสียก็ไม่ได้
 น โทติติ อุกฺขมฺปิ อุกฺขตฺถ สกฺิจจกเมว ลียา. จันใด, การจะทรงยังสัตว์เหล่านี้ให้รู้จัก
 ยตฺถ^๑ ปน ยสฺสา ปธานภาโว, ตํ หสฺเสตฺถุ ประโยชน์และสิ่งหายนะ เว้นพระกรุณาของ
 "โส สพฺพณฺณตฺยา"ติอาทิ วุตฺตํ. พระกาสตาเสีย ก็ย่อมมีไม่ได้ฉันนั้น เพราะ
 เหตุนี้ ธรรมชาติแม้ทั้ง ๒ (คือพระปัญญา
 และพระกรุณา) พึงมีกิจร่วมกันที่เดียวในกิจ
 ทั้ง ๒. แต่ว่าในธรรมชาติทั้ง ๒ นั้น ธรรม-
 ชาติใดมีความเป็นประธาน, เพื่อแสดง
 ธรรมชาตินั้น ท่านจึงกล่าวว่า "พระผู้มี

^๑ โป. ตตฺถ.

น.อ.ธวัชชัย รอดสนใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พระภาคนั้น ด้วยความเป็นพระสัมพันธู์
เป็นต้น.

ตตถ ยถาคัม วิชชาจรณสมฺปนฺโนติ ยถา
อญโณปิ วิชชาจรณสมฺปนฺโน, เตน
วิชชาจรณสมฺปนฺนสฺเสวาย อเวณิกา
ปฏิบัติตฺติ ทสฺเสตฺติ. ส่า ปนายํ สตถุ
วิชชาจรณสมฺปทา ส่าสนสฺส นียฺยานิกตาย
ส่าวกานํ สมฺมาปฏิบัติยา เอกนฺตการณฺตฺติ
ทสฺเสตฺติ "เตนสฺสา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตํ
สฺวิณฺณเยยฺยเมว.

ในคำเหล่านั้น คำว่า ยถาคัม วิชชาจรณ-
สมฺปนฺโน คือ เยี่ยงอย่างท่านผู้ถึงพร้อมด้วย
วิชาและจรณะแม้ผู้อื่น, ด้วยคำนั้น ท่าน
แสดงว่า นี่เป็นข้อปฏิบัติแผนกหนึ่งของท่าน
ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะนั้นเทียว. ท่าน
อาจารย์ประสงค์แสดงว่า ก็ความถึงพร้อม
แห่งวิชาและจรณะของพระศาสนานั้น เป็น
เหตุที่แน่นอน แห่งสัมมาปฏิบัติของสาวก
ทั้งหลาย โดยความที่คำสอนนำออกจากทุกข์
ดังนี้ จึงกล่าวว่า "เพราะเหตุนี้ สาวก
ทั้งหลายของพระองค์นี้" ดังนี้เป็นต้น. คำนั้น
บัณฑิตพึงรู้ได้ง่ายเทียว.

เอตถ จ วิชาสมฺปทาย สตถุ
ปณฺณามหตฺตํ ปกาสิตํ โหติ, จรณสมฺปทาย
กรุณฺณามหตฺตํ. เตสฺส ปณฺณาย ภควโต
ธมฺมรชฺชูปฺปตฺติ, กรุณฺณาย ธมฺมสํวิภาโค.
ปณฺณาย สํสารทุกฺขนิพฺพิทา, กรุณฺณาย

อนึ่ง ในความถึงพร้อม ๒ อย่างนี้
ด้วยความถึงพร้อมแห่งวิชา เป็นอันประกาศ
ความยิ่งใหญ่ แห่งพระปัญญาของพระศาสดา,
ด้วยความถึงพร้อมแห่งจรณะ เป็นอันประกาศ
ความยิ่งใหญ่แห่งพระกรุณา. ในธรรม

น.อ. วัชชัย รอดสนใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สังสารทุกข์สหัง. ปณฺณาย ปฺรทฺกฺขปฺริชานนํ,
 กรุณฺณาย ปฺรทฺกฺขปฺฏิการารมฺโม.

๒ อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคทรงถึงความเป็น
 พระธรรมราชา ด้วยพระปัญญา, ทรงแบ่งปัน
 ธรรมด้วยพระกรุณา. ทรงเบื้อหน้ายใน
 สังสารทุกข์ ด้วยพระปัญญา, ทรงอดทน
 สังสารทุกข์ ด้วยพระกรุณา. ทรงกำหนดรู้
 ทุกข์ของผู้อื่น ด้วยพระปัญญา, ทรงปรารภ
 การบำบัดทุกข์ของผู้อื่น ด้วยพระกรุณา.

ปณฺณาย ปฺรินิพฺพานาภิมุขภาโว, กรุณฺณาย
 ตทฺธิคโม. ปณฺณาย สยํ ตฺรณํ, กรุณฺณาย
 ปเรสํ ตารณํ. ปณฺณาย พุทฺธภาวสีทฺธิ,
 กรุณฺณาย พุทฺธกิจฺจสีทฺธิ. กรุณฺณาย
 โภธิสฺสตุคฺคภูมียํ สํสาราภิมุขภาโว, ปณฺณาย
 ตตฺถ อนภีรติ.

ทรงมุ่งพระพักตร์สู่การปรินิพพาน ด้วย
 พระปัญญา, ทรงบรรลุพระนิพพานนั้น ด้วย
 พระกรุณา. ทรงข้ามเองด้วยพระปัญญา,
 ทรงยังสัตว์อื่นให้ข้ามด้วยพระกรุณา. ทรง
 สำเร็จความเป็นพระพุทธเจ้าด้วยพระปัญญา,
 ทรงสำเร็จพระพุทฺธกิจด้วยพระกรุณา. ในภูมิ
 แห่งพระโพธิสัตว์ (ในสมัยที่ยังทรงเป็นพระ-
 โพธิสัตว์) ทรงมุ่งพระพักตร์สู่สังสารวัฏ ด้วย
 พระกรุณา, ทรงหาความยินดีในสังสารวัฏนั้น
 มิได้ ด้วยพระปัญญา.

ตถา กรุณฺณาย ปเรสํ อภีสาปนํ,
 ปณฺณาย สยํ ปเรหิ อภายนํ. กรุณฺณาย ปรี

อย่างนั้นเหมือนกัน ทรงยังสัตว์อื่นให้หมดภัย
 ด้วยพระกรุณา, ทรงหมดภัยเองจากสัตว์อื่น

น.อ.ธวัชชัย รอดสนใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รกฺขณฺโต อุตฺตานํ รกฺขติ, ปณฺณาย อุตฺตานํ
รกฺขณฺโต ปรี รกฺขติ. ตถา กรฺณาย
อปฺรนฺตโป, ปณฺณาย อนฺตฺตฺนฺตโป. เตน
อุตฺตฺตฺติทาย ปฏฺธิปฺนฺนาทิสฺสุ จตฺตฺสฺ ปุคฺคฺเลสฺ
จตฺต
โลกนาถตา, ปณฺณาย อุตฺตนาถตา.

ด้วยพระปัญญา. เมื่อจะทรงรักษาผู้อื่น
ด้วยพระกรณาก็ทรงรักษาพระองค์เองไว้ได้,
เมื่อจะทรงรักษาพระองค์เอง ด้วยพระปัญญา
ก็ทรงรักษาผู้อื่นไว้ได้. อย่างนั้นเหมือนกัน
ไม่ทรงทำสัตว์อื่นให้เดือดร้อนด้วยพระกรุณา,
ไม่ทรงทำพระองค์เองให้เดือดร้อน ด้วย
พระปัญญา. เพราะเหตุนี้จึงทรงเป็นผู้
สำเร็จความเป็นบุคคลที่ ๔ (คือปฏิบัติทั้งเพื่อ
ประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น) ใน
บรรดาบุคคล ๔ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
ตนเป็นต้น. อย่างนั้นเหมือนกัน ทรงมีความ
เป็นโลกนาถ (ที่พึ่งของโลก)ด้วยพระกรุณา,
ทรงมีความเป็นอัตตนาถ (ที่พึ่งของตนเอง)
ด้วยพระปัญญา.

กรฺณาย จตฺตฺสฺ นินฺนฺตนาภาโว, ปณฺณาย
อุณฺณนาภาโว. ตถา กรฺณาย สฺพฺสฺตฺเตสฺ
ชฺนิตานุกฺคฺโท ปณฺณานุกตฺตฺตา น จ น สฺพฺตฺตฺ
วิริตฺตฺจิจฺจุโต, ปณฺณาย สฺพฺพฺชฺมฺเมสฺ
วิริตฺตฺจิจฺจุโต กรฺณานุกตฺตฺตา น จ น
สฺพฺสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปวตฺโต.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคผู้ทรงมีความอ่อนโยน
ด้วยพระกรุณา, ไม่ทรงมีความยกตัวด้วย
พระปัญญา. อย่างนั้นเหมือนกัน ทรงเกิด
การอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งปวง ด้วยพระกรุณา
แต่เพราะทรงคล้อยตามพระปัญญา จะไม่ทรง
เป็นผู้มีจิตคล้ายกำหนดในสัตว์ทั้งปวง ก็

น.อ.ธวัชชัย รอดสนใจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา